ZABAVNA KNJIŽNICA

MATICE HRVATSKE.

SVEZAK CCLVIII.—CCLIX.

VOJNOVIĆ:

DUBROVAČKA TRILOGIJA.

U ZAGREBU.
TISAK K. ALBRECHTA (JOS. WITTASEK).
1902.

DUBROVAČKA TRILOGIJA.

NAPISAO:

IVO VOJNOVIĆ.

U ZAGREBU.
NAKLADA »MATICE HRVATSKE«.
1902.

DUBROVAČKA TRILOGIJA.

NAPISAO:

IVO VOJNOVIĆ.

U ZAGREBU.

NAKLADA »MATICE HRVATSKE«.

1902.

PRÉLUDE.

Kad te ja gledam, kako skromno ližeš
Raspetom Gradu prebijene grudi,
Bojnu pak pjenu kako s usta dižeš,
Pučino bludna, da te b'jeg ne stidi,

Onda se sjećam, Mandaljeno, tebe,
Svete kad noge ničice si prala
Topeć ih suzam, e da spasiš sebe.
Mir bje tad s tobom, jer je pred Njim späla

Oluja strasti, s kê si čast otara.
Al gr'ješnica vječna, što je Valom zovu,
I sada hini, laživica stara!

Čuj! . . . . dok na hridi njezin cjelov pljuska,
Zeleni ponor buči pr'jetnju novu! . . . . .
— — — — — — — — — — —
Vrh Grada mjesec pluta kano ljuska.

TRILOGIJE DIO PRVI.

„ALLONS ENFANTS!“.......

LICA:

Knez (72 g.)		vlastela dubrovačka.
Gospar **Orsat Veliki** (41 g.)		
„	**Nikša** (60 g.)	
„	**Marko** (36 g.)	
„	**Niko** (33 g.)	
„	**Lukša** (45 g.)	
„	**Vlaho** (27 g.)	
„	**Mato** (70 g.)	
„	**Dživo** (61 g.)	
„	**Džono** (52 g.)	
„	**Karlo** (30 g.)	
„	**Gero** (29 g.)	
„	**Tomo** (38 g.)	
„	**Pulo** (34 g.)	
„	**Sabo** (60 g.)	
„	**Luco** (58 g.)	
„	**Antun** (48 g.)	
„	**Miho** (50 g.)	
„	**Šiško** (82 g.)	
„	**Luko** (50 g.)	
„	**Vlagj** (26 g.)	

1., 2., 3. djetić u Orsata. — 1., 2. Zdur.

Gospogja **Ane Menze-Bobali,** tetka Orsatova (69 g.)	vladike dubrovačke.
„ **Deša Palmotica,** Anina unuka (27 g.)	

Kristina, djevojčica pučka (16 g.)
Lucija, djevojka u Orsata (60 g.)

(Čin se dogagja u kući Orsata Velikoga, blizu Gospe, dne 27. maja 1806., izmedju 4 i 7½ po podne).

JEDINA POJAVA.

(Kamara u kući Orsata Velikoga. Zidovi su pokriveni tamno crljenim damaškom. U sredini velika, bijela, monumentalna rococo-vrata. Vratima na desno poredani su uza zid naslonjači Louis XVI. (crljeno, bijelo, zlato), a na lijevu najprije veliki »bureau« Louis XIII. od ebana i bjelokosti, zatim opet isti stoli. Na »buralu« novi empire-dobnik od alabastre-stupova s crnim i zlatnim pročeljem, a na vrhu napoleonski zlatni orao. Njihalo ure: široka, zlatna sunčana kruglja. Po zidovima visi po koja starinska obiteljska slika. Na lijevu i na desnu bijela, jednostavna vrata, ali ne tako velika ni iskićena. Prama lijevoj strani pozornice veliki »empire«-tavolin, a na njemu dvije — tri knjige i zlatna sprava sa guščim perom za pisanje. Oko tavolina dva velika stola Louis XIV. tamnoga gobelinsa. Na desnoj strani izmegju vrata i kuta veliki otvoreni prozor. Nedaleko od tavolina zlatna »empire-console« s velikim zlatnim zrcalom i mramornom pločom, a na njoj srebrni lukijernar i dvije stare grčke brončane figure: glave Agripine i Aleksandra. Pod je od mletačkoga mozaika, bez ikakvih ćilima. Salon odiše hladnim bogatstvom i redom. Velika vrata u sredini zatvorena su, vrata na desno i na lijevo otvorena, ali zastrta — tamno crljenim svilenim zavjesama. — Vruće majsko sunce ulazi kroz prozor i puze se polako, kroz cijeli čin, od poda uzgori po tavolinu, po zidovima sve to crljenije. Sa zrakama sunca lepšа po sobi čijuk crnijeh čiopa, što se viju u proljetnomu vazduhu oko Gospe i Sv. Vlaha na večernji veseli lov. Kad i kad i drugi žamor napuni nijemu sobu. To je jeka ljudi, koji prohode ispod prozora, ili kakvo daleko zvono na Konalu, ili gukanje goluba u rupama stare palače, ili šum razgovora, smijeha, vike, što zadušeno, muklo šušti za zatvorenijem velikim bijelim vratima. Valja da je i ona soba tamo sva zavita u »damašku«, kad je nevidljiva živa

borba, što se možebit tamo bije, tako zastrta, da jedva do nas gledalaca dopire. Ali starovječna tišina one kuće, gdje još lebdi kano zuj plača za umrlijem gosparom Brnjom, — ocem Deše Palmotice, a zetom gospogje Ane Menze-Bobali — (čini ti se, da još ćutiš vonj tamnjana, kad su ga kanonici okadili i odveli!) prevlada i one neznane, nemirne glasove, pak čiope zakriješte kao mahnite, a salatarica mirno zaviče u praznu ulicu i u topli zapad: »Salate, žene!«

Taj prodirni život samih zvukova i nijemih razgovora mrtvih stvari potraja, koliko bi pregledao svu sobu i pozdravio sjajno nebo, što se stere, i smije, i šali nad kobnim gradom. Pak — velika bijela vrata se otvaraju. Nevidljiva ih je ruka rastvorila. Kao što vruće pare zapište iz prekipjeloga kotla, kad mu pokriv podigneš, e da se sve na oganj ne razlije, tako i u taj tren kroz otvoreno ždrijelo prodre velika, smetena, strastvena buka iz nevidljivih prekipjelih usta.)

Glasovi *(se lamaju, prepliću, naganjaju):*

Zaludu! zaludu! A ko im može vjerovat? Troppo tardi![1] — Slušajte njega! — Ha! ha! ha! — Lasno je bilo Marojici! — Zaludu! — Orsate!... Orsate!... — che tipi![2] — Muči! — Zašto? — Antikalje! — Govori! govori!

(Iz tog urnebesa iznikla stara djevojka)

Lucija

(s velikim srebrnim tacunom, a na njemu sila žmula, kikara, slatkoga, beškota. Vidi se, da su se kafe popile, ali da je malo ko što zagrizao. Lucija je obučena na župsku, u crnini, samo polusijede kose isprepletene su i crnijem kordunom, a ispod kratkoga ruha bijele bječve i otvorene crne papuče. Stisnula je obrve i namrštila lice od straha, da joj se štogod ne razbije, pak polako položila puni tacun na tavolin usred pozornice i uzdahla.)

Glasovi *(sve dalje prodiru iz otvorenih vrata):*

A ko ti je to reko? — Ah! — Legaj! legaj![3] — Mon Dieu![4] — Nikako!... — Zašto, ne! — Sloboda je prva stvar! — Kakva sloboda sa dva zdura!

[1] prekasno [2] kakih li tipova! [3] čitaj [4] moj Bože!

Lucija

(došla opet do vrata i samo tren ostala prignute glave, kao da sluša, ali — stara glava zaklimala, priklopila ih pomno i vratila se do tacuna, mahnuvši rukama po vazduhu. Nije prijezir, ali zakleo bi se, da bi rekla — „umukli!“ — da može! Kako je zatvorila vrata, opet ona polutišina, onaj mir, kao i prije. Lucija uzela opet tacun i trholeći od pomnje i od starosti ide prema vratima na desnu. U to)

Glas salatarice *(ispod prozora):*

Salate, žene!

Lucija *(tik do vrata, jedito):*

Prisjela ti!

(Ode. Za zatvorenijem vratima čuje se glas):

Orsato *(viče unutra):*

Hoćete li, da ga zazovem?

Glasovi *(bljesnu):*

Ne! Ne! . . . Neka! Neka! *(Pauza. Ostane mukli zadušeni šum.)*

Glas gospogje Ane *(iz sobe na lijevu stranu):*

Lucija! . . . Lucija! . . . *(Glas razliježe se slab, tugaljiv, a ipak bešćutan.)*

Orsat Veliki

(rastvori u jedan mah velika bijela vrata, kao da će izletjeti, ali opet hitro se obrnuo prema zjalu crnog otvora, pak držeći jednom rukom krilo rastvorenijeh vrata, a drugom tešku damaškanu draperiju, koja pokriva cijeli otvor u nutarnjosti nevidljive sobe, baca riječi u nutrinu, svaku tešku, gorku, raspaljenu kao krv, što mu sva skočila u lice, kao grozni jed, što mu zategao sve živce i stisnuo crne obrve, ispod kojih sijevaju velike, nestalne, plamteće sive oči. Njegova je nošnja, ko ona mlagjih onog vremena. Čisti e m p i r e. *Lice sasvijem obričeno, samo zalisci pružaju mu se do pô lica. Kosa je posijeda, gusta, na zvrke. Velika, kao u mjedi salivena usta, padaju prijezirnom, dubokom crtom. Sva prikaza*

odaje savladani žar, preveliku intelektualnost, idealni polet umiješan sa tvrdoćom neumoljiva gospodstva). Ne ćete, — je li? — Naturalo! ... gdje bi pučanin ... gjakobin ... framasun ... uljego tu ... u sancta sanctorum, — gje ste vi ... vi!!

Glasovi *(čeljadi najegjene, nestalne, nemirne):*

U svojoj si kući! ... Mahnit je! ... Sad? — na dvadesetičetiri?! ... ne! ... ne! ...

Orsat

(k. g., a glava mu je sva uljezla za zavjesom; velikim glasom):

Mahnit! ... lud! ... imbečio! ... jes' ... jes' ... to, i gore. Ma ... kad hoću ... hoću! *(Naglo se potegnuo natrag i jednim kretom lupnuo vratima i zatvorio ih. Pak dohrli zanesen u žaru svojih misli sve do sred sobe, ali tu — prodrhtne i stade. Kao čovjek, koji je iz tmine banuo usred sunčanoga sijeva, pa ostane zabliješten, nesmotren, začudjen, a vas još trepti od muke i borbe, koju je prošao tamo u tmini. Orsat se stresao i jednim neizrecivim pogledom vapaja i straha zaokružio ovu tihu, finu prazninu. Zamaglilo mu se i teško se naslonio na tavolin u sredini. Zatvorio oči, pa ih odmah otvorio. Objema rukama pogladio nehotice obraz, pak zagrezao grčevitim prstima u guste zavijene kose. Dva, kao željezom zategnuta poteza, ostariše mu lice teškom sumornosti. Zagledao se tupo preda se, pak šapće):* A zašto sve to? ... *(Pogled se koči sve više. Koraknuo je nehotice naprijed, pak se prignuo kao Edip, da gleda mrtve zjenice Sfynge. Muklo, tajanstveno)* Lazare ... veni foras ... reče i mrtvac ustade! ... *(Živci popustili i daleki sjen pregorkoga posmijeha prolebdio mu preko zatravljenog lica; klimajući tiho glavom, a prekriživ ruke na prsima)* On! ... bio je Bog. — A ja? — Mrtvi spavaju i dižu se, — ali ako živi hoće da umru ... *(žamor i nemir iza bijelijeh vrata)* ... ako hoće! ...

Gospogja Ane

(malašna, debeljasta, sva u crnoj svili obučena, à la Louis XVI. s visoko uzdignutim chignonom bijelijeh kosa, s ubručićem drago-

cijenijeh merleta [čipaka] u ruci, a ruke u prozirnim dugim spletenijem rukavicama, otkle viri mala, debela, prebijela ruka; prohodi kao automat ravno s lijevih do desnih vrata. Njezin hod je, kao da ide na rotama [kotačima], a ne obrće se ni na desno, ni na lijevo. Lice blijedo, pospano, nepomično. Sve je to čudnovato, prastaro, regbi malo smiješno, ali dah historijske veličine njezina imena, njezinih prastarih, prearistokratskih kretnja i mišljenja — stvara sliku zamamljivu i zagonetnu, kao da je zaprašeni portrait sašao s okvira i oživio maljušnim, realnim životom druge, nepoznate mu dobi. Kad je došla do vrata na desnu, zove opet onim istim tugaljivim, dalekim bešćutnim glasom): Lucija . . . Lucija! . . .

Orsat

(otkad je ona uljezla, slijedeći ipak tok svojih burnih misli, nehotice slijedio je i svaki mig nenadne prikaze, pa kao umoran sio do tavolina i počeo nešto pisati, ali uvijek pritegnut, da gleda Anu):

Glas Lucije *(s desne strane)*:

Zovete li mene, gospo Ane?

Gospogja Ane *(k. g. ukočenije, tvrgje):*

Dogji doli!

Glas Lucije:

Evo me! . . . subito!

Gospogja Ane

(prohodi opet kroz sobu, sanena, prastara, kao da slijedi nevidljivi ophod.)

Orsat

(podigao se s tavolina, pa drži u ruci list i opet nehotice zagledao se u taj crni ženski sjen):

Išteš li štogod, Ane?

Gospogja Ane

(tik do vrata na lijevu, ne obrćući se, ne zaustavljajući se, istim ukočenim, tužnim glasom):

Ništa. *(Nestade je.)*

Orsat *(koji se je zagledao u nju i kad je iščezla):*

Valjalo je do toga doć!

Lucija

(dolazi namrštena s desna, kao da slijedi još pregjašnji odziv):

Evo me! — dà! . . . *(pogleda Orsata)* Ah! . . . .
(umukla i požurila se).

Orsat *(kao gore):*

Zašto te zvala?

Lucija

(pogleda ga hitro sa strane, kao da bi htjela nešto reći, što ne smije):

Zašto . . . . *(zamrmlja i hoće dalje).* Bit će danas . . . kako jučer i prikojučer *(sve to tiše i jeditije)* i na sve vijeke — amen!

Orsat

(nekako zbunjeno gledajući knjigu. Misli su mu već daleko izvan ove sobe):

A što joj je?

Lucija *(k. g.):*

Znate, gosparu . . . . kad je nešto uvrćela u glavu! *(Došla do vrata, pak se obrnula prema gospodaru, gledajući ga u lice.)* Hoće joj se mlijeka iz Petrovasela . . . ne gusta je ono naše s Konala.

Orsat *(k. g. nehotice, pogledavši je):*

Pa zašto joj ga ne daš?

Lucija

(nepomična do praga, gledajući ga neprestano, nešto dulje i tiše):

Zašto?! *(prijekim pogledom)* Recite Frančezima, da ga ne piju.

Orsat

(ukočio se, ali se nije maknuo. Stisnuo obrve, pak suho, kratko):

Hajde! . . . gospogja te zove. *(zatim hrlo dogje do vrata na desnu, pak jakim, gnjevnim glasom zove hitro)* Ivane! . . .

Nikola! . . . Pero! . . . gje ste? *(vraća se mrk, uzrujan, pun zlih riječi, koje ne će da izgovori).* Svi . . . svi . . . k a r o n j e! . . . bježe . . .

Lucija

(koja se nije makla s vrata, već gledala ga prignutom glavom i nijemim, skoro tužnim pogledom):

Gosparu! . . .

Orsat *(oštro, nemilo, kao da je prvi put ugledao)*:

Što tu činiš?

Lucija *(k. g. tiše)*:

Ćela sam Vam rijet . . . Poslali ste ih, da čuvaju vrata od grada . . . *(još tiše, skoro smeteno)* Danas je njihov dan . . .

Orsat

(sklopio za čas oči, kao od velike umornosti, pak sio, naslonio glavu na ruku, te rastegnuto, nekako tupo, nehajno):

Umiri prije nju, — pa dogji!

Lucija *(mirno)*:

Hoću, gosparu! *(Ode.)*

Orsat

(ostao sâm na istome mjestu, u istoj pozi, nemoćan da se digne, da otrese svu gorku slabost, koja ga najedanput svalila. Kao kroz san):

Dešo! . . . Dešo . . . nesugjenico! — i tebe sad da zazovem: „pomozi mi, da podignem križ, koji me oborio na tle!“ — ne — ne . . . ni ti ne bi odgovorila! . . . *(gorko i prijezirno, zagledavši se u novu misao, koja ga muči)* Ah! . . . kako je grubo gledat ovu strašivu, nečasnu smrt — — smrt starežina! . . .

Glasovi *(sve to jači iznutra)*:

Kakva l i b e r t a t?![1] . . . kakva i n d i p e n d e n c a?![2] . . . — Ha! ha! ha! . . . Miš i elefanat! . . . To t i govoriš? . . . Ja! ja!

[1] sloboda, [2] nezavisnost.

Orsat

(ne miče se, ali krajnji prijezir prelio mu se preko lica. Glava se prignula još niže, oko zadubilo još dublje, a usta se kese i izmegju zuba sikće):

Zmije! . . . Koljite se! — još vas sunce grije! — ah! . . .

Lucija

(uljezla s lijeve strane i zagledala se tužno u njega, pa došla malo bliže i posve jednostavno, kao da ništa ne vidi):

Služi li Vam štogod, gosparu?

Orsat

(polako se uvukao kao u se, prošao rukama preko lica, pak ustao u svoj veličini, miran, bešćutan, ali muklom sumornošću, davajući joj list):

Pogji u Rada Androvića, daćeš mu ovu knjigu.

Lucija *(k. g.)*:

Imam li počekati?

Orsat *(zaustavio se za čas, pak kano dalekim pogledom)*:

Reci mu: „Gospar vas Orsat zove!“, pak se odmah vrati.

Lucija *(približila se, uzela mu knjigu, pak po tiho)*:

Hoću, gosparu!

Orsat *(nepomičan, zagledavši se u njezin pogled)*:

Gdje je gospogja Deša?

Lucija *(odalečila se, držeći obadvijema rukama list na grudima)*:

Moli u kapelici. *(Pauza.)* Hoćete li, da je zazovem?

Orsat *(jednostavno)*:

Pusti je. Pogji! *(Lucija ode ne obrnuvši se.)*

Orsat *(prekriženijeh ruku, duboko zamišljen)*:

Za koga moli?

(Bijela se vrata otvaraju naglo i sav zagušeni žamor rasprsnu se u nejasnim izrekama, dovicima, usklicima po pozornici.)

Marko

(mlad, suh, živčan, drži vrata i zove uzrujano, jedito, dočim iza njega vire dvije, tri druge izmučene, rasplamćele glave):

Orsate, gje si?

Orsat

(ostao kao od mramora. Nije maknuo okom, nije krenuo rukom. Prijezirno, kao u sebi):

Mogli biste me ubit, sad — nà, da se ne mičem!

Marko
Niko
Vlaho

(istrčali svi u jedan mah iz sobe. Vrata se sama zatvorila za njima. Svi zajedno, ražareni, nahrupili na Orsata, hvataju ga za ruke, za ramena, u bučnoj uzrujanosti, lice u lice, kao da hoće da rastope u plamen njihove brige): Što ti je? Gje je Andrović? ... Zašto si nas tad zazvo? Govori! Miči se! ... Hodi! ...

Orsat *(k. g.)*:

A što govore još oni tamo?

Marko:

Sve viču, da je Napoleon — Bog.

Niko:

A ti — da si mahnit.

Orsat *(k. g. sve tvrgji i prezirniji)*:

Jesu li prolegali knjige Fontona i Sinjavina?

Vlaho:

Dživo Bestija raskrivio sa: „Morte ai Cosacchi!“ ...

Niko:

... A Salamankezi zaprgjeli: „nijesmo Vlasi!“ ...

Orsat *(k. g. gorkim posmjehom):*

Grehota, da nijesmo!

Lukša

(Rastvorio vrata. Žamor opet bane u sobu, a on se raskrivio):

Frančezi su tu!

Orsat

(vas zadrhtao, uhitio ga obadvijema rukama za prsi, pa ga dovukao do sred pozornice. Vrata se zatvorila.):

Živino! . . . Ko . . . ko ti je to reko? . . .

Lukša:

Eto, sad je došo Tomo i doveo kmeta, koji govori, da je vidio bajunete na Nuncijati.

Orsat *(šetajući se grčevito po sobi):*

Ne, ne, to nije moguće! . . .

Marko:

Nijesmo više na vrijeme!

Niko:

Ko će slomit one starežine?

Vlaho:

A pučane? . . .

Sva četvorica

(okolo njega, sve to prodirnije, sve to očajnije):

Tresli su se isprid tebe! — zatvorimo ih! A mi svi na mirima od grada! Bacimo ključe u Bokar! Brzo, — brzo, — Orsate! . . .

Orsat

(kao da sluša još moćniji glas, nego li je njihov, udaljuje ih od sebe, pa tiho, tajanstveno, kao da sluša nešto strahovita, stavlja prst na usta):

Psssst! . . . mučite! . . .

Sva četvorica *(zastravljeni za njime)*:

Što ti je?

Orsat

(razgledajući oko sebe, pak uprijevši pogled u zatvorena bijela vrata, koja su onijemila, kao da su grobna, gleda raspečenijem očima drugove svoje. Tiho, hrapavo, dugo, kao u strahu):

Umukli su!

Svi

(problijedjeli stisnuli se kao u klupko, pa gledaju u strahu ona vrata, kao da je mûk postao čovjek i da mu slušaju korake):

Što je to?

Mato

(otvorio vrata, iz kojih ne izlazi nikakav zvuk; visok, blijed, polusijed, stavlja ruku na usta, pa govori tiho, dugo):

Poručio je knez, — sad će ovamo doć!

Orsat

(stisnuo grčevito ruke prijateljima, pogledavši ih, kao da ih vidi po prvi put):

To je smrt!

Svi:

Ho'mo!

(Svi ulaze hrlo kroz bijela vrata, koja se za njima zatvaraju. Čuje se i dalje žamor razgovora, ali sasvim pridušeno, i vrlo daleko. Na empire-uri bije metalni, prodirni, tanki zvuk 5 ura poslije podne.)

Gospogja Ane

(na peti udarac izlazi s lijeve strane, kao i prvo, bešćutna, sanena, ukočena. Došla do tavolina, sjela, pustila ruke u skut, pa pogledala obrnuvši samo glavu na lijevo i na desno, kao da nešto ište. Zamrmljala nešto, pak uskošeno, kao čeljade, koga puno stvari smeta):

Da! . . . što im je danas? . . . Nema Deše, — nema Lucije, — *(pogledavši uru)* ni Kristine! *(kao malo*

dijete, kad tiho jauče, što su ga ostavili sama): Ajmeh! . . . niko ne sluša . . . niko.

Kristina

(rumena kao jabuka, mlada kao kaplja, u čednom dražesnom empire-odijelu od bijelog jaconneta na sitne plave pahuljice s crljenom rusicom „hlapačom“ o pojasu, zatrčala se, zapijehana, a sve titra od mladosti, veselja i zabune od crnijeh zavojaka i crnijeh zenica, pak sve do malijeh otvorenijeh crnijeh sandala, kroz koje vire, regbi smiju se, bijele, prozirne bječve. Kad ugleda gospogju Anu, zaustavi se i stavi ruke na srce):

Ajmeh! gospo Ane! . . .

Gospogja Ane

(nije se ni obrnula, nije je ni pogledala, tvrdo):

Kristina! . . . Koja je ura?

Kristina

(bacila hitri pogled na uru, pak zabrinuto došavši do tavolina):

Ah! . . . znam: pet i pet minuta! . . . *(ište knjige, ali joj se približuje nekako važno i tiho)*: Ah! . . . ma da vidite, gospo Ane, — da vidite, što je na dvoru! . . .

Gospogja Ane *(k. g.)*:

Kristina, — gje je tovjelica?

Kristina

(brzo se prignula, našla je tovjelicu ispod tavolina, pa joj je stavlja ispod nogu. Ostala tako klečeći ispred nje i nastavlja živahno, veselo, puna smijeha, što joj otkriva prebijele zube):

Sve trči . . . sve se kupi, pak svak hoće da ide do vrata od grada. A mladići s kokardama na klobucima . . . sve gospogje na funjestrama[1] . . .

Gospogja Ane

(koja nekako smeteno kao da ište, što joj nešto smeta):

Križe! . . . tu nešto vonja?!

[1] prozorima.

Kristina *(tražeći za čas i ona)*:

Nešto vonja?! . . . a što? *(spomene se svoje rusice, pa je vadi iz njedara. Veselim smijehom)*: Ah! . . . moja rusica, gospo Ane! . . .

Gospogja Ane *(tvrdo, bešćutno)*:

Baci je, Križe . . . zaboljeće me glava . . .

Kristina *(stavljajuć je u žep, nestašnom naivnosti)*:

Eto je tu! — neka spi. Prostite, gospo Ane! . . . Ma što ćete? . . . Frančezi dohodu!

Gospogja Ane

(nepomična kao idol od bjelokosti, tvrdo, slovku po slovku):

Frančezi pro-ho-du!

Kristina *(tik do nje, dječijom zabrinutosti)*:

I ne će ostat?

Gospogja Ane *(k. g.)*:

Nikako!

Kristina *(uzela debelu knjigu, pa uzdahla)*:

Koja grehota!

Gospogja Ane *(malo se naslonila u stô, ukornim naglaskom)*:

Križe, gie je Metastazijo?

Kristina

(tiho, kao da se udunuo njezin veseli plamen, uzme knjigu, otvori je nehajno i sjedne s druge strane tavolina):

Evo ga, evo! . . .

Gospogja Ane *(umorno)*:

Prije nego zaspim — kako je ono . . . *(deklamuje na stari način dubrovački, a da se nije maknula ni obrva na licu)*:

Non vi piacque ingiusti Dei[1]
Ch'io nascessi . . .

[1] „Nijeste htjeli, okrutni bozi, da se rodim pastijericom; barem tada ne bih imala drugih muka, nego brigu za ovčicu i ljubav pasti-

Kristina

(koja sve to zna na pamet, drži otvorenu knjigu i gleda ispred sebe klimajući tugaljivo glavom, a s pravim izrazom pjesništva):

. . . pastorella,
Altra pena or non avrei
Che la cura d' un' agnella . . .

Gospogja Ane
Kristina } *(k. g. polusaneno):*

Che l' affetto d' un pastor!

(Mukli žamor iz bližnje sobe. Kristina podigla glavicu kao ptica, pa sluša i pita):

Gospo Ane?

Gospogja Ane *(k. g.):*

Što je?

Kristina *(pokazujući zatvorena bijela vrata):*

Zašto viču? . . .

Gospogja Ane *(k. g.):*

Legaj Metastazija!

Kristina

(prevrnula brzo mnogo stranica, pak čita, nekako zlovoljno):

Nascesti alle pene, [1]
Mio povero core,
Amar ti conviene . . .

(zaustavila se, kao da joj je nešto puhnulo u glavu):

Gospo Ane!

Gospogja Ane *(stresla se, pa začugjeno):*

Ah!

jera.“ (Iz Metastazijeva melodrama „Arsace“. Poznavao sam mnogo starih gospogja, koje su znale na pamet nebrojeno kitica toga ljubaznoga dvorskoga rococo-pjesnika.)

[1] „Rodilo si se, da patiš, moje jadno srce, jer valja da ljubiš onoga, koji od velike strogosti hoće da po nevjeri dogjem do sreće.“ (Od istoga, iz melodrama „Siroe“).

Kristina *(sva u svojoj misli, dražesno):*

Je li istina, gospo Ane, da u Franči i kmeti mogu biti vlastela?

Gospogja Ane *(skoro se podigla, pa pristrašeno):*

Nikako!

Kristina *(uzdahne):*

Koja grehota! *(skoro tužno za se)* ... pa gja, sve je isto, kad prohodu! ...

Gospogja Ane *(uskošeno, svali se opet u stô):*

... Metastazijo?! Križe?!

Kristina *(klimajući glavom, još tužnije):*

Amar ti conviene
Chi, tutto rigore,

(Žamor iz sobe. Radoznalo gleda vrata i sluša slijedeći na pamet pjesmu):

Per tarti contento
Ti vuol infedel!

(Žamor puka s ulice, veseli usklici. Kristina se žacnula, pa sve sluša sad ono, što buči iza vrata, sad ono, što dohodi s ulice. Htjela bi ustati, ali gospogja Ane počimlje kao iza sna da deklamuje.)

Gospogja Ane:

Vado! ... Ma dove? Oh! Dio![1]

Kristina

(prepala se, pa brzo izvrne nekoliko stranica i grčevito, hitro, sve to jače nastavlja):

Resto ... Ma qoi ... che fo? ... *(Žamor s ulice sve to jači, gospogja Ane zaspala. Kristina je pogleda, pa sve*

[1] Idem! ... ali kamo? ... Oh! Bože! ... Ostajem! ... a tad ... što da činim? ... Dakle mi valja mrijet.“ (Od istoga iz melodrama „Didone abbandonata“.)

deklamajući ustaje i kao bitkavica skokne do prozora.) Dunque morir ... dovro ... *(Došla je do prozora i stala gledati na dvor.)*

Glasovi s ulice:

Ho'mo ih vidjet! ... eno ih iza Tri crkve! Ne — ne! — Niz Posat — Miči se, Mare! ... Ha! Ha! — djevojčice! — Para festa Sv. Vlaha!

Kristina

(dohodi u sred pozornice, sva kipi od nestrpljivosti i radosti):

Dohodu Frančezi! ... a ja odika ... ah! ...

Lucija *(ulazi hrlo, zabrinuto, s desne.)*

Kristina *(zatrčala se do nje, pa je zagrlila):*

Ah! Lucijo moja ... ho'mo vigjet Frančeze! ...

Lucija *(u čudu, pak najegjena):*

Daću ti ja Frančeze! Vigji je ti! ... piutosto[1] pomozi mi, da odvedem gospogju Anu ...

Glas s ulice:

Kristino! ... brzo doma! ...

Kristina *(sva trepti od radosti):*

Idem, idem ... *(vadi rusicu iz žepa, puhne u nju i stavi je za pojas.)* Ah, eto ti tu ... ako me vidi Napoleun! ... ko zna?! ... Ha! ha! ha! ... *(zatrčala se i žarko zagrlila i poljubila Luciju.)* Ah, Lucijo moja ... eto, i veselje dohodi! ... *(pogleda zaspalu gospogju Anu).* Jadnica! ... to nije za nju! — *(trči do vrata.)* Adio, Lucija! ... Adio! ... *(vireći glavicom punom smijeha i mladosti)* Znaš, ako ostanu, — ja sam ti vladika! Ha! Ha! *(iščezne.)*

[1] bolje će biti.

Lucija

(koja je ostala bez riječi pred tolikom radosti, hoće da se prekrsti): Ah!... *(skoro prijezirno i jedito):* Ma gja... Pučanin kô pučanin! *(Približila se gospogji Ani, pa se zagledala i zaklimala glavom.)* Eh!... odavna vas ne bi bilo, da nijesmo mi kmeti s vama!... *(zabrinuto)* ali sad! valja je odalečit! — da ne vidi, da ne čuje! — *(zove tiho)* Gospo Ane!...

Gospogja Ane

(polako se uspravila, ista kao uvijek, ali nekako dalekim glasom):

Je li palo sunce?...

Lucija

(pomaže joj da se digne i prati je prema lijevim vratima):

Do malo će, gospo Ane!... Možete poć u svoju kamaru smolit r o z a r i j o.[1]

Dva djetića

(iz Konavala, Orsatovi kmeti, ulaze trčeći s lijeve strane, svi oznojeni, ražareni, brez daha. Drže kapu na glavi):

Gospar?... gdje je?... Lucija? Broda ti... reci!... brzo!...

Gospogja Ane

(obrnula se, pa ih gleda začugjena, gnjevna, velika u tužnoj svojoj nemoći):

Kakav je to način?... Tovare!...

Dva djetića

(zaustavili se, skinuli kape, pak se tresu od uzrujanosti i od straha):

Došli su... na vrata... Frančezi!...

Lucija *(zabrinuto hoće da je odaleči, tiho):*

Ho'mo, gospo Ane!

[1] čislo (krunica).

Gospogja Ane *(k. g. gledajući neprestano, prodirno djetiće):*

Pa da su i Turci, — ne dohodi se tako pred gospara!... *(Obraća se i ide s Lucijom.)* Kašpita! eh?!... perché prohodu Frančezi! *(Obrće se još do vrata prema njima, a oni vrte kape u ruci sve ponizni i malašni.)* Dà!... i to bi se još ćelo!... *(Odlazi s Lucijom na lijevu. Čuje se veliki žamor iza bijelijeh vrata.)*

1. Djetić *(slušajući):* Unutra su!

2. Djetić: I još se deru!

1. Djetić: Ja idem rijet gosparu!

2. Djetić: Eh! pa gore za njih! *(Ulaze hitro kroz srednja vrata, koja se zaklope za njima. Kratka pauza, a onda se čuje veliki klik, kao iz svijeh usta. — Opet velika tišina.)*

Lucija *(dohodi hrlo s lijeve strane, te vadi pismo iz žepa):*

Sad mu ga valja dat! *(Hoće do vrata.)*

Orsat veliki

(izlazi naglo tmurna lica, sijevajućih očiju. Tvrda pjega stisnula mu obrve, svezala mu čelo. Poteže za sobom ona dva djetića držeći svakoga za rame kao pandžama. Drma ih brutalno, ali pun jada i nemira):

Vi!... vi!.. i vigjeli ste ih!... Koliko ih je?... Puno — puno, je li?... Sve se bliješti od bajuneta! A vrata? Govori!... Govori!

Dva djetića *(u silnom strahu):*

Zatvorena,... gosparu.

Orsat

(mahne njima, bacajuć ih od sebe kao pregršt ljusaka):

Dakle još!... *(Djetići bježe s desne strane. Ugledao Luciju, pa još vas pun jeda i straha ide do nje i kesi joj se kao u rugu.)* A ti?... Što tu činiš?... Što me gledaš?... Lijep sam, je li,... lijep?!...

Lucija *(pružajuć mu jednostavno i tiho list):*

Od Rada Androvića!

Orsat

(zgrabi je za ruku, lice u lice, rekao bi da je izvan sebe):

I ti... Lucijo stara, i ti nosiš nesreću, je li?...

Lucija *(k. g. i mirno ga gleda):*

Reko mi je samo: „Žô mi je za tvoga gospara."

Orsat

(pušta joj ruku, kao da je najedanput mir došao u njegovu dušu. Lice se razgali, samo tvrdi, veliki ponos zasvijetli se u svakoj crti, u svakome kretu toga živoga kipa rimske veličine. Mirno, skoro posmijehom):

Ko je on, da me žali?! *(Otvara list, čita, za čas se obrve stisnule, ali prijezir prolebdio preko blijedih usana. Pregiba mirno list, pak ga ukazuje Luciji s neizrecivim izrazom sjete i finoće):* Da umiješ legat,[1] Lucijo, sad bi znala, što hoće rijet: gospar. *(Zaustavio se, pak gorkom mirnoćom kao u sebi):* Zove me sutra na bal, što ga pučani i neki... drugi... davaju Frančezima!... *(Ostane zamišljen, klimajući posprdno glavom.)*

Lucija *(nehotice se približila i tiho mu poljubila ruku.)*

Orsat

(sve to mirniji, sve to hladniji; pogledao je jedan tren, pak jednostavno):

A ona?... Još moli?...

Lucija *(slegla ramenima i sažela očima):*

A... poznaš je, gosparu! *(Srednja se vrata polako otvaraju iz nutra.)*

[1] čitati.

Orsat *(ugledao ih i malo se trgnuo; Luciji mirno):*

Reci joj: neka dogje! Hodi! *(Lucija ode, bacivši dugi pogled na Orsata.)*

(Bijela su se vrata rastvorila i ulaze)

Gospari.

(Ima ih starih, mladih, srednjih, malenih, debelih, ukusnih, nešesnih, ali svi, ko više, ko manje, nose znakove starodavnih plemena i oblike ljudi, koji su od vijekova zapovijedali i drugima pravdu krojili. Tisućljetna vlast i nebrojeni red besprikornih aristokratskih brakova utisnuše im zlamen osebujne, makar iscrvotočene, ali ipak sasvim oštre individualnosti. Ima izmegju njih čudaka u hodu, u kretanju, u nošnji; ima staraca još s vlasuljom L o u i s XVI., mladji su svi po najnovijem e m p i r e-u odijelu, u formi kosa i zalisnjaka; ali svaki je za sebe originalan tip. Osobito sada, gdje su megju sobom, gdje ih niko od puka i pučana ne motri i ne sudi, sada, kad usudni istorijski čas otkriva tajne pjege i skrovite raspukline iscijegjenih karaktera i istiještenih duša. Sada svaki mig, svaki šapat, svaki potuglas ima svoje markantno, nefaljeno značenje. Velika bura trese suhim lišćem prastaroga republikanskoga duba i pokazuje nam malo po malo sve zglobove, sve zaveze, sve rupe jadnoga izumrloga mu debla, razgaljuje mu svu golotinju raspečenih, oguljenih, prebijenih patrklja. Kostur se već kesi pod prosušenom kožom trule starosti.)

(Vlastela ulaze, razgovarajući se živo ali odmjereno. Mnogi drže klobuke u ruci, ili ispod pazuha, a naslanjaju se na velikim štapinama sa zlatnim, ili bjelokosnim kugljama. N i k o i M a r k o odmah dohrlili do O r s a t a, koji se nije maknuo, već ostao naslonjen na tavolin, prekriženijeh ruku, mrk, nijem.)

Niko
Marko } *(tiho, hitro Orsatu):* Znaš?... Poručio knez, da zna, što mu je držanstvo!

Orsat *(k. g.):*

Da bi ga znô!

Dživo

(visok, jak, prignutijeh ramena, debele glavurine, sjajnih zelenih očiju, sijede kose; obučen po empirsku s velikim štapom u ruci. Velika prezirna usta, ukočeni drzoviti pogled, crljena, ražarena pùt davaju mu izraz silovite, divlje ćudi. Prelijepe, prebijele ruke. Došao je do Orsata, pak mirno, narávno, hrapavim glasom, a tepavim, prekinutim naglaskom govori nekako smućeno, gledajući ga časimice sa strane. Prekrižio ruke za legjima):

Vidiš, Orsate, pogodio sam! Došli su i prije, nego što smo mislili. Ma . . . razumjećeš, — ko je prošo priko Sv. Bernarda i prošeto se . . .

Orsat

(nepomičan kao kip, a glas naravan, oštar i zvučan kao handžar):

. . . ispod Piramida, je li Dživo? . . .

Dživo

(bljesnuvši okom na njega, da vidi, šali li se; zatim mirno, ali nešto drhtavim glasom):

Dȁ . . . precisamente — ispod Piramida! — mi capite![1] — može tad sve. *(mijenjajući glas; nešto dublje, prijateljski, skoro dobroćudno)* Nemojmo se dunque[2] iludavat[3] — sad je sve zaludu — i sve predocna. *(Žamor u grupi, koja se stavila oko Orsata. Dživo ih pogleda oštro, pak još jasnije i tvrgje)* Sve, — rekô sam — sve! *(nastavljajuć opet naravnijim glasom):* Govorili smo puno, vikali smo i rekli smo ih svakakvijeh . . .

Nikša *(sjedeći u stolu, s finim posmijehom):*

Na našu, Dživo! *(Vadi iz špaga jednu staru knjižicu i počimlje je čitat.)*

[1] razumijete me [2] dakle [3] varati.

Dživo *(trznuo se, pa se zagrijeva svojim riječima):*

Na moju, dragi Nikša! *(gnjev ga muči)* 'er ti ja vičem, drečim, i ako hoćete, zaprdivam . . .

Džono

(lukar, malašan, s velikijem nosom, s očalima od zlata, polako posprdno Nikši):

Ne manjka mu sinčeritati[1] . . .

Dživo *(skoro u jedu):*

. . . ma, što mislim, to bubnem . . .

Luco

(šmrkajući tabak; suh, drven, zatvorenijeh očiju od neumoljive grandezze; skoro u sebi):

Purtroppo![2] *(Tihi smijeh u raznim grupama.)*

Dživo

. . . a ne dam bob za ranketive spirite, mi capite! Ah?! . . . *(mirnije, ali plamtećih očiju)* Zato, kako se dečidalo[3] u Senatu: mi ćemo ostati neutrali . . .

Vlaho *(visok, lijep, crnijeh kosa, nervozan; plane):*

Lijepe neutralitati . . . Puštit Frančeze . . .

Džono *(ironički):*

. . . da se prošetaju priko place! . . .

Karlo

(velik debeo, klasičnog profila, tip Napoleonovih junaka, Vlahu naglo):

Marmont je obećo, da će izit, — a mi mu vjerujemo! Da nije tako, i mi bi svi bili za Orsata.

[1] iskrenost [2] ipak previše [3] odlučilo.

Jedni prema drugim

Marko: Luka: Niko:	Ha! ha! ha! Vjeruje Frančezima! — A komu nijesu ovo isto obećali!
Jere: Tomo: Luko:	Pa i da nijesu! Volimo njih — nego divlje Kozake!
Marko: Vlaho:	Pošto ključi! . . . Čambelani!

Orsat

(nije se maknuo, kao da je saliven, samo stisnuo obrve i zaklopio oči, kao da ga bodu.)

Dživo

(razljućen, što nije mogao govoriti, lupne štapom po zemlji, pak velikim glasom):

Jeste li počeli, ah?! . . . Imali smo dosta bremena, čini mi se! Tri dni diskusijoni[1] u Senatu, a danas vas dan ovdi! . . . *(Orsatu, hitrije, skoro dobroćudno)* Dunque, kako sam rekô, mi capite; ne služi se ezaltavat[2], 'er jedan bataljun prohodi put Boke *(žamor, nemir)*. A kad progju . . .

Nikša

(gledajući ga s očalinom, prestajući za čas da čita, pun zlobe):

Ako progju! . . . *(Čita dalje.)*

Dživo *(prečuo je, pak slijedi):*

. . . tadarca ćemo se, Orsate, razgovarat od svega onega, što si proponjo[3]. *(Začugjen, što se Orsat ne miče, posve naravno i prijazno):* Ako smo se malo kordekali . . .

Lukša

(fin, ukusan, kao da je sašao sa Boucherovih slika. Džonu posmijehom):

Za Dživa je to malo! . . .

[1] rasprave [2] uznositi se [3] predložio

Dživo:

. . . zaboravi, kako i mi svi. Taki smo! . . . cosa volete! — Svega i svačesa — pak — mi capite . . . kumovi puljiški . . . *(bučnim smijehom)* He! he! . . . he! . . .

Mato

(usukan, dostojanstven, stisnutijeh usnica, gledajući daleko, a mumajući polako, neke zahare, što ih vadi iz zlatne škatulice):

Prosti, dragi Dživo, non vi capisco![1] . . . *(Dživo ide tromo do Mata, pa se razgovaraju. Marko, Niko, Vlaho, Džono, svi okolo Orsata živahno raspravljajući, regbi hoće da ga zgriju svojim vrućim dahom.)*

Sabo

(velik, star, nagrešpanih tupih očiju, s donjom usnom, što mu pada, beskrajne, skoro naivne taštine, u prastarom gospodstvu: govori polako, nehajno Palu i Tomu):

Sicuro! Kad me imperatur Frančesko molio u Vijeni, da pogjem u Napoleuna kako cavalier d' onore dell' Eccellentissima Repubblica, reko sam mu *(još polakše):* Prosti, — Sire! . . . ko se rodio vlastelin, kako mi, — ne može pratit jednog, che non è mio pari.[2] *(Šmrkne polako tabaka.)*

Tomo, Vlaho i Miho

(u čudu, kao da ne vjeruju tolikoj taštini):

Oh!

Antun *(jadan žgurav, kratkovidan):*

A . . . zašto ga . . . Sabo . . . sad primaš? *(Smijeh u toj grupi.)*

Sabo *(Antunu s velikom tromosti):*

Najprije . . . 'er kad ima neko proć — bolje Frančezi, nego Vlasi . . .

[1] ne razumijem vas [2] koji nije meni par.

Miho *(debeo, prostodušan, kao da je došao s polja):*
A druga?

Sabo *(razvlači riječi obrćući se, kao da hoće da pogje):*

A druga... Perchè[1] mi je bilo drago. *(Žamor, razgovor, laki smijeh. Orsat pogleda nehotice na uru, kao da se probudio iz dugoga sna.)*

Orsat

(skoro mirno, ali željeznom voljom; samo oko mu viče, plamti, grmi. On to ćuti i kad i kad vidi mu se unutarnja borba, da svlada njihov let. On progovori i odmah je najviši od svijeh)·

I vi mislite, da smo se razumjeli, i kad je Senat rekô: progjite, da mi imamo zaviknut: služite se!

Karlo: Zakon je zakon!
Jero: Tako smo bili, što smo bili!

Antun:
Miho: Oh! eto ga! — Počeo je!
Luko:

Šiško

(star, predebeo, koji je do sad drijemao u stolu; Lucu):

Che seccatore!

Vlagj *(mlad, dražestan, nemiran):*

A moja Made, što me čeka!

Dživo

(Orsatu, skoro ironički, ali zadušenim gnjevom, vas naslonjen na svome velikome štapu):

Naturalo!... „Služite se, dobro nam došli!“ he! he! he! — i zafali Bogu, da ti se ne najedu.

Orsast *(k. g. sve tvrgje, i hitrije, i zvučnije):*

... I sve, što smo mi ovdi diskorali,[2] — i što sam vam rekô: knjige amiralja Sinjavina, koji mi poručuje iz Slanoga: „Ne dajte se, mi smo tu!“

[1] jer [2] razgovarali

Karlo

Ha! ha! o n i su tu!

Jero:
Palo:
Tomo: } *(u smijehu):* Les cosaques[1]! . . .

Orsat

(lupnuo šakom po tavolinu, pa ih ošinuo krutim pogledom. Tvrd kao hrid, neumoljivo nastavlja kao da sjekirom bije) :

. . . i poruka F o n t o n a! . . .

Dživo *(lupnuvši štapom):*

Oni g o m n a r? *(Veliki žamor.)*

Orsat *(k. g. sve to jače, smjelije):*

. . . i ulaci iz Sarajeva, iz Carigrada, dat će nam pomoć kako u vrijeme od trešnje . . .

Naglo, jedan za drugim kao iz pušaka.

Niko:
Marko:
Vlaho:
Lukša: } I hoće! . . . bolji Turčin od kršćanina!

Orsat: . . . i pisma Vladike s Cetinja . . .

Jero:
Luco:
Dživo:
Miho: } G r a e c a f i d e s![2] . . .

Nikša: } Govori se a n c h e:[3] Nema vjere u Latina!

Niko:
Marko:
Vlaho: } Bravo! bravo! Tako je!

Lukša *(viče):*

Da ste ih primili 72*ge*, ne biste imali sad Lauristona ispred vrata! . . .

[1] Kozaci [3] grčka vjera [3] takogjer.

Orsat *(k. g.)*:

I sve vas to nije persuadalo[1]... 'er je on! — Napoleun! — Bog! Pa kad ste čuli njegovo ime, čini vam se, da je već tu rijeka, što dere, vihar, što nosi, trijes, što lomi...

Karlo:

Jesmo li jači od Mletaka?... od Pape?... ah?

Pero:

... oli od rimskoga Cara?

Tomo:

A od Španje, di grazia?

Orsat *(hitrije, strastvenije)*:

... jesmo, jesmo, ako je za nama oni, koji je otvorio stupicu, u koju će vaš Bog upasti... *(veliki žamor).*

Dživo *(velikim smijehom)*:

A ko je?... ko je ti?

Orsat:

... oni, koji vam poručuje: čekajte, ja sam | koji vam je poslo brodove u Rijeku.

Dživo... *(k. g.)*:

I Fontona u Grad!

Karlo:
Tomo:
Palo:

(u velikoj buci; smijeh žamor): Ha! ha!... dvije Karavele!... Istina!... istina!

[1] osvjedočilo.

Orsat:

. . . Dá, da . . . i Fontona, koji vam je zakanto in tutti i tuoni[1]: Kad čezar bude u prahu — — imaćete s nama posla! . . .

Glasovi *(sa svijeh strana)*:

Tako je! . . . Opet iste šokece! — Ajmeh! Orsate dospij! — Govori! — Neka! . . . zašto? *(Veliki žamor i stiska okolo Orsata).*

Nikša
(blaženim posmijehom Mihu, pokazujući mu nešto u knjizi, koju čita):

A što govoriš od ovega: — — — — — „Non jam regnare pudebit: Nec color imperii, nec frons erit ulla senatus!“ — Ah?! Sublime! . . .

Miho *(Nikši)*:

Biće! . . . Ma ja ti ne davam jedan veras Ovidija za cijeloga tvoga famozoga Lukana! . . . Per esempio čuj ovu. *(Vadi jednu knjigu iz fraka i deklamuje mu polako).*

3. Djetić
(ulazi vas u znoju, brez kape, brez daha i skoro pada do Orsata):

Ah! gosparu! . . . gosparu! . . .

Orsat
(strahovitim pogledom, zgrabivši ga s obim rukama kao kliještima):

Ko si? . . . Što ćeš? . . .

3. Djetić *(k. g.)*:

Došli su — svi zajedno . . . Pokrili Posat, Brsalje. — Sve crno od konja, od puka, od kanjula . . .

Svi:

Ah! . . .

[1] zapjevao u sve glase.

Orsat *(drmajuć za prsi)*:

A ponat? . . . ponat[1]? . . .

3. Djetić:

Još je podignut, ma . . .

Orsat

(planuvši, ostavi ga i on pobježe, a kao da je rijeka strasti slomila sve spone, njegova riječ leti zajedno s ijedom i diže se na vrhunac smrtne borbe):

Ah! . . . čujte, čujte! . . . Izmegju ovijeh tugjinaca, njihove sile i njihova imperatora, — i nas jadnijeh, nas šake starijeh republikanaca, nas prastarijeh slobodnjaka — ima još jedna jama — jedan ponor! . . . Još je podignut most! . . . Oh! blagoslovljena ti usta, puče moj! . . . još mu možemo prikovat verige na naše svete mire, još možemo umrijet svi složni, svi slobodni . . .

Niko:
Nikša:
Marko:
Vlaho:

Ho'mo! ho'mo! . . .

Orsat:

. . . još možemo bit sami, . . . svoji . . .

Dživo *(brutalno)*:

Hoćeš li im ti začepit kanjule.

Karlo:

Hoćeš li ti išćerat novu slobodu, što kuca na vrata?

Sabo:

Hoćeš li, da nas bumbarda?

[1] most.

*

Niko:

Hoćemo; hoćemo! *(Tik do njega, bijesno udar za udarcem.)*

Marko:

Možemo se uzdržat osam dana . . .

Palo:
Miho:
Anton:
(posprdno, vičući) Zašto ne četrnes? . . . ha! ha!

Orsat *(k. g. u grčevitoj uzrujanosti)*:

I više, — i više! — sve dokle nam se sva naša brda podignu, dokle Bokelji i Crnogorci i Rusi zahvate kolo.

Dživo *(porugljivo, glasno)*:

. . . i dokle nas inčendijaju[1] i pokradu . . .

Orsat *(lice u lice, skrajnom nesmiljenosti)*:

I hoće, — i učiniće dobro, da nas svijeh objese na tucanj od vrata, ako pomognemo neprijatelju naše krvi . . *(Velika buka. Gusto klupko savilo se oko Orsata. Regbi nesreća se dogodila.)*

Luko *(strašiv, čedan, pun obzira, Palu):*

Govori li se Lauristonu: Ečelenca! . . .

Palo
(prefini pariški tip Napoleonovih dvorjanika, polufrancuskim naglaskom):

Non, mon cher![2] . . . nego Marmontu.

Vlagj *(Paolu):*

Valjaće, col tempo[3], učinit koju vizitu.

[1] zapale [2] ne, moj dragi [3] s vremenom.

Palo:

Oh! vous verrez![1] . . . doći će sami! . . . Koja ti je ono skladna čeljad!

Dživo
(razbijajući grupu, vas crljen u licu, lupnuvši štapom po zemlji):

Ah! . . . Pretengjaš[2] dakle raspustit senat, primit pučane . . .

Svi:

Ah! . . .

Dživo:

Reci dakle, da hoćeš rivolucijon! . . .

Orsat
(prekrižio ruke, pa došao do njega, proždirući pogledima):

A da rečem: „hoću" — bi li mi ti zabranio . . .

Dživo *(gledajući ga kao ris risa):*

Ja! . . . per l' appunto. — Ja! Dokle je tu knez i senat, dokle smo Mi dečidali[3], da se puštu Frančezi u grad, dokle smo Mi magjòrânça[4] . . .

Karlo:
Jero:
Tomo:
Palo:
Antun:
} Jes'! Jes'! . . .

Orsat *(k. g. još bliži, još bljegji):*

A ko su ti: Mi?!

Dživo *(k. g.):*

Mi — vlastela! — koji će slomit i tebe, ako si proti terminacijonima[5] republike — mi capite!

[1] vi ćete vidjeti [2] kaniš [3] odlučivali [4] većina [5] proti ustavu.

Niko:
Marko: } Kako to govoriš? . . .
Vlaho:

Lukša *(velikim prijekorom):*

Dživo! — ma republika umire! . . .

Orsat

(beskrajnom ironijom, ne maknuvši se, već gledajući Dživa od glave do pete):

A ko će Dživu rijet: „Dživo, možeš živjet!“, — kad Dživo hoće umrijet! . . .

Dživo *(muklo, gnjevno):*

Orsate! . . .

Orsat *(k. g.):*

Kako bi naša kraljevska krv sjedala u Senatu zajedno Stullima, Vodopićima, s Vlajkima — kad pučani nemadu ništa nego glavu . . . *(Žamor, usklici. Orsat nastavlja u najstrahovitoj brutalnosti sudije):* A znate li, zašto pak mi — primamo tugje sansculote i gjakobine? ah?! . . . Zato, er kad je Imperatur gladan zemalja — najprije kupuje vlastelu! . . .

Dživo:
Palo:
Tomo: } *(kao da hoće navalit na njega):* Oh! — to je pak infamija! . . . to je laž! . . . poludio si! poludio!
Miho:
Vlagj:

Niko:
Marko: } *(prezirnim, bučnim smijehom):* Eunuki imperijali!
Vlaho:

Sabo:
Antun: } Vlašine! Vlašine!
Jero:
Luko:

Lukša *(Dživu i njegovim — velikim glasom):*

Bićete gori nego Dalmatinci!... *(Strahoviti metež. Poruge, psovke, razgovori, šale, sve se križa po zadimljenom zraku. Najedanput ura zazvonila tiho, a prodirno 6-u poslije podne. Tanki zvuk nadvikao oluju i kad je svršio šestu, tišina je nehotice nastala, tišina puna treptaja, u kojoj čuješ jedno jedino trzavo disanje. To je tren, bljesak, i na vratima se, kao udes, prikazala crljena utvara: Knez.)*

Svi:

Knez! — — *(I opet pao muk, kao da su se nekoj velikoj crnoj tičini prelomila krila, pa ona pluta i izdiše na crnoj vodi.)*

Knez

(ulazi obučen u crljenom državnome plaštu, s čipom na ramenu, pod kojom viri crljeno Louis XV. odijelo od raza (satin) s briljantnim pucama. Bijele bječve. Crne crevljice. Na glavi alonge peruka. U licu je vas obrijan. Izraz mu je sumoran, star, sa znakovima porodice: oči kao sašvene u vrećicama, a dônja mu usna visi. U ruci veliki štap zlatom okovan. Za njim su ostala u polutmini dva crljena zdura.)

Glasovi s ulice *(prodiru u udesnoj tišini toga časa):*

Brzo!... brzo!... Još nijesu dospjeli! — Neka ih više puštu! — Liberté! Égalité! Fraternité! — Mare, miči se! *(Veliki smijeh na ulici. Pauza).*

Glasovi gospara na pozornici
(po tiho kao da šušti suho lišće):

Jesi li ga vidio!... Ko mu je dopuštio?!... Izić iz dvora!... u plaštu!... Che scandalo!... Vidi se, da je sve dospjelo!...

Knez

(došao je u srijed dvorane polako, malim razvučenim koracima. Ne obazire se na ostale, koji ga gledaju s raznim izrazima začugjenja i radoznalosti. Vidi mu se, da je zaokupljen jednom, skoro smiješnom stvari. Usne mu se miču i neka vrst posmijeha

zatreptila na palim usnama. Kad je došao do Nikše, koji je prestao čitati, pak ga motri s očalinom, knez ga pogleda za čas, pa se jače nasmije i trese glavom pokazujući na pismo, što drži otvoreno u ruci):

Evo knjige Antuna Sorga iz Parigja. Našo sam je! — He!... vale la pena, da je prolegaš.[1] — Proprio sad. — A znaš, kako počimlje? *(Smije se tiho u sebi, da ga malo kašalj guši):* Ah!... moja Màra nije se mogla umirit!... imagjinaj se![2] *(Čita knjigu s velikom zlatnom loupe, što mu visi ispod plašta):* „Eccelentissimo Signor Principe! Dragi moj Maro! A što vas još vrag nije odnio?!...“ *(Žamor, smijeh, a knez se smije za sebe. Slijedi čitati):* pak:.. „Još je dakle Republika živa!“ ... eccettera! eccetera!... *(sve u staračkome kašljucavome smijehu):* Koji je ono vrag od čovjeka!... *(kao da se nečesa spominje):* Ah!... da ne zaboravim... *(obrćući se prema raznim grupama):* Karlo i Tomo... dá, para[3] mi se, došo sam vam napomenut, što imate učinit...

Orsat *(bi ga htio da zaustavi, ali)*

Knez

(pogleda ga u čudu, hladno, odsutno, pak nastavlja svegj jednostavno i naravno):

Lauriston je na Pilam, pa je doviknuo Luku priko vrata od grada: „Što odgovara Signorija? — Hoće li nas puštit kroz grad?“ Luko mu je odgovorio da počeka, i dotrčo je u mene...

(Žamor na ulici. Čuju se)

Glasovi:

Neka ih puštu!... što su zaspali?!...

[1] vrijedno je (muke), da ga pročitaš [2] pomisli! [3] čini

Knez
(šmrknuo prezu tabaka, pak pomno čisti bijeli jabot i plašt, da ne ostane ni zrno. Zatim nastavlja kašljucavo, ali uvijek jednostavno):

Zato sam promislio, da se obučem i da vam dogjem rijet ..

Luco *(Sabu, na strani):*

Veràmente,[1] mogo je ostat doma!

Sabo *(polako Antunu posprdno):*

Više valja kabanica ...

Antun *(Sabu u smijehu):*

Nego Tinto o granica!... Ha! ha! ha!...

Orsat *(koji se strese kao u groznici ijeda):*

Ma ti ne ćeš, kneže, tako — sad...

Knez *(k. g. nerazumijevajući ga):*

Ma što ti dohodi na pamet!... Ja ću ga pričekat u Dvoru sa svijem Vama... in gran pompa[2]... a Tomo i Karlo pôć će na Pile, rijet mu: da mi protestavamo, — da smo neutrali — — a u toliko, — neka progju.

Karlo:
Tomo: } Spravni smo!

Knez *(k. g.):*

Reko sam, kad se uputite, neka isaju bandijeru[3] isprid Sv. Vlaha; — a okolo nje zduri i sodati ...

Nikša *(poruglјivo Matu):*

Oh! che bella festa!.. oh! che bella festa![4]

[1] doista [2] u velikome sjaju [3] zastavu [4] lijepe li svečanosti!

Mato *(Nikši):*

Ne manjkaju nego l u m i n i![1]

Knez *(poklonivši se polako na lijevu i na desnu):*

A sad... Eccellentissimi... dogjite sa mnom!... Valja, da Lauriston vidi, s kijem ima posla. *(Prijašnjim smiješkom):* A kad prodju... odgovoriću Antunu *(smiješeći se za sebe):* Koji je ono s p i r i t! He! he! „Živi smo i vrag nas još nije odnio!“ *(obrće se, da se uputi i opet se pokloni, ali dublje svijem gosparima):* Gospari moji!... *(ide put vrata. Svi mu se klanjaju).*

Orsat

(koga su sve do sad mirili njegovi najbliži prijatelji, zaleti se u jedan mah i zatvorivši velika bijela vrata, stavi se ispred njih, tvrd, velik kao Orlando, lice u lice knezu):

Ne!...

Svi *(s najrazličitijim čuvstvima u jednoj riječi):*

Orsate!

Dživo *(velikim glasom, regbi navaliće na Orsata):*

Pušti ga!...

Orsat

(nepomičan, slavan kao Sv. Mihajlo na pragu izgubljenoga raja, prezvučnim, strašnim glasom):

Ne! — Ovo je kuća moja! — Ovo su vrata moja! — Tu sam gospar ja!

Knez *(drhtav, skoro prestrašen, ali ne bez neke veličine):*

Orsate! — Tvoj sam K n e z! — —

Orsat *(u neizrecivoj tuzi):*

I zato, er si moj knez, eto me — — na koljena pred tobom! *(klekne).*

[1] rasvjeta.

Svi:

Ah!... digni se!... Sublime!... To je čovjek!... Što mu se to dogodilo? — Che ciarlatano!

Orsat

(k. g. njegova je riječ sad i plač, i oganj, i zadnji vapaj slobode):

... i evo ljubim ti plašt, kako sam ljubio mrtvu majku i govorim ti: Gosparu! ne slušaj nas i naše zloće, ne gledaj nam jadna, iscijegjena lica — promisli u sudnjemu času, ko da ti nijesmo ravni, ne, — nego robovi, sluge tvoje...

Živo *(ko izvan sebe trči izmegju vlastele):*

Ma čujete li!... huli vlastelu!...

Orsat

(sve to viši, sve to usudniji, kao da hoće s plamom riječi rastopit onaj mraz, što je sledio sve duše):

... i promisli, da smo zaboravili sve, što su naši stari učinili, otkad su dobjegli na ove hridi, — i da nam je duša utrnula, i da ne znamo više, ko su bili oni naši mudraci, naši pjesnici, naši pomorci, naši mučenici, koji su iz ovoga gnijezda učinili otar, koji su spasili obraz ropskome našemu rodu! — *(Sve to prodirnije, obuhvatajuć ga kao križ spasenja, dokle sva lica, sve ruke, svi uzdasi drhću, plamte oko njega):* I reci u dubini tvoje duše, da smo zadnji ostanci prestarijeh, izabranijeh pokoljenja brez volje, brez krvi, brez moždana — i kad sve to raspoznaš, kneže, — reci jednu samu riječ... jednu samu...

Knez

(nehotice, vas zabunjen, nerazumijevajući ništa, a gledajući sve na okolo, kao da ište tumač tome strašilu):

Koju?... koju? ..

Orsat
(svegj na koljenima, skrajnom molitvom u glasu i u cijelome biću svome):

Gospar sam ja! . . .

Svi *(u velikoj zabuni, u najvećoj oprjeci izražaja)*:

Strašno! . . . imenso![1] . . . Orsate! — Muči. — Govori! . . . govori! . . .

Orsat *(ustajući polako kao preobražen)*:

I zapovigji, da se most pribije, — razglasi, da vlastele nema, da je tu puk sâm i ti sâm! — Pak zatvori svijeh nas, zazvoni veliko zvono u Gospi — i sjedi, gospodaru, ispod kelomana dvora s pukom tvojim — pa budi ako hoćeš i Marin Faliero . . . Samo spasi nam republiku — spasi je od tugjinca — spasi je — od nas! . . .

Dživo *(kao ris)*:

I mi puštamo ove grdobe! . . .

Svi njegovi:

Na dvor! . . . na dvor — Senat je gospodar! . . . Senat!

Svi Orsatovi
(skupili se oko njega kao zabrinuti, hoće da ga dozovu k svijesti, što i oni misle, da je potamnila):

Orsate! . . . Orsate! . . . osvijesti se! Zaludu je! . . .

Orsat
(gledajući preda se groznim ukočenim pogledom, trgajući se, da se oslobodi od svijeh):

Živ sam! . . . živ sam! . . . čujete li! . . . *(Gledajući kneza, kao da ga prvi put vidio)*: Zašto je crljen? zašto? kad nema one lijepe vruće krvi, koja pere svè grijehe,

[1] neizmjerno.

kad nema suza, kad nema muka, — kad sve to pogiba u glibu, u sramu, u gadu ... ah! ... *(vas se zgrozio, kao da s vrhunca gleda daleke prostore)*: Eno ... eno! ... vrata se otvaraju — pada most, — ulaze ... ulaze! ... Ih! ... koliko ih! ... koliko! ... Najprije Frančezi! Sve zlato, pene, barjaci! ... Ljepota ljudi! ... svi žedni slave, svi gladni žena! ... Pa eto drugi, drugi oh! ... sve gori, sve grgji! — Jadni, siromašni, divlji! I svi hoće, da progju kroz ta vrata! ... svi se smiju, svi pljuvaju u crne mire, svi grokću: „Gdje ti je kruna? Gdje ti je sloboda? I ti si kako i mi!“ Oh! ... *(Dokle njega obmamila strast, Knez je izišao praćen od Toma i Karla, a Dživo i njegovi dopratili ih, opkolili ih, pak ostali na dnu gledajući u gnjevu i u blijedome posmijehu Orsatov jauk).*

Orsat

(kao da se osvijestio; ali misao, koja ga je podigla na vrhunac zanosa, promijenila zvuk, i on gleda svijeh, ne bi li ipak našao drugi otvor u nijeme duše gospara):

Još smo vlast! ... ja ... ti ... mi — Mi kraljevi! — Mi gospodari! Gdje se prikažemo, tu su i carevi za nama! ... I naše more i naše tvrdje — i naše crkve ... i dvor, — sve je još tu živo — živo! Pa da sve to nestane! — pa da nam djeca zaborave i zlamen slobode — i da pogju iskat po svijetu, da nam nagju ime, prava, vlast, — a zaboravili, da je ovo: država, država! ... a sve ostalo: raja, pusta raja! ... *(od jednog do drugog veselim entuzijazmom mladosti, ali ipak s očima punijem pitanja, sumnje, straha, da je njegova riječ nemoćna, uzaludna)*: Pa ako ova tisuć-godišnja zemlja slobode valja da propade, a mi ho'mo! ... braćo — djeco! Eno nam ladja našijeh u portu. Ukrcajmo se, ponesimo barjak i Sv. Vlaha, pa odjedrimo — kako naši davni oci! Oh! sretnoga plova! . . Ho'mo! ho'mo! Galebi i oblaci će nas pitat: Ko ste?

koga ištete? . . . a jedra će odgovorit: Dubrovnik plovi! . . . Dubrovnik opet ište pustu brid, da skrije slobodu. Kažite nam je, oblaci! . . . Kažite nam je, galebi! . . . Dovedite nas do blage grčke zemlje, do zemlje bogova! . . . *(Svi su se približili. Svi su uzrujani — ganuti. Neki imadu suze u očima. Dživo nehotice se stresao)*: Oh! . . . *(Orsat u božanskoj slasti, da je riječ postala skoro čin.)* Oh! . . . blagoslovljene te suze! . . . brzo, brzo . . . trčite . . . zadržite ključe . . . Oh! spašeni . . . spašeni *(čuje se jedan udar topa).*

Svi *(protrnuli)*:

Što je to? . . . Kanjuli pucaju! . . .

Dživo *(skoro smeten)*:

To je znak . . .

Orsat *(u strahovitoj sumnji)*:

Znak? . . . znak? . . . a knez? . . . a Karlo? . . . a Tomo? . . . gdje su, gdje su . . . *(ugledavši zlobni posmijeh Dživa, koji se naslonio na štap i nehajno se tijelom giba)*: Ah! . . . *(razumio je.)* Izdajice . . . *(Hoće da na njega navali, ali ga prijatelji drže.)*

Dživo *(hladno, duboko, naravno, kao drugi čovjek)*:

Ne možeš se tužit, Orsate! . . . puštili smo te govorit sve, što si htio! *(Prema ostalim kao čovjek od posla).* Prvi znak, mi capite: Lauriston prima naše poslanike . . . *(Drugi top. Pauza puna udesne tišine. Dživo nastavlja nešto tiše, kao da govori sebi)*: A . . . drugi: ulazu Frančezi.

Svi *(u muklome čudu, strahu, neizvjesnosti i oslobogjenju)*:

Ah! . . .

Orsat

(nadnaravnom snagom svladao se. Kao kip od mjedi ostao uspravljen, sâm, nepomičan usred sobe. Jedva osjećaš u mahnitome bljeskanju očiju, u trzanju usta, u groznoj hladnoći glasa, — da

bura strasti mete po duši njegovoj, ali da je on gospodar te oluje. Naravnim tonom, prezirnim posmijehom, velikim gospodstvom obrće se prema svijem grupama i mahnuvši galantno rukom, kao da svijeh pozdravlja i da se svijem preporuča):

Dá! — i to je dospjelo! — Žô mi je samo, da sam vás zadržo...

Niko:
Marko:
Lukša:
Mato: *(svi mu pružaju ruke, svi ga gledaju u oči, svi bi ga htjeli zagrlit, izljubit, ali svima je tugja njegova duša)*: Oh! — Orsate naš!... što ćemo sad?

Orsat *(k. g. gledajuć ih ipak s visine skrajnjom ironijom)*:

Kad im nijesmo odsjekli glave, — — valjalo je da tako bude! *(Sklopio za čas oči od strašnoga bola).* Hote!... hote!... puštite me sama...

Dživo *(približio mu se smeteno, ali dobroćudno)*:

Znaš!... sad kad je dospjelo... zaboravimo sve...

Orsat

(probadajući ga pogledima, po tiho ali glas sikće kroz poluzatvorene usne):

Izidi!... on čas!... da te više ne vidim!... *(Dživo kano da bi planuo.)* U mojoj si kući... Jesi li razumio!...

Dživo *(plamtećih očiju, mrmljajući u sebi)*:

Mahniče!...

Sabo *(izlazeći š njime)*:

Ezaltan kako i pokojna mu majka!

Dživo

Familija od čarlatana *(Odlaze).*

Orsat *(k. g. prema zaostalim):*

Još jedanput — žô mi vas je!... *(Skoro posmijehom):* Kad je gja[1] sve zaludu bilo...

Niko:
Maro:
Vlaho: *(stisnuvši mu ruku):* Ko zna, Orsate!.... nije sve izgubljeno!... vigjećemo se!...

Orsat

(prekrižio ruke, strahovito blijed, promuklim glasom, kao da mu snage nestaje):

Sve — za vazda!

Nikša *(finom ironijom spremajući knjigu u njedra):*

Kurijozan sam, Orsate, kakve ćemo face imat sutra, kad se probudimo!?...

Orsat *(k. g.):*

Purtroppo — iste!...

Antun *(dolazeći s Nikšom):*

Ma je nojoz!

Siško

(koji je spavao skoro kroz cijeli prizor, trom, napuhan; odlazeći; Mihu):

A je li pak sikuro, da će nam Napoleun aboliškat[2] fidejkomise.

Miho:

Kašpita!... i odma!...

Šiško *(bacivši najegjeni, prezirni pogled na Orsata):*

Pak što tad prdi!... *(Odlaze).*

[1] već [2] ukinuti.

Mato:
Luco:
Vladj:
Palo:
Jero:
Luko: *(Malo po malo se odalečuju, stisnuvši muče ruku Orsatu, pak odlaze tiho razgovarajući se.)* Veramente, lijepo govori! — Nešto prem teatralo! — Ma! che scena! altrochè Corneille i Racine!... — Nije od gospara! — Žô mi ga je! — Ko zna, hoćemo li doć na vrijeme, da vidimo gjenerala! — A moja Made, što me čeka! — *(Šaptajuć iščezavaju sve po malo. Velika bijela vrata ostanu rastvorena s crnim zjalom onijemljele sobe.)*

Orsat Veliki *(sam)*:

(Blijed, slomljen, svezana grla, naježenijeh kosa dovukao se do velikijeh rastvorenijeh vrata, pak pogledao sve na okolo, praznim, mahnitim pogledom. Sluša zadnje korake onih, koji odlaze, veseli žamor ulice, čijuk čiopâ — sva tuga došla na usta. Zaludu snaga, zaludu volja. Nešto ga duši. Teškim, muklim, drhtavim glasom):

Ne... ne... ne ću!... Dospjelo je!... sve — sve!... *(velikim jaukom, kada sve snage nestaju, malakšu)* Ajmeh meni! majko moja!... *(Svim velikim tijelom svalio se na štôčić i skučio se na tavolin, pak skrio lice, kano malo dijete, u laktu, i vas zadrhtao u neobuzdanome plaču. U múku mrtve kuće ne čuje se nego pretužno njegovo jecanje, kao jauk zaklane živine. U crnome zatku otvorenijeh vrata stvorila se, kao iz tmine, sama jedna ženska prikaza.)*

Deša i Orsat.

Deša

(ostala je tamna, zagonetna kao na pragu smrti i nije ni koraknula. Crno, dugo odijelo pada u teške, ravne nabore niz njezino visoko tijelo i pokriva je svu plaštom tuge. Oko kratkoga struka zavio se bijeli, prozirni fichu à la Marie Antoinette, koji joj otkriva kiparski vrat. Iz kratkijeh, crnijeh rukava spuštaju se prebijele ruke. Sjajne plave kose, jedva malo naprašene, krune joj glavu tragičkim odsjevom. I lice s dugim statuarnim potezima i oholim crtama okolo stisnutih usta, i velike, duboke, plave oči, i onaj bijeli zavoj — sve te sjeća Delarocheove M. Antoinette, a osobito sad, gdje stoji tu, fatalna kano udes. Blijeda, mirna,

hladna, tajanstvena pogleda — ostala je i gleda, gleda propast čovjeka — Orsata Velikoga. U jednoj ruci molitvenik, a u drugoj bijeli ubručić, — a oba pala joj niz tijelo.)

Orsat

(podigao glavu i lice se pokazuje rastočeno od velikog bola· Zdvojno klima glavom, koju je prebacio natrag naslonivši se na stisnutu pest):

Ništa, ništa! . . . Ni moje molitve, — ni moje kletve, ni moj plač!... Oh! sramote — Orsat plače!... Orsat! . . . Ništa — — nije pomoglo! . . . Lete, lete, vrte se oko plamena — dă, nema više krila! . . . Smrznute duše! . . . prazna srca! . . . Pa ni razbor . . . ni interes — ni strah! . . . *(ukočio se, kao da ih gleda svijeh pred sobom)* Ni oni ponos, što im je do sad pokrivô jadne kosti! . . . I još ih vidim . . . i to će mi ostat do sudnjega dana — *(zgražajući se)*: Oh! kako su bili niski — prazni . . . Kako su me mrzili, što im vidim grube skrovite misli, kako plaze preko čela, a ne smiju ih rijet! — Oh! a njihovi pogledi, njihov mûk, — njihovi posmijesi. Sve je to govorilo, vikalo: „Što nas držiš! . . . što nas svlačiš! . . . goli smo, goli!“ . . . Oh! . . . *(stresao se vas od jada, pak se zagledao daleko i glasom još daljim)* A ja ludov mislio . . . što? . . . da moja riječ može oživiti mrtve . . . *(još ukočenijim pogledom)* Lazare! . . . Lazare! . . . *(diže se polako kano zatravljen. Ruku zabo u kose. Sunce je na zapadu. Sedma ura odbija. On je ne čuje. Žarki plamen sunca obasjava ga sa strane. Kao u snu)*: Ni on — Hrist — — nije rastopio ledene duše. Ni on! . . . *(klima glavom, pak se nehotice zatresao. Svijest se vraća, a s njome sve mizerije jadne, neumoljive realnosti. Glas malaksao.)* Čudno! . . . regbi da mi je zima! . . . *(Razgledava se na okolo. Samo čiope kriješte prije počinka.)* Sâm! . . . sâm! . . . Sve me ostavilo, — kako da sam ja svemu kriv! — I ona — moja prežugjena . . . Tvrdo veliko srce — jedini čovjek! — jedina moja vjera — i ona! . . .

Deša

(na istome mjestu, u istoj pozi, ali još bljegja, kao da je vidjela smrt pred sobom):

Ja sam tu!

Orsat

(obrne se u jedan mah i ostaje zatravljen pred njezinom slikom. Stanka. Gledajući se dugo u smućena lica, zatim skoro tiho):

Oh! . . . što si blijeda?

Deša

(nije se maknula, samo se uhvatila jednom rukom o prag):

Vigjela sam smrt! *(Hoće da se makne.)*

Orsat *(k. g. naglo, skoro moleći):*

Oh! ne miči se! . . . Ti dohodiš iz dubine mojih želja! . . . *(sve tiše ne maknuvši oka s nje)* Lijepa si kako smrt! . . . i ohola, — iste prijezirne usne, što se ne ljube, — i one iste prebijele ruke od mramora, što čupaju cvijeće života. *(zdvojnim mirom)* Ti si, ti sad jedina — što valja da bude tu, — da me gleda — da me zove . . .

Deša

(koraknula do njega, uhvatila ga za obje ruke, pa se zadubila u njegove mutne oči):

Ja — oli — o n a? . . .

Orsat *(muklo, srvano, istrgnuvši ruke):*

A zašto si tad došla?

Deša

(naslonila mu polako ruke na rame. Zadnji sunčani traci obasjavaju ih krvavim svjetlom. Tiho, duboko, pokazujući zapad, što plamti u okviru prozora):

Da pozdravim sunce?

Orsat

(kliknuo, pa joj zgrabio ruku i zagledao se u sunce, što tone):

Ah! . . .

*

Deša *(polako šapčući)*:

Sunce slobode! . . . *(Skoro zagrljeni, nijemi stoje pred zapadom, koji malo nestaje.)*

Orsat *(u velikoj tišini)*:

Kako mirno tone!

Deša *(naslonila glavu na njegove grudi)*:

Hoće li se igda vratit?

Orsat *(k. g. sasvim tiho)*:

Ovo — nigda! —

Deša

(pružila se sva prema zapadu; iskipjela je u gledanju):

Gledaj! . . . gledaj! . . . još malo . . . još trak . . .

Orsat *(kao u snu)*:

Još . . . još . . .

Deša

(odriješila se od njega i koraknula naprijed prema suncu sklopljenim rukama, kao da moli.)

Orsat

(uhitio se obim rukama za njezina ramena, zabo glavu u njezino rame i samo jedan dah izlazi iz razgaljenog lica):

Ah! — —

Deša

(prekrstila se i stisla se uz njega. Ježnja prošla kroz tijelo. Sasvim tiho, kano prestrašeno):

Nema ga više! . . .

Orsat *(dolazeći naprijed vas smrknut u mislima, ali miran)*:

Kad izide sutra, hoće li nas poznat?

Deša *(koja je došla do prozora i tu ostala zamišljena)*:

Čuješ li ih, Orsate?

Orsat *(sio je u stolac i zamislio se)*:

Koga, Deše!

Deša:

Čiope! . . . Sretne li su! — Ne znadu ništa!

Orsat *(k. g.)*:

Saznaće i one! . . . *(Daleki žamor i pjev Marseljeze.)*

Deša

(protrnula, pogledala hitro Orsata, pa regbi da hoće da zatvori prozor):

Ah! . . .

Orsat

(ustao i pogledao je. Razumjeli su se. Smrtni znoj probio mu čelo, al nema više ni žara, ni gnjeva, ni plamena u njem. Zapalo je sunce. Gorčina i tuga uljegli polako u nj kao noć. Deši mirno, ali tiho):

Pusti — otvoreno —

Deša

(svegj kao prestrašena, uzmiče od prozora, pokazujući drhtavom rukom u daljini):

Oni su! . . . oni! . . .

Orsat *(sio opet k. g. sasvim tiho, kao noćni doziv)*:

Dogji! . . . blizu mene — tu — i slušaj! *(Pjesma se približuje.)*

Deša

(došla do njega, skučila se na zemlju, kao da kleči, a on je obavio, regbi hoće da je skrije. Ona pridušenim gnjevom):

I to je — pjesma slobode!

Orsat *(k. g.)*:

Ah! slušaj! . . . slušaj! . . .

(Pjesma revolucije lebdi uzvišena, triumfalna u predvečerje. Cijela jedna vojska je pjeva. Svi golubi, sve čiope probudile se i lepršaju prestrašene povrh grada. Ono dvoje jadnika stisnulo se sve više i nehotice — kao da ih je divotni zvuk uzveličao; podiglo se oboje i ostalo zagrljeno, kao jedan kip. Vruće suze puzaju polako nehotice niz Dešino lice. Pjesma iščezava sve po malo, kao da vojska zakreće drugom ulicom. Orsat zatravljen slavnom pjesmom, klimajući tužno glavom, šapće): Oh! . . . kako je lijepa!

Deša *(koja trpi i dršće)*:

Poznaš je?

Orsat *(slomljen, pun uspomena, pun prijegora)*:

Čuo sam je u Parigju, — kad je padala kraljeva glava! *(zamišljen)* Kako — danas naša! . . .

Deša

(ukočenim pogledom kao pred ponorom. Pjesma nestaje sasvijem u daljinu. Njezin glas je dubok, — ali se trese. Po tiho, tajanstveno)

Što smo sad, Orsate? — —

Orsat *(k. g.)*:

Roblje.

Deša

(zatrčala se nehotice do njega kao pred grozotom. Nehotice klikne):

Oh! tad ne! . . .

Orsat *(zagledao se u njezine oči)*:

Što ti je!

Deša *(slomljena, beščutna)*:

Mislim — hoćemo li igda bit sretni, poslije ovoga časa. —

Orsat *(k. g.)*:

Ako zaboravimo, — ako živemo, kô drugi . . .

Deša *(odalečivši se od njega, tamna, puna tajne)*:

Tad ne, ne možemo! . . .

Orsat

(uhvatio je naglo, silovito i zadubio se mrk u njezine usne):

Ti me ostavljaš?

Deša *(blijeda, iznemogla, ali tvrda)*:

Ne.

Orsat *(tiho — a stara strast se budi)*:

I mi bi se gledali . . . i ljubili . . . *(sve tiše, sve naglije)* Dešo! Dešo — a sve ove godine, što smo se mučili! — Koliko žalosti! . . . koliko borba! . . . a sad došo čas, ostali sami — sami . . .

Deša *(usta do ustâ, oko u oko)*:

Ja te ljubim! . . .

Orsat

(dršćući od strasti, u strašnoj sumnji uhvati joj lice obadvjema rukama, pak je gleda, gleda kao Edip Sfingu):

Zašto tad ne ćeš? zašto? . . .

Deša *(sva u ovijem riječima, kao šapat)*:

Hoće li nam i djeca bit — kô i mi — roblje?

Orsat

(muklo; pušta Dešu i vas zagrezne u jad te riječi. Mirno):

Hoće! . . .

Deša

(velika u okrutnosti svoje i njegove žrtve, šapće mu zamamna i strašna):

Tad — izaberi! —

Orsat

(obrnuo se i ostao pred njome prestrašen, uznesen, gledajuć je pun ponosa, pun tuge. Kao u sebi):

Pretužna, — preslatka, — velika — kô smrt! *(jednim mahom dohrlio do nje, uhvatio, pritisnuo je na grudi i sjedinio usne s usnama u dugi strastveni ljubac. Pa se rastegli, kao iznemogli, rastavili se, a on okamenjen, tužan, ali kao na vrhuncu nepojmljivana mira, kratko, muževno)* Ne!

Deša

(stisla mu ruku, blijeda kao smrt, uzela molitvenik i uputila se do vrata. Kad je došla do njih, obrće se i pita ga jednostavno, umorno):

Da ih zatvorim?

Orsat *(koji je neprestano gledao, s tužnim posmijehom):*

Ne zatvaraju se, gdje su mrci. *(Ona mahne rukom kao život, koji nestaje u tamnu grobnicu, i iščezne polako. Orsat ostao, pak sio polako u stolac, ali ne obrćući glave, već gledajući rastvorena vrata.)*

Glasovi s ulice:

— Ah! lijepe li mladosti! . . . Znaš, Mare, bacali su nam ljupce! . . . A sve mljekarice okorunane cvijećom za njima! . . . ha! ha! ha!

Glas mljekarice *(niz ulicu):*

Mlijeka, žene! . . .

Glas Lucije *(iz sobe na desnu):*

Dobro si došla! . . . Amo! amo! . . .

Glas gospogje Ane *(iz sobe s lijeva):*

Lucija! . . . Lucija! . . .

Orsat

(obrnuo se, čuo, razumio je zvukove vječnoga života, prekrižio ruke na prsima, pak klimajući glavom šapće u sebi):

A sad? . . . *(ostaje zamišljen).*

Glas mljekarice

(koji se gubi u veselome žamoru oživjelih ulica, daleko. rastegnuto:)

Mlijeka, žene! . . .

(Zavjesa pada.)

TRILOGIJE DIO DRUGI.

SUTON.

LICA:

Mȁra Nikšina Beneša (68 god.), vladika dubrovačka.
Made (42 god.)
Ore (36 god.) } njezine kćeri.
Pavle (27 god.)
Kȁta (60 god.), djevojka u Mȁre.
Luco Orsatov Volzo (78 god.)
Sabo Šiškov Prokulo (62 god.) } vlastela dubrovačka.
Lujo Lasić (32 god.), kapetan pomorski.
Vaso (40 god.), trgovac.
Jedna „kozica“.

(Čin se dogagja u Benešinoj kući [na Pustijerni] u Gradu god. 1832.)

JEDINA POJAVA.

Soba u gospogje Mare u starom empire-stilu. Po zidovima vise zaprašene slike starih gospara. Na dnu i na lijevu stranu pozorišta vrata. S desne pak veliki gotski balkon. Otvoren je na pola. Kroza nj vuče se po toj zapuštenoj samoći zadnji žar zapada zajedno s glasom zvonâ, što pozdravljaju Gospu.

Gospogja Mara *(sama)*:

(Gleda suton naslonjena u velikome stocu. Jednu ruku stavila na tavolin, pun bumbaka, postava, kurgjela, a drugom probire kralijež. Obučena je u starom crnom odijelu. Na glavi škufijica [bonnet], otkle padaju bijeli zavojci. Oko ramena zeleni šalin [crepon], kako su ga nosile dame 20-ih godina. Sve je na njoj skladno, fino, ali jako staro. Na blijedom, uvehlom licu veliki izraz umornosti i gospodstva. — Dokle traje zvuk zvonâ, Mara moli i gleda zapad. Kad i jeka nestane, onda uzdahne, pak, stisnuvši ramena, vidi se, da nešto broji i da je to brojenje baš muči. Opet pogleda zapad i opet uzdahne):

Što sunce brzo pada! — *(Slijedi pregjašnju tajnu misao.)* Jesmo li ono prodali šesnes' okâ po 45, ili po 40? . . . Made je nešto govorila, da sve zajedno čini 12, — ne 14 talijera. — Jes'! . . . jes'! . . . *(Hoće da nastavi molitvu, ali joj se ne da.)* Ah! Da bi Vasu došlo na pamet donijet mi almeno[1] polovicu! Oh! Da zna . . . da zna! . . . *(moleći hitrije kano u strahu)* „Sveta Marijo, majko božija, moli se za nas“ . . . Oh! jes', uprav — moli se za nas!

[1] barem

Ni od kmeta kokotića, ni od uvjeta bedrice! Baš tako!... Masline usahle, a kuća na Cavtatu prazna. Istina, kapetan Lujo ćio mi je otkupit, ma ja sam rekla: Što?!... da pomisli: „Zvala me na sijelo, da joj platim kafu!“ Da?!... *(Prekrsti se)* Ne bi mi se ćelo nego još i to. *(Klima glavom i gleda u zapad tupom resignacijom.)*

Kata i prvašnja.

Kata

(Stara djevojka. Obučena je, kako se to nosilo u vlasteoskoj kući. Oko vrata i prsiju prekrižila bijeli veliki ubručić; bijele čarape vire ispod nagrešpanoga kratkoga tamnoga ruha. Otvorene papuče sa zelenim gajtanom oburlane. I suknja oburlana je zelenim kordunom. Kosa prepletena po župsku s crnom pečom. Uljegla pobrže, pa sve kao da nešto traži):

Gdje mi se, broda ti, zavukla?... *(Ugledavši Maru, stane i prekrsti se.)* U ime oca i... Eto ti tu!... a što sam ja rekla?

Mara *(prenula se od misli):*

Jesi li ti, Kȁta?

Kata

(klimajući glavom kao najegjena, ali puna brige i dobrote):

A Vi baš hoćete, da se nahladite, je li? ah?!...

Mara *(uskošena):*

Oh — ho! — Jesi li počela?...

Kata:

Prije gospe Nuncijate s funjestram otvorenijem?... Je li ko igda vidio?!...

Mara *(kao gore):*

Et ne nos inducas in tentantionem!

Kata:

Biće, kako govorite, ma . . . gdje nema zdravlja, nema ti ni latinorum. *(zatvarajući prozor)* — I eto ti tu!

Mara *(gleda je namršteno, klimajući glavom):*

Kăta . . . Kăta! da ti ne prisije! . . .

Kata:

Neka, samo da moja gospogja bude živa.

Mara *(uvalila se u stolac):*

Ajmeh! . . . eto ti je sad u sentimentu.

Kata *(slijedi potiše, tik do nje):*

— 'erbo što ćemo poslije, kad ne bude više nje?

Mara *(zatvorila oči i šapnula uskošena):*

Poslije?! . . . Poslije?! . . .

Kata *(kao gore, u zabuni, kako da izrazi, što misli):*

Eh! . . . govoru, da je poslije . . . i . . . sutra.

Mara *(prenula se, pa je gleda u lice):*

Sutra? . . . što je sutra?

Kata:

Sutra je . . . *(naglo)* objed . . .

Mara *(u čudu):*

Objed? . . .

Kata *(dobroćudno, da ne prestraši odviše gospogju):*

Je li danas utornik? . . . Jes'. — A jeste li mi prikojučer dali cvanciku? — Jeste. — Dakle?! . . . Sve to hoće rijet, da mi je potreba dinarâ za spenzu?[1]

[1] trošak.

Mara *(smetena i jedita):*

Dobro, dobro! ... Kad se vratu djevojčice s novene, one će ti ih dat. — Znaš, da gospogja Made drži ključe!

Kata

(ide put vrata, kao da hoće da izagje, pa nekako nehajno zamrmlja):

Znam, znam! ma intanto i one su ...

Mara *(obrnula se naglo prema njoj):*

Što? ...

Kata *(kao gore):*

Rekle su: daće ti ih majka.

Mara:

Ah! *(Malo se stresla i stisla ramena, kao da je prošla ježnja. To je tren. Odmah se uspravi, ustane i velikom mirnoćom)* Kad su one to rekle, — biće tako. *(Kati)* Napomeni mi sutra u jutro, da ti ih dam.

Kata

(zaustavila se do vrata, pak stisnula ruke u jadu gledajući gospogju Maru. U sebi):

Ah! jadna moja gospogja! ...

Mara:

Ne čuješ li, da su zakucali? Pogji otvorit, biće djevojčice.

Kata:

Idem, idem. *(Odvuče se tromo klimajući svegj glavom.)*

Mara

(ostala zamišljena i nijema, pak prošavši rukama preko lica, pogleda u nebo neizmjernom umornosti. Potiho):

Ginemo! ... ginemo! ... a sve zaludu. — Srebro, biser, prsteni — — sve, sve je prodano, impenjano! ...[1]

[1] založeno.

A valja nać! — Valja živjet! — *(Protrnula, ali odmah i prenula se. Čuje nekoga, da dohodi uza skale. Brzo progje rupcem preko očiju, sjedne u stolac, načini škufijicu i šalin, sve da joj se ne vidi ganuće.)* Bože prosti, rekle bi, da plačem!

Made, Ore, Pavle i prvašnja.

(Ulazi jedna za drugom, sve tri jednako obučene, kako se nosilo g. 1830. Veliki zatvoreni klobuci, široki rukavi i široko ruho. Oko pâsa mantiljice od modroga krepuna. Suknje su kratke, a crevlje otvorene s bijelim bječvama. Svaka od njih drži u ruci molitvenik i fini bijeli ubručić. Sve tri su malo ukočene, ozbiljne. Ništa smiješna, ali razumije se, da živu izvan svijeta. Jedna ih mala „kozica“ prati, pa kako one uljegnu, ostane ona do vrata.)

Made:
Ore:
Pavle: — *(Ulazi jedna za drugom, pa idu ravno do majke, te joj se duboko poklone.)* — Gospo majko!

Mara

(naslonila se dražesno u stolcu, pak pola šaljivo, a nekom carskom ljubaznosti prima pozdrave, kao kad se dvorske dame klanjaju vladarici):

Dobro mi došle!... Dobro mi došle!... Nuti tona!... Ma vigji ti, što su mi danas fämôze!... Zaisto, Made, tvoj klobučić...

Made *(sretnim, al ustegnutim izražajem):*

Da si vigjela, što su me gledali!...

Mara *(kao gore):*

Oh!... niko pak ne nosi šalin, kako moja Ore.

Ore *(klanja se s posmiješkom):*

Naučila sam od Vas, Madame la Comtesse Marina de Benessa, dame d' honneur de S. M. l' Imperatrice Caroline!

Mara *(šaljivo i nehajno, gladeći bijele zavojke):*

Ajmeh! I tebi je još Frančesko po glavi.

Made:

Kako ne bi! — Vigjele smo Vas balat kantradancu s Imperaturom . . .

Pavle

(koja je spremala šal i klobučić oponašajući ih ironički):

Oh! koja vremena! . . .

Mara *(mirno gledajući je):*

Svegj dobra za skladnu čeljad.

Ore *(potiho Pavli odlazeći s klobukom u ruci):*

Razumiješ li?

Pavle

(pogledavši je oštro, strese ramenima i obrne joj legja):

Ne.

Made *(Ori):*

Ho'mo se promijenit, Ore. *(Odlaze; „kozica" za njima.)*

Mara i Pavle.

Mara *(obrnula se, pa je gleda nekako u šali):*

Zle si volje danas, filozofe moj! . . . Da nu. . . . da te vidim. *(Pavle sjela na niski tabouret, tik do majke, pa se podbočila na ručicu stolca i zagledala se dugo u majčine sijede kose.)* Oh! Oh! . . . što govore te tvoje oči?

Pavle *(umorno):*

Da su vigjele danas, majko, prve čiope.

Mara *(smiješkom):*

Tako rano?! . . .

Pavle:

Deset dana prije, nego lani.

Mara:

Ti se spominješ samo tega, Pavle!

Pavle *(naslonila glavu, pa kao kroz san):*

Čekam svegj primaljeće, kako da će nešto doć.

Mara

(pogledavši joj dublje u oko, podigne joj glavu, da je bolje vidi):

Biće zato, da su ti oči od plača? . . .

Pavle

(stresla se, ustala naglo, pa opet stala te sva smrknuta):

Dä. Biće . . . zato — i za što drugo.

Mara *(začugjena):*

Djetetino! . . . u tvojim godištima, u našemu, stanju . . . ćela bih baš znati . . . što ti manjka.

Pavle *(gorko):*

Ništa, majko, *(ustane)* i sve.

Mara:

Kakve su to riječi?!

Pavle

(naglo, duboko šapće tik do nje, rekao bi od straha, da i samu sebe čuje):

Karaj me, majko, karaj! Same smo. — Niko ne vidi — ne — niko ne čuje našu slaboću. Mogu se ispovigjet tebi, majko, kako gospodinu Bogu . . . *(sjedne kraj nje kao prije, još bliže, još tiše)* Strah me! . . .

Mara *(ganuta, ali začugjena):*

Strah?! . . .

Pavle *(kao gore):*

Polako, polako uvukla se propast u jadnu ovu kuću. *(sve naglije i tiše)* Siromasi smo! Nema više blaga, — do malo ni ognja. Te tvoje mile ruke ne predu više zlato, ne zamataju više svilu. *(Zgrabila ruke majčine, pa ih grčevito poljubila.)* Za dinar . . . za dinar trudiš! . . . *(Skrila lice do stola i zaplakala.)*

Mara

(podigla se sva ustresena. Usta joj uzdrhtala od bola; htjela bi i ona da zaplače nad tolikom bijedom, ali sve to progje kao tren i ona je tvrda):

Ko te naučio, Pavle, pitat, što naši stari nijesu ćeli?

Pavle

(lamajući tiho ruke, podigla lice, na kome titra nešto kao gnjev. U sebi):

Svegj isti! . . . svegj isti! . . .

Mara *(kao gore):*

Otkad se vlastela nemadu ponosit i svojom mizerijom? . . . Ako je Dubrovnik u sužanjstvu, budimo i mi u tuzi. — Razumiješ li, Pavle? . . .

Pavle

(zagledala se nehajno u tle, pak i nehajno odgovara):

Razumijem.

Mara *(sjeda u stolac pa načinjajući zvrke i šal):*

Vladali smo tisuću godišta, vrijeme je, da i umremo. *(Stanka. — Mirno i blago)* Smolićeš večeras, Pavle, djelo od pokajanja, da te Bog oslobodi od pustijeh misli.

Pavle

(ustala, pošla do prozora, sjela i zagledala se u tminu, što se sve to više spušta. Dalekim glasom):

Hoću, majko.

Made, Ore i prvašnje.

Made *(do vrata):*

U tmici ste, majko?

Mara:

Suton je za razgovor.

Ore *(ulazeći):*

I za tugu.

Made:

Ono Dante govori: „Era l' ora[1]... era l' ora"... Spominješ li se, majko?

Pavle

(Sjedeći kraj prozora i gledajući svegj na dvor, duboko):

„Era già l' ora che volge 'l desio
„A' naviganti e 'ntenerisce il core
„Lo di ch' han detto a' dolci amici addio.[2]

Mara *(sjetna):*

Što je to lijepo! . . .

Mara *(kao gore):*

I jadno . . .

[1] bijaše ura

[2] Bijaše već ura, koja plovcima svraća želju i srce raznježuje dan, kad su slatkim prijateljima kazali zbogom.

*

Made *(glasno do srednjih vrata zove):*

Kàta!... Kàta!... donesi lukjernar! *(dolazeći naprijed)* parchè altrimenti rastopićemo se u poeziji.

Mara:

A ti kad hoćeš prozu, Made, evo ti dva klupka bumbaka. Raščini ga, a neka ti Ore pomogne. Valja brzo da spletemo dokoljenice za Dum Andra *(Dava joj bumbak.)* Možete fatigat i brez svijeće.

Made *(sjela; Ori):*

Ore, drži! Ja ću omatat. *(Obedvije počnu radnju.)* A intanto[1] možeš mi pripovijedat, što si još legala u kronici Vlagja Beneše. *(Cijeli razgovor, što slijedi, ima se prepletati s radnjom, sve naravno i jednostavno. Mara plete bječvu, a Pavle čupa stari postav.)*

Mara *(Pavli):*

Imaš li i ti posla, Pavle?

Pavle:

Čupam stari postav za bolesnike.

Ore *(Madi uvijek malo eksaltirano):*

Oh! Made — to ti je bio gospar čovjek.

Made:

A dokle si došla?

Ore:

Kad ga Karlo Peti prima na udijencu.

Made:

Majko!... čuješ li?!... Karlo Peti?!

[1] megjutim.

Mara:

Još živemo, ćerce, od ljepote onijeh dana.

Made *(uskošena, što ne može rasputit uzao na bumbaku)*:

Kako hoćeš, da omatam, kad su taki uzli?!....

Ore *(prignula se do nje, da joj pomogne)*:

Difatti!.... *(ne obrćući se, zove Pavlu)* Pavle! — Imaš li nožice?

Pavle

(digla se mirno, pa s nožicam u ruci dohodi do sestara):

A što će Vam? *(Djevojčice se okupile okolo bumbaka.)*

Mara

(nehotice, kao da se nečesa spominje, zagledala se u svoje kćeri, pa nekako daleko, odsutno, jadno):

Tri su bile i isto su činile: — „Kloto" je prela, — „Lakezi" je motala....

Pavle *(k. g. sestrama)*:

Zaludu! — bolje pristrić, nego se mŭčit. *(Nožicama prisijeca uzao.)*

Mara *(k. g. zamišljena gledajući Pavlu)*:

A treća kida nit života — — *(prignuta, podbočena gleda ispred sebe, pa nehotice glasnije)* Ma?... Kako se ono zvala? — — — —

Pavle

(vraćajući se mirno do prozora, obrnula glavu i pogledavši začugjeno majku, odgovara kao jeka s čudnim posmjehom na usnama):

„Atropos", majko!...

Mara

(stresla se malo, pak uvalila se u stô, jedva šapćući):

Jes' . . . . jes' ! — — *(počela opet plesti bječvu, te zaklimala glavom kao kroz smiješak, a u sebi)* Bože moj! — ludijeh li misli! . . . .

Ore:

Čujte dakle, što piše naš antenat, Don Vladislao de Benessa, ambašatur naše slavne republike. *(Držeći svegj pamuk omotan oko ruke, otkle Made razmata žice i u klupko ih zavrće, Ore govori, kano da čita; nešto emfatički, kao što joj je cijela narav zanesena za veličinom i gospostvom)* „Najprije „sam pošo u salun kopljanika. Tu ih je bilo 25, sve „saliveno u zlatu i brokatu. Pak prošli smo kroz salu „ambašatura — „de los ambassadores". — Tu nas čekaju „32 paža s buzdovanima od zlata."

Mara *(u sebi):*

Da mi je jednoga za — sutra!

Ore:

„. . . a kad se veliki meštar dvora — el gran „mayordomo! — približio, reče: „Don Vladislao"! primljeni „ste, kako knez kraljevske krvi. Eto kralja! . . . el rey! „Pokrijte se!" — i ja sam se pokrio! *(Noć je potpuna. Ore zaustavi se kao uznesena od te uspomene.)* Ah! Made, jesi li čula?! . . . pokrio se!! . . .

Made:

Ah! Ore! . . . ne govori mi ništa! . . . oni klobuk! . . .

Mara *(uzdahne):*

Eh! . . . platili smo mu ga, slano, djeco! . . .

Pavle *(muklo čupajući šarpiju):*

Trista Vica udovica!

Made *(nastavljajući radnju):*

Recite, što mu drago, meni se još bliješti od tolike svjetlosti.

Kata

(uljegla kroz srednja vrata s užeženijem lukjernarom; drži ga visoko i nosi ga do tavolina):

Bonàsera![1] . . .

Sve gospogje:

Bonàsera! . . .

Kata *(stavljajući svijeću na tavolin):*

Nema vam, gospo, više stijenja doma.

Pavle *(smijući se, ironički Ori i Madi):*

Bliješti li Vam se i od ove slave!

Made *(skandalizana):*

Pavle! . . .

Ore *(isto prijezirno):*

Già! zovu te neki: „Pavle Gjakobina“!

Pavle *(ustane mirno):*

Grehota, da nijesam.

Kata *(Mari):*

Poručio Vam je kapetan Lujo, da će Vas doć večeras pozdravit.

Pavle *(u sebi muklo):*

Ah! . . .

Mara:

Žô mi ga je.

Kata:

Reko je: valja da idem.

[1] Dobra večer!

Made: } (*radeći nehajno*) { Neka ide!
Ore:

Pavle (*slomljena, sjeda opet, gdje i prije, u sebi*):
Sve dospjeva!... sve!...

Kata
(*do vrata, spomene se nečesa, pa se obrne prema Mari*):

Nuti! — sve ti već zaboravljam, gospo! Eh! pusta godišta!... — Hoćete li primiti Vasa?

Mara (*začugjena, skoro radosno*):
Što?... Vaso?... došo je?!

Kata:
Načeko se jadan doli u saloči.

Made } (*kao gore*) { Neka čeka!
Ore

Mara (*u sebi*):
Oh! To je moja molitva.

Kata (*u sebi*):
Da zna, da sam joj ga ja zazvala!...

Mara (*nehajno Madi naslonivši se udobno u stolcu*):
Pošto si pogodila, Made, oku kotonjate?

Made:
Po cvanciku i pô.

Mara (*računajući u pameti*):
Jes'... tako je. (*Kati*): Reci mu, neka se služi.

Kata (*odlazi klimajući*):
Zaludu! ko je gospar, je gospar!

Made
(ustaje, zamotava radnju te približivši se majci nekako svečano):

Ne zaboravite, majko, da je Vaso Hercegovac kupio na inkantu[1] pàlac[2] Vašega nona Tudizića. *(Ode.)*

Ore *(isto kao Made)*:

... i da ga naši kmeti zovu: „gosparu Vaso!“ *(Ode.)*

Pavle *(šapne majci potiho)*:

Zafali mu, majko. *(Ode.)*

Mara pak Vaso, a zatim Kata.

Mara *(zagledala se za Pavlom)*:

Čini mi se: Pavle ima razlog.

Vaso
(uljego. Skida fes s glave i duboko se do vrata klanja):

Gospo!

Mara *(sjedeći, ali ne obrnuvši se)*:

Oh! ti si, Vaso?!... Bravo, da!... Dobro mi došo!

Vaso *(približio se sve polako, kano da biser gazi)*:

Eh! fala gospo! *(ljubi joj ruku)* Eto me tu, a kako ti je, valaj, zdravlje, gospo?

Mara
(velikom ljubaznosti, ali neizrecivim izrazom nutarnjega veličanstva):

Starost, Vaso moj!... A što ti je od Angje?... Čula sam, da je sretno povila.

Vaso *(blaženo)*:

Milostiva li ste, gospo!... Eh! Boga mi... rodila junaka!

[1] na dražbi (licitaciji) [2] polaču

Mara
(gledajući ga posmješice, kano da traži razlog njegova dolaska):

A . . . što si mi došo, Vaso?

Vaso
(smeten, ali lukavim smiješkom vrteći fes izmegju prsta):

Eh! . . . pa znate . . . Zadužio se Vaso . . . u Vas, gospo.

Mara *(kao gore):*

U mene?! . . .

Vaso *(kao gore):*

Eh! pa . . . Vi mi pošteno prodali kotonjatu, a ja, Boga mi . . . pošteno zaboravio . . . he! he! . . .

Mara
(sva se naslonila u stô, pa kao u čudu, neizmjernim izrazom nehajstva):

Jadni moj Vaso! . . . što si se mučio! . . . nije bilo zaisto preše.

Vaso:

Bilo je, bilo, gospo! A ma što ćeš? Posla! eh! da ti se zavrti. Kupio kuću, veliku, pustu . . . pàlac knezova Tudizića . . . znate li, gospo? . . .

Mara *(usukala se; mirno, hladno):*

Ne znam, Vaso!

Vaso
(ohrabrio se, pa prostodušno pripovijeda, što ćuti):

Eh! da vidite pustijeh soba! Bože, Bože! Goleme kao džamije, a zidovi, — valaj, — kule, gospo! Ah! u što sam se uprtio; a hoće mi se blaga, da to sve pričinim u magazin za brašno! *(U razgovoru dohvatio se stočića i htio da sjedne.)*

Mara *(polako ustala, mirno zove):*

Kata! *(Vasu, jednostavno i otvoreno):* Reko si, čini mi se, 16 oka, po . . .?

Vaso

(uspravio se, pa s pregjašnjom smetnjom, velikom poniznošću):

... po 45, gospo!

Kata *(uljegla):*

Zvali ste me?

Mara *(Kati):*

Primićeš od Vasa dinar. *(Vasu s pregjašnjim posmijehom i finom ljubaznosti)* Znaš, ona ti drži konte ovijeh putina.

Vaso *(predao zamot dinara Kati):*

Eh! prosti, gospo! ... hoćeš li da prebrojim ...

Mara *(velikim gospodstvom, a sve to slagja):*

Što ti dohodi na pamet, Vaso! ... Žô mi je samo, da si počeko, jadan. — Spomeni se opet kadgod, a ne zaboravi pozdravit mi tvoju Angju! ...

Vaso

(vas prignut, blažen od tolike časti, ljubi joj ruke odlazeći sve natraške kroz srednja vrata):

Eh! valaj ... pozlatila ti se usta, gospo! ... Opet ću Vam doć ...

Mara *(kraljevskim pozdravom ruke):*

Adio, Vaso.

Vaso

Gospo! *(Ode.)*

Mara *(Kati, hladno, suho):*

Kata! pribroji.

Kata *(prebrojila):*

Ne fali ni karantan.

Mara

(uzimlje joj novce, stavlja ih u špag, pak odlazi prema svojoj sobi):

Rekla sam ti: imaćeš ih sutra. *(Ode.)*

Kata *(gleda za njom):*

Zaludu! . . . *(Odlazi klimajući sve glavom.)* Ko je gospar, je gospar!

Pavle sama, pak Lujo.

Pavle

(uljegla hitro iz donjih vrata gledajući sve naokolo nemirno, da je majka ne vidi; mutne oči, stisnute blijede usne):

Rekla sam mu ja, da pogje, i poslušo me. Čekala ga osam godišta, vratio se — pa opet ide! . . . a ja opet sama brez utjehe, brez ufanja . . . Oh, sve prohodi . . . sve se dune — i mladost — i ovi tužni dani. *(Došla do balkona i gleda na dvor.)* Još jedan, jedini trak — onamo na Gospi, . . . pak onda veliki, dugi jad . . . noć! *(Utopljena je u crne misli.)*

Lujo *(ulazi kroz srednja vrata):*

Kata mi je rekla, da je tu, a . . . *(ugledavši Pavlu, stane)* ah! sama je.

Pavle *(prenula se. Umornom rukom gladi bijelo čelo):*

Da nema misli, ne bi ni jada bilo. Ali ovako . . . potreba mi je snage i ništa nego snage.

Lujo *(glasno):*

Zašto?

Pavle *(prestrašeno):*

Lujo! . . . Ti? . . . Tu! . . .

Lujo:

Zvali ste snagu: eto je.

Pavle *(oštro):*

Slušo si?

Lujo *(mrko)*:

Ne. Čuo sam.

Pavle *(smetena)*:

Došo si, da nas pozdraviš? . . . je li? . . . ah! . . . ideš . . . zazvaću ti majku.

Lujo *(hoće da je zadrži)*:

Počekajte . . . Pavle.

Pavle *(hitro)*:

Ne . . . ne . . . *(dotrčala do vrata na lijevu, pa zove)* Majko!

Marin glas:

Ko je?

Pavle *(kao gore)*:

Došo je kapetan Lujo. Hoće da te pozdravi.

Marin glas:

Eto me! . . . Zadrži ga za čas.

Pavle

(Stanka. Mirna, al izmorena obrnula se prama Luju naslonivši se do praga):

Smiluj mi se!

Lujo *(došao do nje, tiho, al strastveno)*:

Idem li, Pavle, i ovi put — brez ufanja?

Pavle

(lamajući tiho ruke, dovukla se do stolca, pak se sva u njem zgrčila):

Oh! . . . muko moja! . . .

Lujo *(do nje, tvrdo, al dubokom strasti)*:

Išćeraj me, ma valja da govorim... za prvi i zadnji put. *(sve tiše)* Bili smo djeca, ja sin kmeta, a ti kneževa

kći. Ćućeli smo se još u dječijoj igri. Pak poslali me na more. Godišta i godišta smuco se po svijetu. Došo — pošo, a meni svegj u glavi tvoje oko i zlatne kose, što su ti krunile čelo. — Vratio sam se, eto — čovjek, — „gospar“, kako me tugji slobodni ljudi zovu. Jadan ja!... nijesu znali, da kad sam uz Vas, eto opet Vašega roba!

Pavle *(stisnula šakama usta i zagledala se u tle):*

To je!... to je!...

Lujo *(kao gore, sve to življe):*

Kmetski mi je rod ulio u dušu najniže poniženstvo, *(sasvim tiho i strastveno)* ljubav za tobom, — zadnja gospo moja!

Pavle

(ustala mirno, pa ga oko u oko, oštro i prodrljivo motri):

A ko ti je to dopuštio!

Lujo *(grčevito zgrabi je za ruku, pak lice u lice):*

Ah!... zato, što si viša ti u tuzi, nego li svi mi u sreći — zato, zato — Pavle, ja te ćutim... ja te hoću!

Pavle *(istrgla ruku, zdvojnom odvažnosti):*

Zašto gubiš toliko riječi?

Lujo:

Ti mi se rugaš?

Pavle *(mirno, a neizmjernom tugom):*

Slušala sam te, i nijesam pobjegla.

Lujo *(gorko):*

Ko mi te dakle grabi?

Pavle *(kao gore):*

Ti si reko: moja tuga. — Ako si ti u mojoj kući kmet, — i ja sam tu u sužanjstvu moga gospostva.

Lujo *(uhvati je za ruku, milo i odvažno)*:

Slomimo verige, budimo ljudi, Pavle!

Pavle

(gleda ga velikim bolom, ali sva kao rasvijetljena nutarnjom idejom svojom):

Ko izvadi samo jednu ploču iz ovijeh raspucanijeh mira, propada nam dvor, umire nam gospostvo. *(Prodirnim pogledom zatravila mu sav očinji vid.)* Hoćeš li?...

Lujo *(gnjevno, neumoljivom tvrdoćom drugih težnja)*:

Brez srca — brez srca — kako i svi tvoji!

Pavle

(sjetno, mrtvim pogledom smiješi se naslonjena do tavolina):

Zoveš li tako one, što umiru za barjak svoj?

Lujo *(sio srvan i pokrio rukama lice)*:

Pavle!... Pavle! — Trudan li je ovi križ!...

Pavle

(polako, svečano stavila mu ruku na glavu. Sva prikaza nije više nego lik žrtve na otaru.)

Nosimo ga, — za tugje grijehe, — kô gospodin Bog.

Lujo *(trgne se, ustane, grčevito)*:

Oh!... eto... dohodu...

Pavle *(tužnim posmijehom)*:

... gospari naši!

Mara, zatim Made i Ore te pregjašnji.

Mara *(ulazeći; do vrata)*:

Ideš li nam uprav, Lujo?

Lujo:

Idem, gospo, otkle sam i došo.

Mara *(ljubazno):*

Dubrovnik ti je malašan, mladiću!

Lujo:

. . . I tužan.

Mara *(u stolcu, i uzdahnuvši):*

Eh! . . . Što ćeš?! . . . Pripun je uspomena!

Ore *(ulazeći):*

Ne zaboravi mi donijet papagala, Lujo.

Made *(za njom):*

A što ćeš meni? *(Govori s njime.)*

Ore *(približila se Pavli, po tiho, sasvim nehajno):*

Kako ćeš brez njega?

Pavle *(stresla ramenima, istim tonom, tiho):*

Kako i do sad.

Ore:

Bolje za tebe. *(odlazeći od nje, još potiše)* Spomeni se Marije-Orsole!

Pavle *(ostala za čas kao ošinuta):*

Marija-Orsola! . . .

Kata i pregjašnji

Kata *(do vrata):*

Došo Vam je gospar Luco i gospar Sabo.

Mara *(ustajući):*

Finàlmente![1] *(Kati)* Primi, pa donesi kafu. *(Kata odlazi.)*

Ore:

Che fòrtuna![2] ... Otkad nam nije bilo gospara kneza!

Lujo:

Što?! ... Gospar Luco? ...

Mara *(polutužno):*

Još jedini živi vlastelin, što nam je bio jedanput vladarom.

Luco, za njime Sabo i pregjašnji.

Luco

(pokazao se do vrata teško dišući, vas zapijehan od astme i od visokih skala. Debeo, napuhan, slabih nogu, jedva se miče, naslonjen na velikome štapu sa zlatnom ručicom. Obučen je à la vieux régime, s otvorenim crevljama. Tamno-modri frak sa zlatnim pucama. Velika crna krovata okolo vrata. Na glavi nosi crnu baršunastu kapu, koju nigda ne diže. Lice obričeno. Pokriven je feraulom. Sve je na njem jednostavno i čisto. — Ulazi tromo, kano da noge ne mogu da podnose preteško tijelo. Njegov je govor mješanija nerazumljivoga mumljanja i glasnoga puhanja. Velika starost, velika slabost, veliko gospodstvo.):

Uf! ... te proklete skale! ...

Mara *(pošla mu u susret):*

Dobro nam došli! Ma bravo, Luco! ... Dunque ozdravile noge.

Luco *(svali se na kanapu):*

Chè ozdravile! ... Gore! Gore!

[1] napokon [2] kolike li sreće

Sabo

(koji je uljego za njime. Suh, ukočen, malašan obučen à la 1820, siromašno, ali fino i s nekom elegancijom. Miče se kao automat, s rukama iza legja, s očima zatvorenijem, tvrdog, pergamentskog lica. Smiješan je, ali potencirani grand Seigneur. Sve je u njem: oholost. On ne gleda, on se ne obrće, već u neizmjernoj moralnoj nehajnosti za sve, što je sadašnjost, zatvorio usta i katkada posprdno zareži. Kad govori, kad muči, isti izraz prezira zategao mu usnama. Nema klobuka, nema ogrtača. Došao usred sobe, mahnuo glavom i rukom pozdravljajući gospogje, pak se zaustavio, prekrižio ruke iza legja, zatvorio oči i glasno se nasmijao; rekao bi: zagraktale vrane.):

Made! . . . Ore! he! he! . . .

Gospogje:

Dobro nam došo, Sabo!

Sabo *(nepomičan usred sobe grakće, pak zazove):*

He! He! . . .

Ore:
Made: } Što ti se dogodilo?

Sabo *(kao gore):*

Jesmo li se okladili, s i o n ó![1]

Ore:
Made: } Svakako! *(radoznalo)* D u n q u e?! . . .

Sabo *(kao gore):*

He! He! He! . .

Ore:
Made: } *(oko njega)* Je li bilo vedro, Sabo?

Sabo

(zatvorio oči, pa zlobnim zadovoljstvom pogledao jednu pa drugu i slovku po slovku izgovara):

Daž—gje—lo je!!

[1] d a ili n e.

Ore:
Made: } *(nesretne za šalu, zabrinute):* Oh! izgubile smo!

Luco *(najegjen, što ne razumije):*

Gdje ti je dažd?... Sabo!... gdje?! gdje?!...

Sabo

(neizmjernim zadovoljstvom, govori kao da navješćuje veliku novost, sklopivši oči i podignuvši obrve):

Na dan Sv. Vlaha 1796...

Mara:
Luco: } *(kao da su najegjeni, što im se ruga):* Ma! Sabo!...

Sabo *(nastavlja ne pazeći ni na što, što govore i čine):*

... Kad je gospar knez Nikša Beneša...

Mara *(začugjena, radoznala):*

Moj jadni Nikša?!

Sabo *(kao gore):*

... Kad je gospar knez Nikša Beneša izlazio iz dvora s duplijerom u ruci, — daž-gje-lo-je! *(stisnuvši ramena, prema Ori i Madi kao da ih žali, što ne znadu)* Prolego sam u momu memorialu! — e tanto basta! —

Ore

(dava mu na tanjuriću kotonjate i bokun mantale; vrlo ljubazno i dražesno):

Oklade su slatke, kad ih Sabo dobiva!

Sabo

(pogledao hitro, što mu dariva, pa gladeći Oru po licu):

Bráva Ore! he! he!... Biće i za moga risa!

Lujo

(Pavli, po tiho, gledajući u čudu sve te prikaze nerazumljivih, prošlih vremena):

Sto?... on gladuje?!...

*

Pavle:

Voli to, nego tugju milost!

Mara *(Lucu u razgovoru):*

Sabo je pogodio. — Spominjem se! Oh!... Bože moj, kako jučer! — Jadni moj Nikša — ćio poć u crkvu s bječvama od svile. — Imagjinaj se![1] — A počela koja kaplja! Ne ćeš, Niko! rekla sam mu ja, pa ti mu navukla dva para škapina, a poviše njih bječve od svile. Da?!... i kako poslušo!

Luco:

A u mene Ane?!... Uf!... Sve viče: „Valja ti stavit plašt. Biće ambašatori[2] iz Parigja, iz Vijene!"... Ha! Ha!... Kako ću plašt, kad bura puha, a u senatu razbio Nikola dvije lastre?!... Uf!... Ane kušpeta ... a ja?!... Stavio ispod plašta, znaš, što?... Kožicu od zeca! Ha! Ha! Ha! Knez u kožici!... *(Od silnoga smijeha došao mu kašalj. Puha, hrka i usekuje se velikijem modrijem ubručićem.)*

Mara *(smijući se):*

Ah! Da nas jadna Ane čuje!...

Lujo *(Pavli po tiho):*

A ti možeš s njima živjet?...

Pavle *(blijedim smiješkom):*

I umrijet.

Lujo *(muklim gnjevom):*

To nijesu ljudi!...

Pavle *(sve tiše):*

Večernja luč zove duše na sijelo.

[1] pomisli [2] poslanici

Kata

(uljegla noseći na tacunu kafu, beškota i kolačića. Ide od gospara Luca do svakoga):

Služite se! Molim Vas! Hoćete li još cukara? Evo Vam beškota. *(Svak uzimlje, srka, grize. Kata ostane na dnu čekajući, da svi dospiju. Razgovor, što slijedi, preplićе se s kafom.)*

Luco *(Mari pokazujući Luja):*

A ko je oni! . . .

Mara:

Kapetan pomorski; znaš!—Lujo Lasić!

Luco:

Lasić . . . Lasić! . . . Kmet? . . .

Mara:

Bio mu je otac.

Sabo *(koji se približio Mari):*

Biće i sin.

Mara *(Sabu):*

Pomorci nijesu kmeti, Sabo.

Sabo *(posprdno):*

Dă, dȁ . . . Sorbonezica! *(Srče kafu.)*

Pavle *(pružila kafu pomorcu, tiho i tužno):*

Primi zadnju, Lujo.

Lujo *(muklo, gnjevno):*

Pritvorila mi se u otrov!

Pavle *(kao gore):*

Zašto si slabiji od mene?

Sabo *(Mari posprdno):*

A jesi li primila na vizitu gospogju Franu Matovu! he! he! . . .

Mara:
Ore: } *(kano uvrijegjene)* Oh! Sabo . . .
Made:

Luco:

A ko je to? ko? . . .

Ore:

Ajmeh, Luco! Ne znaš?! Mato Lukov Bingula! vlastelin dubrovački, ciambellano e Conte dell' impero, uzeo Franu, ćer Vlaha Batistića, butigara u Cavtatu.

Made *(u najvećemu zgražanju):*

La comtesse Françoise! . . .

Luco *(prezirno):*

Otac mu je bio s Frančezima! . . .

Mara

Veramente[1] ja razumijem sve, samo ne to. *(Kata skupila sve ćikare i pošla.)*

Lujo

(stegnuo se, da ne plane. Pavle ga svladala riječima i pogledom; tiho, strastveno):

Čuješ li im gnjile duše?! . . . Ah! Pavle, Pavle! bježi sa mnom u život.

Pavle *(sve to tvrgja):*

Bi li ti, kapetane, ostavio brod, kad se topi?

Lujo *(prene se hitro, instiktivnim zgražanjem):*

Ne!

Pavle *(s gorkim posmijehom):*

Eto vidiš!

Mara *(ustajući):*

Ako hoćete na partitu?

[1] doista.

Luco *(isto):*

Ho'mo! Ho'mo!

Lujo *(Mari):*

Gospo . . . ja idem!

Mara *(vrlo ljubazno):*

Vrati nam se brzo.

Ore:
Made: } Adio, kapetane!

Pavle *(u sebi):*

Jes'! Pogji i ti, kako je ona pošla . . .

Luco *(teturajući do vratâ na lijevu):*

Adio, mladiću! Adio! *(obrne se prema njemu)* Ako susreteš gjegod po moru . . . znaš? barjak Sv. Vlaha . . . Pozdravi ga! . . .

Sabo *(tvrdo):*

Zaludu se mučiš! . . . Nema ga više!

Luco
(ostao s otvorenijem ustima kano u strašnom čudu):

Ah?! . . . *(osvijetio se, stresao se, zakašljao, zamumljao)* Vigji, vraže! . . . Vigji! . . . *(uzme Maru za ruku)* Prem smo stari! *(mrmljajući)* Nema ga?! *(Opet stane i opet vraćaju se stare misli.)* A zašto ga nema?! . . . Zašto?! . . . *(Odlazi s Marom pod ruku.)*

Lujo *(Pavli):*

Gospo Pâvle, da sam Vam priporučan. *(tiho gorko)* Vratiću se. A tad?

Pavle *(smrtnim posmijehom):*

Biću stara, Lujo.

Lujo *(sve po tiše):*

Ljubiću te i u starosti.

Pavle *(kao gore):*

Biću mrtva.

Lujo *(muklo, zdvojno, lice u lice):*

Tad ćeš pak bit moja!

Pavle *(planuvši sve po tiho, skoro veselo):*

Oh! Tad hoću!

Sabo *(Ori i Madi odlazeći:)*

Vesela ti je Pávle?

Made *(usukana):*

A zašto ne bi?

Ore *(uzme ga za ruku:)*

Senatore!... Zovu nas — na veliko vijeće.

(Idu smiješeći se s lijeve strane.)

Pavle

(u isti čas vigjela Luja kraj vrata u sredini, gdje odlazi. Strah i zdvojnost je svladaju i ona zavapi):

Lujo!...

Lujo

(obrnuo se baš do praga, pa zatrčao se do nje, zgrabio je strastveno):

Ideš li sa mnom?!...

Pavle

(uhitila mu glavu obadvjema rukama, pa se u nj zagledala, kao da bi ga htjela ispiti, ili za uvijeke spomenuti mu se lika):

Ne! — Samo da te još jedanput vidim — prije smrti...

Lujo:

Pavle!...

Pavle *(tura ga od sebe):*

A sad — hajd! *(On se trgne, poljubi je naglo u čelo i pobjegne zdvojno.)*

Pavle (sama):

(Ostala kao gromom ošinuta. Iz bližnje sobe čuje se smijeh i razgovor. Uhitila se za glavu, pa mahnitim pogledom zaokružila svu prazninu, što je opkoljuje. Zdvojnost plamne za čas u izmučenoj misli, zatrči se do balkona, kao da će ga otvoriti i poletjeti, pak stane iznemogla do praga.)

Ne! *(sva protrnula)* Da ga još jedanput vidim . . . Pak? . . . Pak? . . . *(Hoće da otvori.)* — „Tad ćeš bit moja!“ — Dakle? . . . Smrt! . . . *(Nazaduje kao pred ponorom, odakle niče duboka, daleka misao.)* Marija-Orsola! . . . i ona se ukopala, da živi za jednu jedinu vječnu misô! . . . *(Pauza.)* — „Tad . . . tad biću tvoja!“ *(Duboko zaječi i pokrije rukama lice. To je tren. Čvrsta, neslomljena volja, što joj se iz historičkih davnina u žilama slegla, utvrdi je do veličanstva snage.)* Prije nego svane dan! — Jes'! — Odma, odma! — Ko mre, ne čeka! — *(Odlučnim korakom došla do sobe, odakle prodire žamor i smijeh igrača, ali pokraj vrata sva se ustresla. Realnost misli, što hoće da oživotvori, probudila joj zadrijemala ćućenja.)* Jadna majko! — A da nije tako, umrla bi. *(Hitro zove.)* Majko! . . . Majko! . . .

Mara *(iznutra)*:

Što je, Pavle?

Pavle:

Igraš li?

Mara:

Za čas, ne.

Pavle:

Tad — dogji! — Neko te zove!

Mara:

Evo me, evo!

Pavle

(problijedjela. Strah je predobio. Kao mrtva duša naslonila se do prvoga stočića):

Ne ostavi me, Bože!

Mara i Pavle.

Mara

(uljegla na lijeva vrata, pa se zaustavila. Ne razabire u polutami.)

Ko me zove?

Pavle *(nepomična, bešćutna):*

Marija-Orsola!

Mara *(u čudu):*

Marija-Or . . . *(Došla do kćeri, pogleda je prodirno, pa sva prodrhta.)* Jesi li ti to rekla?

Pavle:

Jes' — ja.

Mara

(zgrabila kćer grčevito za ruku, pa je dovela tik do svijeće):

Tetka tvoga oca Marija-Orsola Bobali . . . učinila se dumna . . . jer je čućela . . . pučana.

Pavle *(kao gore):*

I ja ću tako.

Mara *(skoro zavapila):*

Ti! . . . Ti! . . .

Pavle *(svegj bešćutna, tvrda):*

Čovjek, koji je sad izišo, odnio je i svu dušu moju.

Mara *(muklim gnjevom i prezirom):*

Ti si čućela kmeta?!

Pavle:

Kako da je vlastelin, majko!

Mara *(slomljena, svalila se u stolac):*

Ah! — To je kraj svemu!

Pavle *(Približila joj se, duboko, ali kano iz velike dalečine):*

Žô mi te je, majko! Ali i ti znaš, da je tako bolje. — Ostaju ti dvije ćeri... Ja valja da umrem svijetu... *(stresla se)* kad ne mogu životu.

Mara *(ustala, pa gledajuć je oštro, dugo):*

Zašto sad, kad on ide?

Pavle:

Reko je: vratiću se!

Mara:

Pak?

Pavle *(lice u lice):*

Da ga još jedanput vidim — njegova sam!

Mara *(potiho, prodirno):*

Jesi li čekala, da ti rečem: pogji s njime?

Pavle *(naglo obrnula glavu i sva se uspravila):*

Ti mi ne vjeruješ! ...

Mara:

A zašto bih?

Pavle *(zdvojno, gnjevno, prezirno, svaka riječ žerava):*

Zašto?!... Zašto?!... Ubila veselje, zadušila mladost, spasila ti pusti ponos, pa zašto?!... Kosti se lomu, duša se privija, a majka ti se ruga: zašto?!... Zašto?!

Mara *(još tvrgja i viša):*

Marija-Orsola nije rekla ni riječi! Prignula je glavu i pošla.

Pavle *(u krajnjoj smjelosti, sva plamteća od srdžbe):*

Ah! Umrijeti, ali mučati! Je li?! To su nam naši stari zapovigjeli!... Nečiste misli ne smiju ni prispat u Benešinom dvoru!... Jes'... to je to, što te još muči

u svoj ovoj prevelikoj tuzi. Ti hoćeš čin, a ne riječi ... pa neka ti bude ... *(Kano ris bacila se na tavolin, zgrabila nožice i jednim kretom raščinila sve prelijepe, druge kose.)*

Mara

(razumjela, hoće da je zaustavi, koje dršće, u strahu i ganuću):

Ćerce ... što činiš ... ah! ... Počekaj ...

Pavle *(grčevitim, kano suludim smijehom:)*

Ne! ... Atropos se zvala! .... *(Prerezala jednim mahom svu kosu.)*

Mara:

Ah! ... *(Vrisne i svali se u stolac pokrivši rukama lice.)*

Pavle

(došla do nje iznemogla, al mirna, pa kano žrtva pred nijemim božanstvom, klekne predajući majci pram ostriženijeh kosa. Polako, tiho i duboko):

Marija-Paola te pita: vjeruješ li joj?

Mara

(rastvorila ruke i pritisnula joj glavu na grudi, a u licu joj neizrecivi izražaj ponosa, zadovoljstva i tuge):

Ćerce moja! *(Čuje se žamor i smijeh u bližnjoj sobi. Neko zove: Dogji, majko. One dvije jadnice ostanu zagrljene.*

(Zavjesa pada.)

TRILOGIJE DIO TREĆI.

NA TARACI.

LICA:

Gospar **Lukša** grof **Menze** (Menčetić), vlastelin dubrovački (65 g.).
Gospar **Niko,** brat mu (70 god.).
Gospogja **Mare,** sestra mu (68 god.).
Ida, njihova rodica (21 god.).
Barunica **Lidija** (29 god.).
Gospogja **Slave** (48 god.).
Emica, njezina kći (19 god.).
Gospogja **Lukre** (52 god.).
Ore, njezina kći (18 god.).
Jelka, njihova prijateljica (24 god.).
Gospogja **Klara** (60 god.).
Dum Marin, parok (66 god.).
Grof **Hans** (34 god.).
Barun **Josip Lasić** (28 god.).
Marko pl. **Tudizi,** činovnik (36 god.).
Vuko konavljanin.
Vica, djevojka u gospara Lukše.
Tri mužikanta iz Grada.
Dvije djevojke u Lukše.

(Čin se dogagja god. 1900. u vili gospara Lukše u Gružu.)

JEDINA POJAVA.

(Zavjesa se diže, — a kamenita, bijela taraca Menčetićeve ville, — obasjana suncem, i nakićena vrsima pôma, julimbriša i rascvatenijeh leandara, što se iz perivoja uspeše, — prostrana pak kano poljana dei Signori kakve klasične talijanske male prijestonice, — najedanput sva usplamti, sva se nasmiješi i sva se raskošno rasprostre po duljini i širini cijele pozornice, — mirna, velika i gospodska u zlatu prvijeh jesenskijeh zapada.

Kroz tanke, gotske kolomnice (stupiće) skrajnjega parapeta viri tamo ispod nje Gruški zalijev utopljen u svijem šarama zlata i mjedi. Ta veličajna prostranost bijele tarace bila bi odviše hladna i prazna, da se na dnu ne diže u blagim obroncima Petka, koja se baš tu, s te tarace, ukočila usred obzorja, zelena, tamna, zamišljena kao Sfinga misirskijeh pustara. Gusta borova šuma pokriva joj čelo, pa u naborima slazi niz oble boke te pokriva plaštom blage sumornosti sav onaj čarobni, nepromijenjeni niz historijskijeh profila, što se penju i slaze od Gospe od Milosrgja, pa do zadnjega Lapadskoga rata, — i u kojima još trepti drhtaj dogorjele dubrovačke duše.

Iz toga zelenila, — sve to tamnijeg na zatku sunčanoga žara, — prodiru, kao sjen tamne gotske katedrale, arhitektonske, crne silhouete Mihajlovijeh čempresa, tijeh čuvara mrtve narodne vlasti.

A kako su ispod tijeh visočina malašne i mirne kućice na Lapadskoj obali! Hlad ih je Petke već udunuo u ljubičastoj polutami, pak su počele saneno žmiriti, kao da su se umorile piljiti neprestano u tihu vodu, što im noge pere i gdje sada sve ištu, da li je možebit na dnu mutnoga zalijeva utonuo stari Gučetićev

dvor — tajanstveni L o r k o, — koji je tu nedavno nestao sa svijem njegovijem dobroćudnijem duhovima i ponosnijem lombardskijem prozorima.

Ali ako se stari miri[1] *razvaljuju, nešto ipak još žive, nešto ponosna još klica iz crljene, vlažne zemlje Lapadskoga rata.*

Čempresi, — čempresi, — svud na okolo čempresi!

Eno, gle, uputili su se kraj ponosne a puste Gjorgjićeve ville za neki sjetni, tajnoviti ophod, pak eto ih, gdje se penju, slaze, zaustavljaju, dogovaraju sve to umorniji, sve to rastreseniji! Po borima, po maslinama, po dolinama traže nešto izgubljena, što će im P e t k a možda pokazati, — Petka, — u koju svi upriješe svoj zastrti, crni pogled. A megjutim na t a r a c i Menčetića, — gdje su ploče izlizane kao mramor, od pustijeh šetnja mrtvijeh i živijeh gospara, — sunce još baca sve svoje rumeno zlato, — golubi se još ljube, — a gušterice se prilijepile na vazama u heraldičkoj kretnji Pracatova znamenja.

Toliko je vazduha, svjetla, ljepote na toj slici klasičnih vremena, da ne čuješ ni žamora ljudstva, što Gružom prolazi i što uživa sjajni jesenski zapad.

Niski mirac[1] *sa kamenim sjedalom, što zatvara s desne strane taracu, probijen je na jednome mjestu. Tu su leandri najgušći — a tu je i s k a l i c a*[2]*, što slazi dolje u g j a r d i n. Malo dalje od tog otvora, a prama gledaocu, diže se visoki, isklesani zid gotske, veličanstvene kuće, u kojoj su otvorena velika ogivalna vrata, nalik b a l k o n u, a kroz koja se ulazi u stan gospara Lukše.*

Na lijevoj strani taraca je prema gledaocu prekinuta krasnom, malom kućnom kapelicom, koja je izmegju pôma i čempresa blago zasjela na tvrdome pločniku. — Kako je fina i dražesna sa svojim zatvorenim renaissance-p o r t a l o m, sa finom rezbarijom r o s e t t e i prekrasne škropionice, okolo koje kamenito se lišće lijera i akanta zavija nad mramornim angjelkom Donatellove škole, koji moli sklopljenijeh ruku vrh ponosnog tornja Menčetićeva grba! Kruna je toga svetišta mali romanski zvonik, sav obavit brštanom i bijelim rusicama, koje su zagrlile crni gvozdeni križ na vrhu i otkle su se prosule sve na vijence i f e s t u n e, sakrivajući cvijetnom zavjesom malo mjedeno zvonce, što viri i muči na sunčanoj taraci.

A sve tu viri, gleda i muči — i razgovara se i rastapa se u jednoj harmoniji crta i osjećaja. — Kako ne bi, kad su od vaj-

[1] zid(ić) [2] stube

kada svi tu isti, — i zvonce, i brštan, i taraca i golubi i Petka i gospari.....

Gospari?.....

Da su se sad na toj začaranoj nepomičnosti prizora okamenjenoga života prošetale iznenada gospogje u cvijetnim guardinfantima i vlastela u perukam, ili čak u anterijama carigradskijeh poslanstva, — gledalac bi bio rekao, da se za sreću nije ništa promijenilo na svijetu i da se po crkvama, od Molunte do Rata, još moli: »Domine, salvam fac Rempublicam!«[1] *— ali tko bi bio promislio, da je gospodar toga oživjeloga svijeta ljepote i starine — ona nezgromna ljudeskara, koja se tu svalila u kožnatome stolcu, naslonivši jednu ruku na tavolin, gdje kraj njega vũs zgrčen piše čedni stari parok Dum Marin, a drugom usadila čibuk ispod bijelih brkova, pa se poniknuto zagledao u tle?*

A ipak to je gospodar toga raja! — Gospar Lukša Menze, grof od Prigorja, iz preplemenitoga roda Menčetića, koji okruniše Dubrovnik santangjoleskim neumrlim dijademom divotne Minčete. Pa to je zbilja on, — gospodar bezbrojnijeh dobara, prokušani diplomata, uzorni patriota, koji je u doba idealnih narodnih borba zagovarao pred carskim prijestoljem ujedinjenje jednokrvnoga složnoga naroda svoga, — on — zadnji dubrovački vlastoski pjesnik, koji je zatvorio u toj čarobnvj samoći gorki svoj prijezir nad ruševinama svijeh narodnijeh i političkijeh ideala?!..

Da ne bijaše one možne njegove glave, velikoga, produljega ticijanskoga čela, pak onijeh aubokijeh očiju, koje su skrivale ispod gustih obrva neutaženi plamen i prijekor prošlosti, onijeh prefinijeh ruku i onoga čudnoga bônoga posmijeha oko tvrdih usana, — njegovo bi teško, nezgrapno, preveliko tijelo i neka prijezirna nemarnost staroga, priprostoga odijela, bila tužna, mrka ljaga u tolikome slavlju odsjeva i šara.

Gospar Lukša eto nũ podigao glavu i zagledao se ravno u gledaoce. Oh!... Gledajte, nũ!... Jest, jest!... I to je lice iz istoga kamena, iz istoga neba, iz iste harmonije naravi i stvari. — Duša toga čovjeka ima biti velika i duboka i lijepa kao vas onaj prizor u svjetlu sunca na pogled Petke....

Ali... p-s-s-st!.. dosta šuškanja! Prikazivanje počinje.

[1] Gospode, spasi republiku!

Slušajte i sudite.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Gospar Lukša

(zapušio iz čibuka nekako zlovoljno, pak zamrmljao nešto nerazumljiva, kako mu se to svegj dogagja, kad ga obmamljuju druge, daleke misli. Njegov je glas mukao, dubok i malo hrapav, kao u svijeh njegova roda. On d e t a v a ili — kako se u uredovnome stilu govori — k a z u j e u p e r o jadnomu D. Marinu, koji piše na tavolinu u hladu blizu gotskijeh vrata sobe, odakle ih je žega, kao svaki dan, išćerala na dvor.)

Dum Marin

(prikučen na tavolinu piše polako, prignute glave; oči široko otvorene vire ispod očalina i slijede preko iscijegjenoga nosa, kako mu pero gmiže i škripi po bijeloj hartiji. Sve njegovo jadno lice, pa i čupave sijede kose, koje su se uzvrpoljile oko ćelave lubanje, nekako je začugjeno, prestrašeno od nečuvenijeh riječi, što mu se nižu iz drhtavoga pera. Svaki put, kad prestane pisati izreku, što mu je dobacio gospar Lukša, skromni pisar opetuje zadnje riječi, a svaki put drugačijim izrazom, to jest, kako mu to dopušta ono jato sitnijeh misli, što mu se uz posao zavitlalo oko utupljenih moždana. Jer, valja znati, da mu se u glavi još sve ori od vike i preporuka stare djevojke Marije, koja se pokarala jutros sa susjedom, što joj je kokoš od »končinčine« skočila u kupus kapetana Boža (— oh! oni blaženi kupus! —). — A festa Sv. Mihajla? — — zazujilo opet u praznome kutiću prestrašene pameti. I eto ti nù cijela proćesijun »beškotina«, »duplijera«, »botilja«, »predikatura«, »rozolina« slazi, bliješti i na bijelome listu igra veselo dozivljući jadnoga pisara, komu već u ušima zveči malo Mihaljsko zvonce, što dozivlje i bore i čemprese i miholjice — pa i žive i mrtve na »tratamenat“ u gospara paroka. — Za sreću da se gospar Lukša zamislio i zagledao u čibuk, jer »altrimenti« ne bi D. Marin razumio niti slovce. I on uzdahnu, pogleda gospara ispod očala, kao da mu — Bože prosti! — govori: — »Lasno tebi »d e t a v a t« knjižurinu: »Z a š t o s u v l a s t e l a p o d s v r h u XIX. v i j e k a n e s t a l a u D u b r o v n i k u«, kad ti je kuća puna kokoši iz Župe i lonze iz Stona, a vina! .. Bože moj! nigda,

kako ovega godišta! Pak: zašto su propala?.. oh! »bella!«.. jer nijesu ćeli, a ni znali, čuvat svoje, kako ti, dragi moj gosparu Lukša, jer tako, jer ovako« — — — i sve to brebonji, pišti, vri u lubanji Dum Marina, kao da si zaklopio muhu »breculju« ispod praznoga žmula.

A gospar Lukša još uvijek zamišljen viri'u čibuk, odakle više ni prama dima.

Dum Marinu se napokon dodijalo. Zadrečio zadnja slova gospara Lukše baš glasom, kao kad zapjeva »Dominus Vobiscum« s oltara):

— — brez želja i brez po-sa-la! *(Dum Marin reče i zapuha kao iz mijeha. Žmireći malo na hero nad bijelim listom, rekao bi: slikar se naslagjuje dražesti zadnjih crta glasovitoga kista.)*

Gospar Lukša

(pritisnuo rukom pepeo u luli, pak opetuje nehajno):

Jes'!... »brez volje, brez želja i brez po-sa-la!« I eto ti tu! *(pa još brška po pepelu, a ustima puha i uvlači, — uvlači i puha.)*

Dum Marin

(koji se zagledao u tu borbu s udunutim čibukom, pa nekako važno, ali bez izraza):

Biće nešto zakrklo!

Gospar Lukša *(k. g. mrmljajući)*:

Zakrkla mu duša. *(Poteže, poteže, pak nä! — plavi dim izvukao se ispod probugjene žeravice i polako, uspravno, podigao se u mirni vazduh, kao kad goru oščele u Mata Krile na Gimanu. Jedna lagjica mirno siječe pozlaćeni zalijev, u kom se zagledala tamnokosa Petka.)* Eto ... eto ...

Dum Marin *(uzdahnuo, kao da se on umorio)*:

Bravo, dä!

*

Gospar Lukša

(bacio puna usta dima prema čistoj plaveti, pak govori jedan stih, kao da se nečesa spominje):

»I k nebu ide, što je s neba došlo!« *(Dum Marinu)* Otkle je pak to?...

Dum Marin *(začugjen, najegjen, podigao ruke put neba)*:

Otkle?.... I još me pita?!.... A ko je ono reko *(deklamuje s patosom podigavši se sa stôca):*

»Zaman se penje teški dim s otara,
Do gluhog neba, što se raji smije!«..

Gospar Lukša *(mašući nehajno i uskošeno rukom):*

Dosta!.. Dosta! Pristrašićeš mi golube!...

Dum Marin

(skoro pada u stôčić, kano da si ga polio vodom, pa stisnuo ruke ispred usta i tiho zacvilio, kao da šapće u ispovjedaonici):

I ovi je čovjek bio pjesnik, državnik, ispred cara nas branio i svaka njegova riječ, svaki njegov stih palio kako žerava — i vas narod ćio polećet za njime, pak...

Gospar Lukša *(mirno pušeći):*

Ne poletio! —

Dum Marin *(naglo prema njemu):*

A ko je kriv? Ko?.. Ko?..

Gospar Lukša *(kao gore)*:

Ja.

Dum Marin

(ostao s ustima otvorenijem, pa u čudu ne izlazi iz njega nego jedan dugi, zabezeknuti):

Oh!...

Gospar Lukša

(kao gore mirno, naravno gledajući sada dim, sada žeravicu):

Bravo! — Tako me gustaš. — — »Oh!« i ništa drugo. — Pa da i hoćeš, ne bi ti došlo drugo na pamet, Dum Marine moj! — Jer ni stotinu, ni tisuću »oh!« ne bi ti spjegalo, zašto su vlastela brez vlasti ostala kano deblo brez žila, a zašto je pak narod brez vlastele osto kô tijelo brez duše...

Dum Marin *(koji se pruca kao hobotnica na ostima):*

A ko ti govori, gosparu, da je tako?..

Gospar Lukša

(naglo se obrnuo, pa lupnuvši rukom po tavolinu, pogledao ga oštro u lice):

A ko ti govori, paroče, da nije tako?..

Dum Marin

(uvukao se u se kao spuž, pa blijedim, malo prestrašenim pogledom):

Ne govorim ništa... ništa!...

Gospar Lukša *(opet se obrnuo, pak zapreće žeravicu):*

I biće bolje! — *(puši dva, tri dobra poteza)* Mi, — mi stara vlastela, — znali smo, Dum Marine moj, zapovijedat drugijem, a poslušat zakone, cioè[1]: sebe, jer mi sami bili smo: vlast, a mi s pukom: sloboda.

Dum Marin

(mrmoši upiljen u papire, što je načrčkao, opetujući zlovoljno zadnju izreku):

»Dunque ostali smo: brez volje, brez želja i...

[1] to jest.

Gospar Lukša *(naglasujući)*:

i »brez posala.« *(kao da se nečemu predomislio, nasmije se klimajući živo glavom)* Ha, ha, ha!.. Jesi li kadgod čuo ovu novu furdu, kako su joj puna usta, kad izgovaraju: »kostitucijon« — »parlamenat« — »prava«!.... Sad su inventali i »okvire«! *(u velikome bučnome smijehu)* Ha, ha!.. a sve to se u staro vrijeme u nas zvalo: verige! ha, ha! *(Kašalj i smijeh ga duše, pak mahnuo prezirno rukom, kao da tjera nevidljivu rulju. Najedanput se zaustavio i zamislio, kao da su naletjele nove misli. Dum Marin razumio, uzeo pero i spravio se da piše.)* I možeš još rijeti, Dum Marine, da su vlastela umrla, jer im je sužanjstvo iscrvotočilo i ono malo srca, što su još imali... *(Potegne dva puta iz lule.)*

Dum Marin

(nehotice kao da je prestrašen od onoga, što ga čeka):

Gosparu Lukša!

Gospar Lukša

(prečuo ga, pa slijedi gledajući ravno i strogo ispred sebe, a rukom tapka po tavolinu):

...»Jer kad nije bilo više one prastare, lijepe, vruće slasti kraljevanja, valjalo je zasukat rukave i... prignut se do nje«...

Dum Marin *(pišući u brzini)*:

Polako... polako!.. »i — prignut — se — do — do« — — — *(pogledavši ga kao u čudu)*: Dokle, gosparu Lukša?...

Gospar Lukša *(mirno gledajući dim iz čibuka)*:

Do zemlje.

Dum Marin

(iskrivio usta, napisao i opetovao riječi, baš kao da ih ne razumije):

Do zemlje?!...

Gospar Lukša

(obrnuo se na pola prema njemu, pak polušaljivo, poluporugljivo):

Ne gusta li te, — Dum Marine?.. ah!...

Dum Marin *(uskošen)*:

Što me pitate, gosparu, kad già znate, da vas ne razumijem.

Gospar Lukša *(svalio se opet u stolac, pak položio čibuk):*

Imaš i ti kadgod razlog, Dum Marine moj! — Piši, piši moje grke misli, i ako su ti čudne, i ako ti se čine smetene. *(Naslonio glavu na ruku.)* Prije smrti valja učinit djelo pokajanja. *(turobnim smiješkom)* Što se imaš smijat u sebi, Dum Marine, nad ovijem starijem vlastelinom, koji sudi druge, a sâm ostario u pustomu plandovanju. *(klimajući glavom)* Sve se okolo nas pretvara, sve gine i opet raste; — dubrava pokriva jazove, novi ljudi sade nove misli, a mi sve to ne razumijemo, kako ni ti, Dum Marine, ne razumiješ mene. *(trgnuvši se)* A ipak što sam mogo, reko sam; — što mi je bilo dato, učinio sam. *(ustajući kao u gnjevu)* što sam znao, pripovidio [sam. Zašto je dakle] sve to bilo zaludu, zašto smo nestali mi, i zašto s nama umire misô slobode?...

Gospar Niko

(ulazi s desne strane; suh, dug, blijeda, mrsava lica, duge polusijede brade, sanenih očiju, skučenih ramena, a ruku za legjima. Klobuk od slame na glavi. Ide ukočeno, ravno, kao u snu, do

kapelice i tu se za čas zagledao u škropionicu, pa je pogladio prebijelim, dugim, suhim prstima. Zatim mirno istim korakom pošao do zatka i tu ostao kao kip, gledajući ravno čemprese Sv. Mihajla.)

Dum Marin

(piše, piše, ali ipak kao svaki dan pogledao ga sa strane i kao svaki dan zamrmljao):

Sluga Vam se, gosparu Niko.

Gospar Lukša

(vidio sve, pa neki daleki, bôni smiješak preletio preko mrkoga lica. Zaklimao glavom, sklopio za tren oči, pak stavio ruku na rame D. Marina, te nastavlja mirno, ali markantno):

Reci još ovu prije zdrave Marije, Dum Marine: »Kad smo ukopali vlast, valjalo je zemlju, tu zemlju, koju smo tisuću godišta gnječili i slavili za nas, ljubiti za nju samu, onako, kako se ljubi živo tijelo naše majke, ili naše žene, s puno krvi i s puno milosrgja« .... *(Pauza. U gjardinu čuje se zvonce i glas jedne djevojke, što pita: Tko je?)*

Dum Marin *(pišući):*

»milosrgja!«

Gospar Niko *(k. g. zategnutim, suhim glasom):*

A gdje je »Lorko«?

Gospar Lukša *(hladno, jednostavno, ne obrnuvši se):*

Bacili su ga, Niko!

Gospar Niko

(vraća se opet kao sjen istim putem, a usne nehotice štropotaju):

Vratiće se!... he! he!... Vratiće se!... *(pogladio opet škropionicu, pak kad je prošao mimo Lukše, istim glasom, a ne zaustavljajući se i ne pogledavši ga)* Idem!..

Gospar Lukša

(koji je prignuo glavu i zagledao se nešto u kâm):

Gdje ćeš?...

Gospar Niko *(k. g. tik do vrata):*

U Afriku! *(Ode.)*

Gospar Lukša *(uzdahnuo i svalio se u stolac, pak tromo):*

Gdje smo ostali, Dum Marine?...

Dum Marin *(čitajući):*

»S puno milosrgja.«

Gospar Lukša *(govori dalje gledajući u mirno nebo):*

Da smo bili baš veliki kako Nikolica i Marojica i Pracat i svi naši pomorci i vlastela, bili bismo u sužanjstvu iskali, da u puku sačuvamo dušu, koju smo mi na ovijem hridima usadili bili.«

Dum Marin *(piše i naslagjuje se):*

Sublime idea!... *(Čuje se opet zvonce u gjardinu.)*

Gospar Lukša *(najegjeno):*

I opet su vrata zatvorena! Uf!.. Ma ne mičem se! *(D. Marinu)* Pak reci: »A mješte toga davali smo se onome, koji je davao više.«

Dum Marin *(uzrujan, hotio bi se dignuti):*

Ah! — Ma to je odviše!..

Gospar Lukša

(ustao, pak ga prikovao čvrstom pesti, a govori, kao da maljem bije):

I neka još stoji crno na bijelo, da: »kad smo u slobodi zatvarali naše ćeri u puste manastire, da vehnu i

proklinju djevičanstvo, — a mogli smo ih darivat bogatim pučanima, da im očistimo krv, — bilo nam je držanstvo, da u ropstvu uvedemo u naše prazne i neplodne polače zdravu kopilad, što smo po konavoskijem grebenima posijali« ...

Dum Marin

(koji se do sad prucao kao riba na udici, pak začepio uši, pak puhao od straha i stida, napokon se otrgnuo iz Lukšine šake, skočio, bacio pero i istrčao kao mahnit):

Ne ću ... ne ću!.. Ma, gosparu Lukša!.. Ma što govorite? Ma kako se ne sramite?!

Gospar Lukša *(sio u stolac, pak se valja od smijeha):*

Ha, ha, ha!.. ne... ne... ne sramim se, Dum Marine! ne.... *(ustaje još u smijehu, pak ga prijateljski blaži)* Istina! — Grijeh je bio .. ma... je si li vidio, koja je mladost iznikla? Koje pesti! — Koje prsi! — Koja čela!..

Dum Marin *(gledajuć ga još u strahu):*

I ti bi ih zasio u ove dvore?!..

Gospar Lukša *(pušta ga, pak posprdno):*

A ko zna?! *(Šeta se gore, dolje.)*

Dum Marin

(sklopio ruke, pak tiho vireći na njega ispod očala):

Da Vas čuje Vaš pokojni gospar ćaće!...

Gospar Lukša *(zaustavio se, pak mrko i oštro):*

Gospar ćaće spi na Mihajlu, a do malo ćemo i nas troje, — i tad će još jedan lijepi kamen našijeh mira pasti u dubinu. — Tako su gospari ćeli! — *(gorkom ironijom, nepomičan)* Oh, velikoga gospostva! »Ne ćemo davat

robova tugjemu gospodaru!« — Ha, ha!... a intanto grad naš ostaje — brez duše...

Dum Marin *(klima glavom i kupi papire na tavolinu):*

... i zaboravlja.

Gospar Lukša *(sio i zabio glavu u ruke):*

A to je naš kastig! *(stresao se, ustao, pak običnim tonom, naglo)* I eto ti tu! — — a svemu si pak kriv ti, Dum Marine, ti...

Dum Marin:

Ja?!...

Gospar Lukša *(nervozno, pola u šali):*

Zašto pitaš? Zašto mi vadiš misli, što dublje spu od gospara na Mihajlu. *(Ulazi djevojka Vica s nekoliko pisama.)*

Vica *(davajuć mu ih):*

Donio hi postijer.

Gospar Lukša *(otvarajuć ih):*

Reko sam ti sto puta, da vrata od gjardina imadu bit u pobjed otvorena. Svaki dan iste sekature, ista zvona...

Vica:

Ma što ćete, gosparu!..

Gospar Lukša:

Ima vas regjimenat! Neka jedna stoji u korti i prima.... *(Vica odc. Smiješeći se D. Marinu i pokazujući mu otvorene listove)* Kako neke riječi umiruju nerve! Eto! —

ovo ti je »poziv« da platim i m p o s t e, — a ovo »proglas«: jedan za Pera, a drugi za Frana. Ha, ha, ha! Sutra su e l e c i j o n i k o m u n a l e!... Ha! ha!...

Dum Marin *(ispod očula):*

A za koga ste vi, gosparu Lukša?...

Gospar Lukša *(razdirući listove i bacajuć ih niz parapet):* Za nikoga.

Dum Marin *(koji je pogledao s tarace niz doli):*

A i n t a n t o eto Vam, gosparu Lukša, vino iz Konavala! A l m e n o[1] tu nema p a r t i t a.[2]

Gospar Lukša *(namrgjen, uskošen):*

S e k a t u r e! Sad će ih valjat slušat, primat, — a Stijepo pošo u Cavtat za žito... Uf!...

Vica *(dohodi iz gjardina):*

Pitaju, gosparu, ko će primit m o s t?

Gospar Lukša *(k. g.):*

A što ti ja znam!.. Reci komu mu drago. *(Vica ode.)*

Dum Marin *(uzimajući klobuk sa stočića):*

A sad: »tete sluga!« — *(pokazujući kapelu)* Smoliću tamo Zdravu Mariju. Daleko mi je doma.

Gospar Lukša *(šetajući se po taraci):*

Reci jednu više, da ti Bog prosvijetli pamet.

[1] barem [2] stranke

Dum Marin *(do kapelice):*

I za tebe, gosparu Lukša, da ne govorite onakijeh!

Gospar Lukša *(smijući se):*

A još nijesi čuo ni polovicu!

Vuko

(ulazi iz gjardina. Obučen je po ljetnu konavosku. Drži klobuk od slame u ruci. Visok, plećast, prelijepoga muževnoga profila, dubokih zelenkastih očiju, debela smegjega brka, koji pokriva velika, žarka usta i sjajne zube. Ruke velike, žuljave. Sav je zažaren od sunčane žege. Ostao kod ulaza, pak mirno pozdravlja, dižući ruku do čela):

Dobar večer, gosparu!

Gospar Lukša *(šetajući se k. g.):*

Što je?

Vuko *(k. g.):*

Doveo sam ti tri kara mosta, svaki po 60 barijela. Evo konta, gosparu, od zapostata iz Grude. *(Dava mu račun.)*

Gospar Lukša *(prima pismo i pregledava ga):*

Dobro. — A zašto nijesi došo ranije? Do malo će se smrknut, a Stijepa nema...

Vuko

(koji je obrisao znoj sa lica, pak spremajući crljeni ubručić, na žute cvijetke, za pojas):

Znam, gosparu. Ma vidiš fermali su nas žbiri na Dupcu. *(Pljucne na taracu.)* U kâm se upali! — Pak brškaj, prigledaj — ni da smo iz Turske Krajine!

Gospar Lukša *(mrmljajući ispod brka):*

Izvadili bi i dušu!

Vuko:

Ne straši se, gosparu, za most. Reko sam Kati, neka mi otvori magazin, a ja ću potegnut badnje...

Gospar Lukša *(gledajući ga)*:

Gdje ćeš, ti sâm?..

Vuko
(pogledao svoje ruke, pak prostodušno, a veselim izražajem):

Mlad sam, a, Bogu i Sv. Trojici fala, jak sam...

Gospar Lukša *(zagledao se za čas u tu junačku mladenost)*:

E, pa čini, kako znaš.

Vica *(došla iz kamare zlovoljna)*:

Otvorila sam magazin. Možeš, Vuko, unijet kare. Ako ti je pak potreba još koga, zazvaću ti fakina, da ti pomogne.

Vuko *(k. g.)*:

A što će meni fakini...

Dum Marin *(izlazi iz kapelice i hoće brzo da progje)*.

Gospar Lukša:

Počekaj me, Dum Marine, dopratiću te...

Vuko
(nekako smeteno, gosparu Lukši, vrteći klobukom izmegju prsta):

Kad zapoviješ, gosparu, imo bih ti nešto rijet.

Gospar Lukša:

Govori...

Vuko *(k. g)*:

Kad spremim konje u štalu....

Gospar Lukša:

Kad ušćebudeš! *(Vici)* Daj mu dobru večeru.

Vica *(zlovoljno)*:

Kako svakomu.

Gospar Lukša *(nekako jedito i posprdno)*:

Naturalo, — ne ćeš pandišpanja. — Ono, što je za službu, neka je i za njega. A noćas daj mu bjelaču ispod glave . . .

Dum Marin *(koji ga je motrio)*:

A što će bljelača, junaku?!

Vuko

(smijući se, a svi zubi zablistali ispod gustih brkova):

Kad ima sijena, — ima i sanka, gosparu!

Gospar Lukša *(Vici)*:

Donesi mi klobuk i štap, — a spremi mi čibuk. *(Vica odlazi s čibukom nešto mrmoreći.)*

Vuko *(pozdravljajući rukom)*:

Eh! pa adio, gosparu! *(obrće se i slazi polako u gjardin.)*

Gospar Lukša *(koji se zagledao u njega)*:

Adio! — Zatvori magazin, kad izideš . . .

Vuko *(slazeći)*:

Hoću, gosparu! *(Ode.)*

Vica *(noseći klobuk i štap)*:

Eto Vam, gosparu! . . . *(Nešto mrmlja.)*

Gospar Lukša *(stavlja klobuk i uzimlje štap)*:

A molim te, što tu brebonjiš?

Vica *(zlovoljna)*:

Govorim, da je Vuko imo ostat doma, a ne doć nas opet ometat!

Gospar Lukša:

Ometat? . . .

Vica *(k. g.)*:

Sikuro! Eto ima mjesec dana, da ste mu rekli, da mu ne date Jelu Konavoku . . .

Gospar Lukša *(u čudu)*:

Njemu?

Vica:

Nijesi li, gosparu, reko njegovomu ocu, da mu je ne daš? —

Gospar Lukša:

Pak?! . . . Donio vino, a sutra će na se[1] . . .

Vica *(uskošena)*:

Lasno je Vama, gosparu! A ko će za Jelu fatigat, prat, čuvat ovce? . . . Eto mjesec dana. što plače i reve za onu belezu, — a posli se ne miču.

Gospar Lukša *(lupnuvši štapom)*:

Pak?! . . . Neka plače, neka reve. Ona će ostat. — a Vuko će poć brez nje . . .

Dum Marin:

A zašto mu je ne daš?

Vica:

Eto, i ja to govorim, gosparu, Dum Marine? Zašto mu je ne dâ?!

Gospar Lukša *(najegjen, ali u smijehu)*:

Bravo, dă! ala lijepoga li mi dueta! — zato, — perchè ne ću *(upućujući se)* Eto ti tu! ne mogu više ni zapovijedat mojoj službi! Eh! già! . . . kostitucijon parlamenat! . . . *(obraćajući se prama Vici)* Pošlji je

[1] natrag

večeras u susjestvo, neka pripreda vunu. Tako ga ne će vigjet . . .

Dum Marin *(polako odlazeći s Lukšom):*

„Romeo e Giulietta“ ?!

Gospar Lukša *(lupnuvši štapom):*

Da ja imam činit partu od „D. Bartola“ ! *(D. Marinu)* Del resto[1] bili bi lijepi par!

Dum Marin *(gosparu Lukši polako):*

Eh! Naš puk! Da je stotinu ovakijeh s vašom glavom, gosparu Lukša, pa bi slobodni bili. *(Slaze u gjardin.)*

Vica *(gosparu Lukši):*

Ako dogje kogod, što ću im rijet?

Gospar Lukša:

Eto im tarace i eno im gospogje Mare. *(Odlazi.)*

Vica *(niz taracu):*

A ako dogje gospogja Slave?

Glas gospara Lukše:

Ha! ha! . . . s njezinom vojskom! . . . Kad je ne vidim, može i ona. Ha! ha ! . . . *(Čuje se njegov smijeh iz gjardina.)*

Vica *(ostala na vrhu skalice, pozdravljajući):*

Čuvajte se niza skale, gosparu! Sluga Vam se, gosparu Dum Marine! . . .

Glas Dum Marina:

Adio, Vica!

[1] u ostalom

Vica

(ogleda se još tren za njima, pak dohodi na taracu. Uskošena je i zlovoljna. Počela redit tavolin.):

Adio, — adio i Bog vas prosvijetlio! *(uregjuje, što je neredno)* Sve pobjed govorit i vikat: Vica, kafu, — Jele, čibuk, — Pere, štap, — uh! . . . *(skupila sve, što je kartušina)* Puste kartušine! . . . *(otvorila škrabicu, pa sve turnula unutra)* Nä! ne bi mi se još ćelo, nego da hi vjetar raznese, kako onomadne! — Valjalo bi meni da hi pometem — Nikako . . . *(zatvorila škrabicu)* Ma già! . . . *(uregjuje stočiće)* Svi su isti. Bože mi prosti! . . . svi tuknuti.

Gospar Niko

(ulazi s desne strane. Obučen je kao malo prije, samo u ruci kovčežić [sac de voyage] i „pardessus“. Ide kao i malo prije do kapelice, a uz put zamrmlja Vici, a da je i ne pogleda; suhim, oštrim glasom):

Vica! . . . bauo![1]

Vica *(se u čudu zaustavila, pak ga mrko gleda):*

Što?! . . . Idete li, gosparu Niko? . . .

Gospar Niko

(došao do škropionice, zagledao se u nju, pogladio je, pak istim automatskim korakom pošao na dnu tarace te k. g.):

Vapor parćiva[2] na 7! . . . Dunque? . . . Jesi li razumjela!

Vica *(stresla se, pa još uskošenija):*

Dä, dä . . . subito . . . poslaću Vam Iliju do mula . . . a imate li još štogod?

Gospar Niko

(gledajući svegj u daljinu ne okrenuvši se):

Još si tu?! . . .

[1] sanduk [2] parobrod odlazi

Vica *(trholeći):*

Evo me — evo! . . . *(u sebi)* almeno jedan manje. *(ugledavši sjen gospogje Mare, što se pojavlja na vratima od sobe)* Nuti sad ove! . . . Da?! . . . A ja ću priko „gjardina" ! . . . *(hitro odlazi niza skalu.)*

Gospogja Mare

(visoka, suha, pokazala se na vratima od sobe na desnu. Obadvjema rukama drži se za prag. Slijepa je. Lice je staro, uvehlo, ali puno tragova davne ljepote. Kose gotovo sasvijem sijede, zategnute su i razdijeljene u dva prama do ispod uha. Na glavi crna škufijica. Obučena je u sivome odijelu, a na ramenima crni spleteni rubac od vune. Oči su velike, ukočene, prazne. Ona ulazi na taracu polako, ali sjegurno. Za čas se zaustavila i ostala nepomična, kao da sluša. Pak zove):

Vica! . . . Vica! . . . gje si? . . .

Gospar Niko *(ne maknuvši se i ne obrćući se):*

Nema je.

Gospogja Mare *(začugjena i radosna):*

Oh! — tu si, Niko! . . . *(pošla je polako do tavolina, opipala sve, što je odavna na istome mjestu, i sjela u stolac. Mirno i blago)* Činilo mi se, da sam joj čula glas.

Gospar Niko *(k. g.):*

Pošla mi je zazvat djetića.

Gospogja Mare

(koja je bila izvadila bječvu iz špaga i htjela da plete; podignuvši glavu):

Oh?! . . .

Gospar Niko

(slazi sanen, indiferentan, bešćutan, kao i prije, do tavolina, pak istim glasom, okrutnim i suhim):

Adio, Mare!

*

Gospogja Mare
(obrnula se prema njegovome glasu, kao da ga gleda):
Gje ćeš?

Gospar Niko *(idući polako, otkle je došao):*
Gje mu drago.

Gospogja Mare
(uzdahne i zaklima glavom, a ruke joj pale u skut):
Kako svegj! . . .

Gospar Niko *(zaustavio se do ulaza):*
Dunque . . . sluga! . . .

Gospogja Mare
(podigla se, tiha, ali kao da joj se glas i ruke tresu):
Niko! . . . prosti, znaš! . . . *(smetenim posmijehom)* što sam šoka! Otkad ideš po svijetu . . . Svegj mi je bilo trudno . . . ma nigda, kako — danas! . . .

Gospar Niko
(dohodi nehotice prema njoj, mrmljajući; vidi se, da ga nešto muči u neizvjesnoj dubini):
Ludno! . . .

Gospogja Mare *(došla do njega, k. g.):*
I ja sam to rekla! . . . Ma . . . što ćeš! . . . Stari smo . . . *(tiše)* Svako godište stariji! . . . *(stavila mu jednu ruku na rame)* Ne možeš ostat?

Gospar Niko
(zadrmao glavom, pak sklopio oči. Tvrdo):
Ne! —

Gospogja Mare *(k. g. puna misli):*
Biće zato, što Gruž nije više . . . Gruž . . .

Gospar Niko *(muklim prezirnim smijehom):*
Bacili su Lorka!

Gospogja Mare *(tiše i bliže):*

Nasuli su more ispod škara?!

Gospar Niko *(tvrdo, daleko):*

Prisjekli su Nuncijatu! . . .

Gospogja Mare *(još tiše):*

Jesi li je čuo jutros? . . . *(kao u strahu):* Zazviždala je! . . .

Gospar Niko

(glasom, kao da suho granje štropoće u vjetru):

He! he! . . . ferata![1]

Gospogja Mare

(odalečuje se od njega, pak ide polako do kapelice):

Vidiš, — došla je i ona. *(Stisla kao u jadu ramena)* Pogji! . . . pogji! . . . Tamo je sve novo, pak zaboravljaš, — a odi?! Sve pristaro, pak te boli. *(Zaustavila se pak se obrnula prema njemu. Drago:)* Ah! da nas čuju, Niko! . . . Rugali bi nam se! . . .

Gospar Niko

(uzeo opet kovčežić i pardessus. Bešćutno):

He! he! — Do malo ne će ni to. *(odlazeći)* Adio, Mare! . . . *(Ode ne pogledavši je.)*

Gospogja Mare

(ostala sama zatravljena na istome mjestu):

Adio, Niko!... čuvaj se!... *(sluša mu daleke korake)* Nešto ga boli. *(prošla je rukom preko čela)* Još ga vidim . . . kako je bio lijep — i veseo! . . . *(zamišljena)* Nijesam još nikoga pitala: je li posijedio? *(upućuje se prema dnu s uzdahom)* I on je poslušo naše stare. — Sâm . . . sâm . . . *(Pauza.*

[1] željeznica

Došla je usrijed tarace. Sav žar zapada i neba i mora i raskošni vidik onoga zelenoga raja od Montovjerne do Stona opkolilo je samotnu, tužnu, sivu prikazu slijepe gospogje. Uzdahla je duboko.) Ah! . . . kako lijepo vonja more — i Petka. Da mi je vigjet! . . .

Glas Vuka *(s puta):*

Hej, mladiću! . . . otvori mi magazin! . . .

Gospogja Mare

(prignula glavu za dalekim glasom):

Ne razumijem . . .

Vica *(ulazeći):*

Nu ti je! . . . Ma brava! . . . kako mi se prošetala . . .

Gospogja Mare *(k. g.):*

Gje je pošo gospar Lukša?

Vica *(prateći je do stola):*

Šeta se s gosparom Dum Marinom! *(Gospogja Mara sjela i našla opet svoju bječvu.)* Ah! znate li, gospo Mare, došo je oni, što ište Jelu.

Gospogja Mare *(brižljivo):*

Čuvaj mi je, znaš! Ne ću šokeca . . . a kakav je?

Vica *(prijezirno):*

Kako svaki Konavljanin!

Gospogja Mare *(sa smiješkom):*

A što si ti? Prinčipesa? ah?! . . . gusta me ta! *(Na ulazu gjardina pojavila se Ida s velikom kitom gorskoga cvijeća i s torbicom u ruci. Došuljala se polako, pak stavila prst na usta, da Vica ne govori.)*

Vica

(što je ugledala i htjela bi govoriti, ali ne smije, pak veselo):

Oh! . . .

Gospogja Mare *(pletući bječve):*

Što ti je? . . .

Ida

(u jednostavnoj sivoj suknji modernoga kroja s ljetnom bluzom od bijeloga batista s crnim piknjama i tamno modrom kravatom pod engleskim ogrličem. Na glavi „canotier“ od slame. Ispod njega viri mlagjahno ali blijegjahno fino lice s velikim modrim očima. Smegje kose podigle se na zatioku. Visoka je. Kretnje jednostavne, dražesne. — Približila se hitro iza gje. Mare, pak jednom rukom pružila joj kitu vrijesa ostajući sasvijem za njome. Promijenila malo glas, ter oponašajući staru dubrovačku dječiju igru šapće):

„Cu — cu!“ . . .

Gospogja Mare *(koja je cvijeće duboko povonjala):*

Ah! . . . *(obrnula glavu prema glasu, pak ljubaznim davnim smiješkom nastavlja šalu)* „Gje stojiš?“

Ida *(k. g.):*

Na taraci.

Gospogja Mare *(k. g.):*

„Koga imaš?“

Ida *(k. g.):*

Jednu zlu tetku, koja me ne ćuti! . . .

Gospogja Mare *(radosno):*

Ida! . . . *(pritegla je k sebi, pa je zagrlila.)*

Ida *(kleklа do nje, pak joj približila do lica kitu cvijeća):*

A ovo?

Gospogja Mare

(povonjala i podigla glavu, kao da slijedi daleki doziv):

Ovo? . . . ovo je vrijes, što raste na kamenu! . . . *(obrnula se Idi, pak nešto puno požude)* Procavtio je, je li?!

Ida *(ustala, digla canotier, pak sjela na stôčić tik do nje):*

Pokrio je svu goru, tete, „kako božiji blagoslov“!

Gospogja Mare *(milujući cvijeće):*
Što lijepo govoriš danas!

Ida:
To mi je jutros rekla jedna siromašica na vratima Gospe od Milosrgja.

Gospogja Mare *(kano u sebi):*
I siromaštvo je hrid, — pa kako cavti![1]

Ida *(vadeći jedan cvijetak iz kite):*
A okladila bih se, da ne znaš, što je ovo!

Gospogja Mare
(pipajući i mirišući mali žuti cvijetni kalež):
Čudno! . . . Vonja kako zemlja iza dažda . . . *(iznenada se trgnula, skoro podigla prema Idi. Glas je pun neizmjerne miline i uspomena)* Moje miholjice! . . .

Ida
(naslonila glavu na stolcu gospogje Mare, pa joj pripovijeda polako, naivno, naglaskom kano djetetu, kad mu se kazuju stare priče):
Eh! . . . vidiš i one su se uputile, a ima ih! . . . Počimlju od Gospe, pa sve jedna po jedna, idu, idu, — a kad su umorne, počinu ispod megje u hladu velikijeh maslina i tu šapnu polako od cvijeta do cvijeta onu riječ, koju ne valja zaboravit na putu, — pak ražežu svoj mali feralić . . . *(prignuvši se tik do lica gospogje Mare)* Jes' jes' . . . onako žute, malašne, zabodene u crnu zemlju, — a mirne, kako cvijeće na otaru, činu ti se iz daleka duplijeri na „Korosante“[2] . . . *(malo zamišljena, gledajući daleko ispred sebe, skoro u sebi)* I one znadu, gje idu . . .

Gospogja Mare *(sva izgubljena u njezin glas):*
Do Mihajla — je li?! . . .

[1] cvate [2] Tijelovo

Ida *(upiljena u žuti cvijetak):*

Jes', tete! — a znaš, koga pratu?! *(s tužnim smiješkom)* mrtvo ljeto! . . .

Gospogja Mare *(skoro radosno, naslonivši lice do lica):*

Ah! . . . a ne misliš, ćerce, što će nam lijepo svijetlit, kad počinemo i mi u Lapadu. *(uspravivši se skoro veličajno)* Oh! kako ću zavikat ispod ploče: Finalmente,[1] eto nas izmegju našijeh! —

Ida

(digla se i ona, pak je uhitila ispod ruke, te šetajući se polako osprijed po taraci, prodirno):

A intanto?[2]

Gospogja Mare *(milujući je po ruci):*

Oh! bella![3] Valja živjet, — valja trudit.

Ida

(živahno, prodirno, kano da su joj se otvorila vrata, otkle će joj iziti udušena čežnja; — zaustavila se, pak se sva stisla uz tetku):

Jes' . . . jes' . . . Oh! lijepe, zdrave riječi: trudit! Ne čini li ti se, tete, kako da je nešto vedrije u duši — kad je čuješ? . . . — Ne, ti ne znaš, koje je veselje rijeti: „nijesam bogata, ma sama sam!“, pak: — „ja dobivam za mene, za moju dragu čeljad i — finalmente — slobodna sam!“ . . .

Gospogja Mare

(koja je pomno slušala zvuk toga veseloga klicaja i nešto začugjena):

Nuti . . . nuti . . . „entuzjazma“! . . .

Ida

(k. g., a obavila je staricu oko pasa, pak naslonila lice o lice):

Pak spremit svaki mjesec koji fijorinić . . . malo po malo . . . kako mravi prije zime. A kad vjetar zapuha,

[1] napokon [2] megjutim [3] lijepa je ta!

onda kupit majci štogod, da se zgrije, a poslat i bratu u Vijeni, da i on jadan malo odahne!? . . .

Gospogja Mare

(odalečivši se malo od nje; nemirna, smrknuta):

Što mi tu fantastikaš? . . .

Ida

(stavila ruke na srce, da mu utaži kucanje, pak još prodirnije, a blijeda u licu):

Da ti rečem, tete: idem u Ameriku za muža . . .

Gospogja Mare *(klimajući glavom):*

Nijesi ti za to! . . . ne ne . . .

Ida *(s usklikom):*

Ah! . . . kako me dobro poznaš . . . a . . . kako bi bilo, da ti nešto prolegam? *(zatrčala se do mirca, gdje je položila torbicu, pak hitro izvadila pismo.)*

Gospogja Mare *(sjela u stocu, mrmljajući):*

Nešto Ti je u glasu . . . hm! . . . ne razumijem . . . *(u sebi tužno)* kako da i ona „parćiva! . . .“ *(Vonja vrijes, što je na tavolinu.)*

Ida:

Sad ćeš čuti . . . Ma — slušaj me dobro . . . *(čita jakim školskim naglaskom)* „Cesarsko kraljevsko pokrajinsko školsko vijeće“ . . .

Gospogja Mare *(namrdila se)*:

Što je to?! . . .

Ida *(smijući se):*

Nije naški, ne, — ma razumjećeš isto. Dunque . . . „riješilo je, da imenuje gospogjicu Idu groficu Luccari — Volzo *(problijedjela, ali sa smiješkom na usnama gledajući povrh lista na staričino lice)* — privremenom podučiteljjicom!‘ . . .

Gospogja Mare *(podigla se mrka, uzrujana):*

A to hoće rijet? . . .

Ida

(bacivši list na tavolin, pak priljubivši se uz nju, živim, tronutim i brzim glasom):

Hoće rijet, da kad je kuća prazna, a majka stara, — pa kad se ne ćeš prodat za dinare ni kmetu bogatunu, ni furestu[1], valja činit, što si, tete Mare, rekla: valja trudit... valja bit . . . . meštrinja — — —

Gospogja Mare

(nazadovala, pa drhtajući uhitila se za stočić i tu se svalila kano da nestaje u dubinu):

Meštrinja! . . . ti?! . . . nepuća[2] Orsata Velikoga! . .

Ida

(blijeda a tvrda kao ploče one tarace, naslonila se obadvjema rukama na tavolin. U glasu je veliki, gluhi mir):

Reci piutosto[3]: kći Vlagja Luccari — Volza, koji je umro negje u ošpedalu u Carigradu, vladika dubrovačka, grofinja austrijanska brez konca ni konopca eccettera... eccettera, — a sad privremena podučiteljica na Pilam s godišnjom platom — kako u dekretu piše! — od 350 fior . . . ha! ha! . . .

Gospogja Mare *(k. g. izgubljena u nevidljive stvari):*

Ja vidim glasove svijeh — svijeh, kako ti što vidiš čeljad živu. Pa i sad, kad te slušam, činilo mi se vigjet dumnu . . . našu rodicu . . . Oh! . . . bila sam dijete, — kad su me poveli u Tri crkve . . . jes'! . . . jes'! . . . imaš glas — Marije — Paole . . .

Ida *(približila joj se):*

A što je ona učinila?

[1] strancu [2] unučica [3] ragje

Gospogja Mare

(osvijestila se, uhitila glavu Idinu i poljubila je tiho):

Isto, što i ti, — i učinila je dobro.

Ida

(zagrlivši je žarko, pak dubokim uzdahom):

Ah! . . . tete, da znaš! . . . Biću sad i ja hrid — su malo vrijesa. *(Stavlja hrlo klobuk i uzimlje torbicu, u koju sprema list sa tavolina.)* Ah! . . . a sad brzo! . . . da kažemo majci moju sreću! *(dražesno)* Da znaš! . . . kupila sam joj večericu — ma kakvu! . . . Biće prava festa . . .

Gospogja Mare *(sjetno):*

Kako si vesela! . . .

Ida *(oblačeći rukavice, radosno):*

I kako! . . . vjeruj mi, tete, — ovo ti je blagoslov one moje siromašice . . .

Gospogja Mare *(jadnim glasom kao gore):*

Pa zato si mi došla?! *(diže se i hvata se Ide)* A zašto mi nijesi ništa rekla prije . . . ko zna! . . . mogli smo . . .

Ida *(dražesno milujući bijele prame):*

Tete! . . . tete! . . . a zašto smo još zadnje vladike? . . . *(polako, polušaljivo, ali suze su sve skupljene u grlu)* Promisli! . . . 350 fior. na godište! . . . *(još tiše)* Nešto suza manje — a kadgod malo juhe više! . . . *(vedrije)* Pa ne govoriš ništa: imat ispod sebe dječicu . . . Puno, puno male djece našega puka . . . pa čuvati, da mu tugja čeljad ne iščupa, kako Dundo Lukša govori, „dušu, koju smo mi usadili“ — i mučit se, da usadiš malo od onijeh tvojijeh žutijeh cvijetova . . . da nam svegj vonjaju od naše zemlje . . .

Gospogja Mare

(koraknula malo naprijed sva zatravljena u zvuku toga glasa, pak prošla rukom preko lica, kano da sluša daleki šum; tiho, kano u sebi):

Svegj iste! . . . mučenice — čuvarice . . .

Ida *(u čudu i u strahu gledajući se):*

Što si se zamislila, tete?

Gospogja Mare *(osvijestivši se, pak milujući je):*

Da me sad ne zaboraviš, gospo meštrinjo!...

Ida *(zagrlivši je):*

Tebe?!... Tebe!... za sve dobro, što si mi sad učinila!... ah! da znaš! Kako sam se strašila od moje tete Mare!... ha! ha!... Ma! vigjećeš sad ti mene!... Vladika!... od glave do pete!... ha! ha!... *(Čuje se ispod tarace na moru sitna mužika i usklici.)*

Gospogja Mare *(začugjeno):*

Ko je?

Ida *(zatrčala se do dna):*

Ah!... *(gledajući niz dolje):* Da ih vidiš *(dotrčala brzo do nje)* Slave et Companie! Imali su kako svegj veliku „fraju" s prinčipima iz Hotela i s oficalima di terra e di mare...

Gospogja Mare *(uzbunjena):*

Oslobodi Bože!... Neka ih Vica primi!... Eto im tarace i gjardina, pa neka mahnitaju, koliko hoće. Ja ću se, intanto, zatvorit u kapelicu. I tako imam smolit moje rozarije...

Vica

(trči iz skalice od gjardina, sva zapijehana, najegjena):

A što sam Vam rekla?!... pusta „furestarija"!...

Gospogja Mare *(sa smiješkom):*

Vica moja, divertiškaj se![1] ti. — U praznoj kući gospari oni *(otvarajući vrata od kapelice)* — a u kapelici gospogja ja! —

[1] zabavljaj se

Ida *(koja je gledala dolje niz parapet):*

Svi! . . . au complet!? ha! ha! . . . che tipi! *(poljubila je hitro gospogju Maru)* Evo ti, tete, onijeh, što su sve zaboravili. Zato — *(klanjajući se u smijehu jednoj i drugoj)* adio i — bjež! *(ode trčući kroz kamaru.)*

Gospogja Mare *(u kapelici na pragu; smiješeći se):*

Vica moja! — a sad — bjež! . . . *(lupne vratima i zatvori se iznutra ključem. Čuje se, kako škripi ključanica.)*

Vica

(koja je u jedu i čudu gledala sad jednu, pak drugu):

A ja?! . . . s njima?! . . . *(Čuje se bliže i glazba i žamor.)* Kako ne! . . . Bonàsera i — bjež! . . . *(trčući ode kroz sobu na desnu. Pozornica ostala prazna. Sunce se skrilo za Petkom.)*

Barunica Lidija

(29 god., visoka, tamne bujne kose, velikih sivih očiju; usne odviše crljene; pretanka struka. Obučena je u elegantnome ljetnome tennis-kostimu. Ide velikim ritmičnim koracima. Prati je šušnja svilenih juponsa. Na glavi je canotier od slame s malom crnom vrpcom. Tip moderne dame. — Kad se nasmije, a to bude često, sjajni, bijeli zubi rasvijetle joj cijelo lice požudnim prkosnim odsijevom. — Hrlo je uskočila iz gjardina i zatrčala se po praznoj taraci, pak se zaustavila u sredini nepomična. Začugjenim, širokim pogledom zaokružila je tu samoću i nekako se stresla. Ali to je tren, jer odmah veselim klicanjem dotrčala do parapeta na desnu, pak plješčući rukama zove one, koji su dolje):

Hurrah! — nikoga! . . . *(hoće da se obrne, a u to nagje se tik osobe, koja se polako došuljala iz gjardina za njome. A to je)*

Grof Hans Oettingsheim

(visok, mršav, biće mu kakvijeh 34 god. Ošišane glave, fina profila, pospanih očiju, crvenkastih brkova. Pod ukusnim engleskim bijelim tennis-odijelom prodiru harmonične kretnje žilavoga, izučenoga tijela. Došuljao se kao ris — lice mu je srodno — za njome, pa

kad se obrnula, on je tu i obim rukama je uhitio za ruke i prikovao uza se. Tijelo do tijela, dah do daha, hoće da je poljubi u žarke usne, pa kad ona krikne od straha i čuda, on šapne požudno i smjelo):

„Endlich allein!" . . .

Barunica Lidija

(braneći se po tiho, s blijeskom u očima, a s posmijehom na usnama):

Ne — ne — Ma kakav je to način — Ovdje? . . . ali Hans . . . Hans! . . .

Grof Hans *(k. g. strastveno, skoro brutalno):*

Ovdje ili drugdje, c'est egal — ali za tri dana, što te ne vigjeh — razumiješ li! . . . — tri poljupca! . . . Ni jedan manje, ni jedan više . . .

Barunica Lidija *(k. g. smiješeći se):*

Ako moj muž dogje? . . .

Grof Hans *(k. g. u smijehu):*

Poslala si ga, da čuva Sandwiche u lagji . . . *(polakše, požudno)* Ma što misliš, da sam ja tu u tome vašemu orijentalnome gnijezdu, gdje je sve staro i mrtvo, samo za ljubav Hotel Imperiala, a ne vidiš, da ja živem sad za tebe — za jedini cvijet ovih varvarskih grebena . . .

Barunica Lidija

(glasno i bučno se nasmije, pak naglo ga uhvati i obim rukama za glavu te ga poljubi u usta):

Muči, Teutone! . . . Nä . . . kad hoćeš. Ovij je za mene.

Grof Hans *(stisnuvši je uza se kano zmija o dubu):*

A ovij za mene . . . *(poljubivši je.)*

Barunica Lidija

(istrgnuvši se, pak lupajući ga crljenim parasolom):

A ovo za njega! — ha! ha! ha! . . .

Glasovi ozdo:

Lidija! . . . Lidija! . . . Što činiš . . . gje si?! . . .

Barunica Lidija *(potegla grofa Hansa do parapeta):*

Porugajmo im se malo! . . . *(klanjajući se s njime društvu, koje plješće, viče, kliče)* Hvala! hvala! . . . lijepi par, je li? . . . Ha! ha! . . . — Dogjite gori. — Idealna taraca! — možemo provati još jedanput našu operetu . . .

Glasovi ozdo:

Bravo! . . . bravo! . . . ali kako?

Grof Hans *(govoreći s tarace dolje):*

Neka mužikanti dogju najprije gori, a vi se stavite en position za „zbor lupeža" . . . pak — evo mene . . .

Barunica Lidija *(plješćući od veselja):*

Ah! . . . superbe! . . . Čekajte . . . još tren . . . neka uredimo pozorište . . .

Grof Hans

(dotrčao do tavolina, pak okretno u tren prenio njega i stô i stôčiće sve u uglu izmegju kuće i kapelice. Sve je to sad hitro, brez stanke):

Evo — gotovo . . .

Barunica Lidija *(pomagajući mu žurno):*

Voilà! . . . a sada Monsieur le voleur — marš!

Grof Hans *(hoteći je dohvatiti):*

Pazi! . . . dužna si mi još jedan! . . . *(Ulaze tri mužikanta iz gjardina, violin, flaut i kitara.)*

Barunica Lidija

(trčeći, pak ugledavši mužikante, hitro i po tiho do njega):

Miruj! ne vidiš?! . . . *(Ona ga turne vičući mu: Marš!, a on bljesnuvši je pogledom ode trčeći i smiješeći se niz skalicu u gjardin, zatim se ona vraća u smijehu, ali umorno)* Ah! . . .

što je dodijo! *(mužikantima, koji su mirno ostali do sjedala u taraci kraj skalice na desnu i sve to gledali, kano da vide stare stvari)* A vi stavite se tu, — pak zasvirajte hor „della gran via“. — Jeste li ga naučili za sutra? . . .

Tri mužikanta

(naši obični, mirni »artisti« iz grada, gdje udaraju svakomu, a vidjeli su ih svakakvijeh):

Altroche, gospo!

Barunica Lidija:

Dobro. — Dakle, kad vam dâm znak! *(prignuvši se niz taracu, pak ugledavši dolje sakrivenu grupu)* Herrlich . . . Baš le dernier cri! — Samo budite skladni! — Barune, čuvajte mi djevojčice! ha! ha! ha! . . . Ali . . . attention! Ulaz je zabranjen samo majkam! . . .

Glasovi ozdô *(bučni i u smijehu):*

Bravo! . . . ne! . . . ne! . . . Dunque — miči se! . . .

Barunica Lidija *(k. g.):*

Kad udrem dva puta rukama, — tad entrez. *(hitro do mužikanata)* — Počnite — *(glasno onim, koji su dolje)* A vi doli — theater gesindel — počekajte! . . . *(doletjela do fotelja u kutu kraj kapelice, pak se komodno uvalila u nj)* Dakle?! — *(lupnuvši rukama)* En avant! . . . *(Mužikanti počnu svirati glasoviti »zbor lupeža« iz španjolske »Zarzuele«* La gran Via, *kad eto iz gjardina ulaze jedan po jedan, tačno po baletnome ritmu one gracijozne glazbe, u pikantnoj pozi španjolskih »Ratas«: Grof Hans, Emica, barun José, Jelka, Marko Tudisi i Ore. — Gospari su obučeni svi kao Hans u finim bijelim tennis-kostimima. Čarape, koje vire ispod uzdignutih bijelih hlača, košulje i kravate, sve to u raznim modernim šarama. I djevojčice obučene su, kako je to sad obično za tennis-igru, nalično barunici Lidiji. Svaka ima na glavi canotier od slame sa uskim šarenim vrpcama. — Sva je grupa dražesna i ukusna›*

te u svakome potezu prodire rutina rafinovanoga kozmopolitskoga društva.

Glazba udara, a plešuća povorka ide istim korakom do dna tarace. Tu se obrnu u jedan mah sva šestorica baš poput baletne kadrile te slaze u jednoj koloni cijelom širinom tarace prama gledaocima. Gibive kretnje tjelesa, koketni pogledi i živahni smisao situacije usavršuju iluziju prave pozorišne prikaze.)

Barunica Lidija

(sjedi u fotelju i prati fizijonomijom, te ritmičkim taktom ruku, pak i usklicima zadovoljstva i smijehom cijeli taj prizor kano pravi kulisni režiser):

Bravissimi! Ha! ha! ... Molim te, Jelka, podigni malo više tvoje nožice! ... I ti Ore! ... nur keine Prüderien, Mesdames! — Tako! ... bravo! ... a sad: — top!

(Na tu riječ cijela kolona, koja je zapremila širinu pozornice, zavrti se jednom „pirouettom" baš kao balerine, pak zapjevaju »zbor lupeža« prateći ga karakternim unisonim kretnjama pravoga »caffé-concerta«. Zbor je razdijeljen po glasovima u tri grupe ter počimlje zasebice riječima:

„Son il primo ladrone!"
„Il secondo son' io!"
„Io il terzo!" ...

a zatim ga nastavljaju tačno po poznatoj partituri. Sav se ovaj zbor izvodi u elegantnome tonu aristokratskih diletantskih predstava, a kad svrši pjevanje, mladenačka se povorka jednom kretnjom obrne i slijedeći pratnju glazbe okolišaju sve dno tarace, pak se vraćaju, odakle su započeli. Uprav tu prestane glazba. Grupa se raspršila u pljeskanju, žamoru, veselju, koje najedanput napunja sav ružičasti zapad, što se smiješi kamenitoj taraci i pozlaćuje svaku vazu, svaku arkitektonsku crtu, pa i slikarsku bjelinu čavrljavog bezbrižnog mladenačkog jata.

Samo Petka, nepomična i mrka u tamnome veličanstvu svojih pregustih borova, gleda kao Keopska Sfinga, što se tu dolje vrte ti prolazni ljudski mravi.)

Barunica Lidija

(koja je ostala svegj u svome fotelju, dokle je zbor trajao, prateći intenzivnim interesom svaki mig, upravljajući sad jedno sad drugo, nije ipak mogla odoljeti šampanjcu, što joj u žilama ključa, pak je i ona skočila i stavila se na čelo povorke predvodeći je smjelim kretnjama, dok je ona sama zaviknula): Halt! *(i rastavila društvo tik ulaza u gjardin)*

Ggja Slave, Ggja Lukre, Ggja Klara

(dokle se zbor na taj način razvijao, uljezle su polako s desne strane iz sobe, pak su gledale zadovoljnim smiješkom; a čim je prestalo prikazivanje, počnu pljeskati nazivajući):

Bravi! ... bravissimi!

Barunica Lidija

(i sva njezina družba, ugledavši gospogje, nahrupe na njih bučnim klicanjem):

Oh! ... Majke! ... ne! ... ne ćemo ih! ... *(Grupe se stopile. Sva taraca kao da ori životom.)*

Gospogja Slave

(56 god., malašna, debela, negda lijepa, sad prenabreknuta i odviše moderno obučena; suhim, oštrim glasom, nehajnim smijehom, ali zlobnim naglaskom Lidiji):

Niko ne diže noge per aria, kano Lidija! ... ha! ha! ...

Barunica Lidija *(bezbrižno):*

À la guerre comme à la guerre! Slave! Del resto — kad je za siromahe! ...

Gospogja Klara

(60 god., sva u elegantnoj crnini, polusijeda, duhovita):

Naturalo!... Koliko više — toliko više... je li?...

Barun José Lasić

(28 god., visok, debeo, s malim usprćenim brčićima, jakim španjolskim akcentom):

Na oglasu biće štampano: „Za dobrotvornu svrhu! ...“ Caramba! ...

*

Gospogja Slave *(sjela je na lijevu stranu u fotelju):*

Jeste li pitali permes od kapetanata?

Gospogja Klara *(sjednuvši i ona):*

Altrochè! Politika nije nego za operetu! *(Gospogja Lukre došla do njih, pak sjela. Razgovaraju se.)*

Grof Hans

(na desnu, tiho Lidiji hineći veliki nehaj, ali plamen mu je u očima):

Nemoj mi reći: ne! — Sutra, ili nigda!

Barunica Lidija

(smiješeći se a šetajući se bezbrižno s njime):

A da ja odgovorim: nigda? . . .

Marko Tudisi

(malašan, plavokos, aristokratskoga profila, a prelijepih ruku razgovorajući se s Emicom i s Orom gore dolje po taraci. Sve troje puše cigarete):

Doće nam skvadra, arčiduka i amiralj! — Dunque?! . .

Emica *(naivno Marku):*

Da znaš, Marko, što me strah! A majka hoće, da budem opletena i obučena à la Cleo de Merode . . . Govori, da joj naličim!

Barun José *(Emici s drskim smješkom):*

Oh! . . . Ne sasvijem! . . . *(Smijeh.)*

Ore *(stisla se uz Joséa, kao prestrašena):*

Ah! . . . gledajte don José! . . . *(pokazujući mu zatiok)* Tu nešto lazi . . . tu . . . tu . . .

Barun José *(gledajući joj u vratu):*

Ništa! . . . in veridad[1]! . . . ništa! . . .

Ore *(dugim pogledom):*

Čudno! . . . proprio ništa?! . . .

Gospogja Slave *(Lukri, kao gore)*:

A što ćeš, moja Lukre! Ovo su mumije! — Dundo Lukša još, još! Grize se, perchè je ćio nešto, a ne zna, što . . . Jadni pak Niko i Mare! . . . oh! . . . pravi origjinali! . . . Del resto! . . . Zadnji veliki gospari . . . Ma što ćeš! . . . ne razumiju bremena. — Sad ne valja ti nego ona: „ko ima dinara, — oni je gospar." — To ti je tako! Sve ostalo pak: naši antenati — i republika e tutto il resto — sve su to antikalje — i ne valjadu ni pô solda.

Gospogja Lukre

(49 god., suha, duga, kao da plače, ali ne ostavlja očalin iz ruku motreći sve i svakoga):

Ah! . . . purtroppo . . . Kad vidim ovoga don José! *(Zgraža se.)*

Gospogja Klara *(zlobno):*

Njegov nono bio je Benešin kmet, — pa je pošo u Ameriku. — Oh! tu ti je nekakva „storija" s pokojnom dumnom Marijom-Paolom! . . . hm! . . . In conclusione skupio miljuna, a sad eto ti mu neputa: baruna Ha! ha! . . . I ja činim poezije, kako „Vlaho slijepi"! . . .

Ore

(došla k majci, gospogji Lukri, pa joj govori polako):

Isko je, isko, pa je reko: ništa!

Gospogja Lukre *(polako Ori):*

Sto si šoka! . . . provaj opet . . .

[1] u istinu

Gospogja Slave
(gospogji Klari polako sa zlobnim smijehom):

Poslat je u Ameriku! . . . Nikako! . . . Neka ga Lukre glogje! . . .

Emica *(dohodi hitro do gospogje Slave, pak majci):*

Jesi li vigjela Oru, kako ga hita?

Gospogja Slave *(polako):*

A ti se gubi, s ovijem ludijem Markom! . . .

Barun José
(Jelki, koja je razgovarala i smijala se s Lidijom i Hansom):

Provajte, Condeso, la „Frangesa“ — samo jednu strofu.

Jelka *(smijući se smjelo u lice Joséu):*

Platite najprije ulaz! . . .

Lidija
Grof Hans } *(smijući se):* Brava la Frangesa! . . .

Svi *(udare u pljeskanje):*

La Frangesa! la Frangesa! . . .

Barunica Lidija *(dolazi ispred gospogja, pak klanjajući se)*

Mesdames sans messieurs: Zastor se diže! Nina Cavalieri pjeva.

Svi *(k. g.)*

Brava la Nina!

Marko
(zove svu mladu grupu, da dogje na desnu do ulaza u sobu):

Amo! . . . mi smo publika restauranta za refrain.

Svi mlagji *(osim Jelke trčući u jedno klupko):*

La Nina! . . . La Nina! . . .

Barunica Lidija *(s njima, a na čelu svijeh):*

„Ruhig, gesindl!" *(veliki smijeh)* — Mužika!...
(Glazba udara.)

Jelka

(usrijed tarace stavila se u koketnoj pozi tingl-tangl-pjevačice, pak malenim, ali ugodnim glasom zapjeva poznatu napulitansku pjesmicu):

„Songo Frangesa
„e vengo da Parigge.

(a kad svrši prvu strofu, sva mlagjarija opetuje u zboru refrain):

„Oh! oh! oh! oh!"
„Vi pregh'é nun gridá!"

(Veliki smijeh i pljeskanje.)

Gospogja Klare

(koja je megjutim pošla na dno tarace, zove svu družbu):

Brzo!... brzo!... Evo vam prohodi amiralj i svi njegovi ofičali.

Svi

(trčeći na dnu ostanu do parapeta klanjajući se i pozdravljajući povorku, koja ispod tarace prohodi u barkama):

Hurrah!... *(Ozdô se čuje odziv „Hurrah!" Sva grupa ostane razgovarajući se i gledajući zalijev, gdje sunca polako nestaje. — Sve je nebo jedan posmijeh, jedno lepršanje ružičastih i zelenkastih pramova. Ali tmica ispod Mihajlovih čempresa slazi polako do mirne gruške obale i vuče za sobom ljubičasti plašt.)*

Marko

(s Lidijom niz taracu razgovarajući se; duboko, umorno):

Kako je sve ovo ludo! — kako u našoj treski ipak čujemo neki mali, oštri glas, što nas smeta! — *(tiše)* Ne čini li ti se, da se pred ovim zapadom sunca i na ovoj taraci nešto gazi... nešto oskvrnjuje?...

Barunica Lidija *(gledajući ga zagonetno):*

Jest! — Baš u tomu kontrastu je moje uživanje. — A možebit i tvoje! — *(sa smiješkom, intimno)* Što me tako gledaš?

Marko *(hladno):*

Gledam ti usne, što su tako izljubljene!

Barunica Lidija *(skoro gnjevno:)*

Marko! . . .

Marko *(k. g.):*

Ne straši se. — I kamen se zacrljeni, — ali muči.

Barunica Lidija *(uhitila ga ispod ruke):*

Slazimo, valjamo se, razumiješ li! — najprije polako, pak sve brže, mahnitije — doli, doli — do u ponor . . . paf! . . . Ha! ha! . . .

Marko *(brutalno, oko u oko):*

Ti si gja na dnu!

Barunica Lidija *(nervozno; zlim blijeskom u oku):*

Tvoje solite! . . . *(muklo tik do njega, grčevito)* Ko me prodo staromu gjeneralu barunu Schmidtu za njegove dinare? — a ko je tebe vezo uz gospodare, što mrziš i . . . disprecavaš?!! . . . Reci: Ko? ko? . . .

Marko
(jedva osjetljivom ironijom, stavljajući ruke u žep, a gledajuć je drzovito):

Zadnji smo gospari! . . . Promisli, kako tad uživamo tu nezdravu slast prepunoga života u propadanju. *(još tiše, a da niko ne vidi da govori o mrtvoj ljubavi)* Zašto si me ostavila? . . .

Barunica Lidija
(stresla ramena, prezirnim potezom oko usta, a pogled izgubljen u daljinu):

Zašto?! . . . Što si lud! . . . A zašto ti igraš s nama komediju na grebima našijeh starijeh? *(tiše)* Kad je tijelo umrlo, — valja da se rastoči — sve — sve — do kosti. *(Udre u gorki smijeh.)* Du reste![1] . . . znam što mi hoćeš rijeti. — Počekaj još malo, — pa ću ostavit i njega! . . . Ha! ha!

Grof Hans
(dotrčao, pak se familijarno uhitio izmegju njih, gledajući šaljivo sad njega, sad nju, kao da nešto vonja):

Gje ste? . . . Hm?! . . . tu vonja po nečemu! . . . ali po čemu?!

Barunica Lidija *(gledajući ga drskim smijehom):*

Biće po . . . Sandwichima! . . .

Grof Hans: }
Marko: } Kolosal! *(Sve troje ispod ruke smijući se slaze prema dnu tarace.)*

Gospogja Klara *(šetajući se po taraci g. Slavi tiho):*
Jeste li ih vigjeli! . . . Ma to je odviše! Elle s' affiche![2] . . .

Gospogja Slave *(velikom hladnoćom smijući se debelo):*
Elle s' en fiche,[3] — moja draga! A dopo tutto[4] dokle ište svoje „amante“ dans la societé, čini dobro!

Ore *(Joséu, pružajući mu bijeli lakat svoje ruke):*
Oh! . . . Bože moj . . . nešto je uljeglo . . . tu! . . . tu! . . .

[1] u ostalom [2] ističe se [3] mari ona! [4] napokon

Barun José
(gleda u rukavu i otkriva požudno bijelu put):
Ah! . . . jes' . . . jes' . . .

Ore *(sva vesela):*
Jeste li našli? — što je? . . . što je? . . .

Barun José
(komičkim strahom, a zatim indiferentno puštajući Orinu ruku):
Ništa! — jedna baburica! —

Ore *(žalosna, a dugim pogledom):*
Baburica?! . . .

Emica *(dotrčala do majke polako):*
Vidiš li Oru?! . . .

Gospogja Slave *(po tiho):*
Odvedi ga u gjardin! . . . Ne budi svegj koke! Još jedne poklade, — pa će svak rijet, da si osigjelica! . . . *(Iz daleka s Mihajla čuje se zvonce Zdrave-Marije — sitno, prigušeno od zelenila, pak tamo dolje odgovara »Krst« u Gružu zategnuto kano jeka. Na nebu se udunula rumen. Petka je sasvijem pocrnjela na zlatnome mozajiku zapada. Niko ne čuje pozdrav nestaloga sunca.)*

Barunica Lidija
(prekomjernim veseljem, Marku, da je svi čuju):
A sad! . . . Ho'mo! Aux enfers![1] . . .

Sva Mladost *(u jednom kliku):*
Aux enfers! . . . *(Divlja raskoš zavitlala se iz sitnih nota jadnih naših mužikanta, pak prošla u krv, u noge, u živce one bezdušne mladosti. U pobožnome miru zadrijemaloga dvora i naravi, što moli, zabuji žarki »galop-cancan« Offenbachova Orfeja kao skrajnji izaziv novijeh ljudi onom tihom umiranju tisućgodišnjih ideja i pokoljenja. Sva mladost igra držeći se ma-*

hnito u jednoj koloni sve do rampe gledaoca s neprestanim pjevanjem i smijehom. Majke su se tobože zgrozile, pak u smijehu nekog nutarnjega zadovoljstva iščezavaju u sobu na desnu. Na čelu svijeh, kao prefina, moderna bahantica, — kankanuje Lidija. Plamen joj je u očima i u prebijelim zubima. — Sva ta bura veselja potraje malo časova — cijeli je život u njoj. Ali iznenada zazveči na taraci jak, neumoljiv „din-din“ zvonca iz stare kapelice, što ga nevidljiva ruka poteže za konop. Isto kano da se najedanput prekinula mehanička igrarija, a figurice zaustavile se u plesnoj pozi i sa uklesanim posmijehom lutaka, sve društvo je ostalo nijemo, nepomično, okamenjeno slušajući ovaj mjedeni maljić, što bije tamo gore u večernjem vazduhu.)

Barunica Lidija
(prva se prenula, pak u pustome, tihome smijehu stavlja prst na usta):

Pst! . . . taraca se sveti! . . . *(Mužikanti bježe niza skale u gjardin.)*

Grof Hans *(hoće do kapelice)*:

Neko nam se ruga! . . .

Barunica Lidija *(zaustavljajući ga, prodirno):*

Neko moli! —

Marko *(tvrdo, skoro brutalno, potiho Lidiji):*

Ne razumiješ, da ovo nije mjesto za nas?

Barunica Lidija *(tiho svim ostalima):*

Kako došli, tako pošli! *(Stavlja se na čelo svijeh u [pozi] predjašnjega zbora.)* Lupeži — Marš! . . . *(I [eto] se opet stvorila povorka, koja u hitrijem tempu zujeći [izmegju zuba „zbor] lupeža“ nestaje na desnu istim baletnim korakom, [, istim smijehom,] istom koketerijom, istom dražesti, svegj praćena zvoncem, što ih tjera i što im se ruga. Pozornica ostaje napokon prazna. Još jedan prasak bučnoga smijeha tamo dolje, kad je mahnita mladost izišla iz puste kuće, — još jedan kucaj i — zvonce umuklo. Velika tišina. Vrata se kapelice otvaraju.)*

KULTURNO PROSVJET...

Gospogja Mare

(pokazala se na tamnome pragu, kao da je mauzolej izbacio mrtve u suton. Sve je tiho, mirno na bijelim pločama umorene tarace. Nad njome nebo, tu gore još cavti i prve zvijezde se smiju u zelenkastoj plaveti. Sa Srgja slazi dah vjetrića pun vonja lovorike i vrijesa. Tamo povrh crne Petke jedan oblačić ne će nikako da se udune. — Gospogja Mare ostala je nepomična, kao da sluša jeku nestalih glasova. Blijedo lice se smiješi. Koraknula je, pa klimajući glavom):

Pobjegli su! — kako vrapci!

Vica

(hrlo, najegjena, zapijehana, a za njome dvije djevojke, koje odmah počimlju raspremat i čistiti taracu, da bude sad kao na početku):

Oh! ... jeste li hi čuli! ... ajmeh! a što ste mi činili unutra, — jadna moja gospogjo! ...

Gospogja Mare *(k. g.):*

Molila sam za njih — i za mene.

Vica *(k. g.):*

Dä, — vi ste dobri, kako svetica! ... *(Djevojke odlaze.)* Uh! a one stare! ... Kako se ne sramu! — Eno im sale Bačić za njihove porkarije! ... Uh! ...

Gospogja Mare *(dohodi naprijed, polako, mirno):*

Jesi li finula? dä! ... *(zamišljena, u sebi)* Nijesam sve razumjela, — ma čini mi se: nije pravo veselje! — *(Vici)* Ako te gospar Lukša pita, reci mu, da sam ih ja puštila. *(U sebi)* Još čujem Idin glas! ... Pa zašto?! *(Došla je skoro do sobe, pak se obrnula prema Vici, koja zatvara kapelicu.)* Vica! — je li mjesec večeras?

Vica *(gledajući Petku):*

Jes'! ... eno ga viri za Petkom! — Para se županski mač na crnoj pletenici! —

Gospogja Mare *(k. g.):*

Dogji! . . . poćemo u gjardin.

Glas Vuka *(iz gjardina):*

Vica! — gje si, Vica?

Gospogja Mare

(zaustavila se, pak zadovoljno slušajući mu glas):

Oh! gospar — tako rano! . . .

Vica *(ide prama parapetu):*

Evo me! evo! . . . — puste preše! . . . *(prignuvši se i gledajući dolje)* Ha! ha! — Bože prosti — *(gospogji Mari)* i ja promislila, da je gospar! *(odgovarajući dolje)* Što je, Vuko?

Glas Vuka *(odozdô):*

Je li se vratio gospar?

Vica *(k. g.):*

Eno ti ga, dohodi iz Lapada. — Samo ne viči! . . .

Glas Vuka *(k. g.):*

E, što ćeš! . . . Vuk ko Vuk!

Gospogja Mare

(koja se nehotice uputila prema glasu. Lice joj se prevrnulo, kao u dubinu. Ona sluša i misli):

Rugaju mi se moji. — A glasovi su za mene, i dan i noć i vedrina i stare stvari — i moji mrtvi! . . . *(prodrhtnula)* Kad slušam, ja vidim.

Vica *(se vratila i uhitila je pomno ispod ruke):*

Ho'mo, gospo Mare! . . .

Gospogja Mare *(zamišljena, ali vedra, uzdahla duboko):*

Ah! . . .

Vica

(poljubivši skromno ruku, koja se naslonila na njezin lakat):

Što mi pak uzdiše moja gospogja?

Gospogja Mare *(k. g.):*

Sve ištem nekoga po glasu, — a ne mogu ga nać. *(Odu.)*

Gospar Lukša

(ulazi pijehajući, teškim, tromim korakom iz gjardina. Govori nekomu dolje):

Kad sve spremiš, — a ti dogji! — *(na taraci zlovoljan, umoran)* Uf! . . . te skale, — a starost! . . . *(došao je do sjedala na desnome parapetu, pak sio i dubokim uzdahom)* Ah! Finalmente! . . . *(diže klobuk s glave i stavlja ga blizu)* Umorio sam se — i najedio! . . . Uh! — ma najedio! .. almeno tu gledam, što me gusta! . . . *(ustao pak lupnuo štapom pokazujući gnjevno na »fumar« električne centrale, koji tamo strši u vis i baca dim na dnu Batale)* Ne! . . . ni tu! . . . gjegod se obrneš, — nešto te udre u oči, u nos . . . Eto ti nu! Bi li vrag bio stavio onaki fumar ispod Mihajla?! . . . *(sve zlovoljniji, uzrujaniji u neizmjernoj večernjoj tišini)* Nema više Gruža, — nema više Nuncijate, — nema Boninova — bacili, iskopali, prisjekli. — Pak vagoni, — tramway, dim, smrad . . . *(lupnuo opet klobuk na glavu, pa nemiran luta po praznoj taraci)* Dobro je učinila Mara! — Digli su joj njezinu rivu i — njezin banj! — A ona je rekla: „sluga!" — i pošla u raj. — *(sve jeditije, jer mu glas odviše buči u samoći)* Pa sve furesto! . . . sve novo! — Djetići u karocam, — a smetljište u dvoru. A partiti?! . . . *(u velikom prasku smijeha i jeda)* Ha! ha! . . . naši partiti! *(pokazujući gnjevno i prezirno prema Gružu)* Dvije bande, — tri bandijere, — četiri šmigle, — a stotinu lera! . . . Ma! . . . *(zadovoljstvom lupajući po taraci)* Ma! . . . gjandarmi vas čuvaju! . . . he! he! . . . Bajunete vam se hoću, — da se ne zakoljete! . . . Kako askeri na Hristo-

vomu grebu! Ha! ha! ben detto! Kako askeri! ... *(Kašalj i jed ga duše, a on se naslonio na tavolinu, dokle mu progje. Veliko mu se tijelo sve trese, a lice pomodrilo. Zatim teško dišući prezirnim kretom ruke, kano da je sve dospjelo):* Znam, znam! — počekaj, pa ćeš i mene. Ma danas još ne! *(brišući znoj s možnog čela)* Kako moj ćaće! . . . zadušilo ga! ... Ma! ... valja bit bestija, kako sam ja. — Jedit se, perchè ljudi živu i zaboravljaju . . . *(Pauza. Ogleda se na okolo. Tromo:)* Naturalo! ... ni maške! ... *(Golubi guču ispod kuplja.)* Razumijem! . . . dä — dä! . . . pošli ste spat! . . . *(kao začugjen gledajući uzgori nebo)* Oh! — zvijezde?! ... *(vadi uru iz špaga)* $7^1/_2$. Oh! ho!... *(Obrne se i pogledao Petku, koja se pružila i legla u ljubičnoj šari udunutoga zapada. Jedna zvijezda teško dršće, kano da vjetar maha njezinim plamečkom. Tamo ispod Marinice električne svjetiljke probole zlatnim iglicam zeleni sumrak Lapada,pa ze rastrkale u mrtvi zaljev.)* Petka! . . . eh! . . . ako svi spu, — ti si almeno svegj all' erta! *(poluglasno)* Šoko! . . . ljepša si nego u mladosti mojoj! . . . Pa za koga! . . . Ko te gleda? . . . Komu što govoriš! . . . *(vraćajući se sumorno prema kući)* Eto ti, nä! . . . Obrnuo sam ti i škinu! . . . *(sio zamišljen u svome stocu)* gledala je za toliko vijekova ovu taracu . . . Možebit je zato tako mrka, — jer do malo ne će nikoga biti na njome! — Gja! . . . Doće kakav Amerikan, — rijeće mu, da su se odika šetali tenjci, *(gorkim posmijehom)* ha! ha! i ne će bit slagali! — pa će bacit i kuću i taracu, — kako Lorka! — *(diže se, star, uskošen, trom)* Ma što je ovo danas?! ... Nemam mira! ... Zaludu! Za mene više nije ni šetnja, — ni svijet, — ništa! . . . Valjaće mi — ostat doma, — zatvorit se, — ne vigjet nikoga! ... Jes'! ... — jes'! .. *(slijedeći duboki, gluhi šum misli)* Niko, Mare — i ja! — Pak Finis! — Svako jutro, kad se pogledamo, — čini mi se, da ću rijet: „Što?! — još si tu!“ — *(ogledajući se sve na okolo)* Sâm! — sâm!

— Tisuću godišta krvi — moždana — pravoga života. Pak, sad nä!... četiri kosti ispod čempresa! *(Zagledao se kao Niko u škropionicu.)* „Mrtve vode!“ — kako je pokojni Orsat govorio. — Baš tako! *(stresao posprdno ramenima)* A ja govorim kako kundurica. Dobro, da me jadna Mare nije čula. — Rekla bi, da popijem narančanu za moje nerve... ha! ha!... Altrochè nervi!... *(Hoće da pogje u sobu.)*

Vuko

(došao iz gjardina i kao orijaška straža ostao vitak u mirnoj snazi prelijepoga tijela. Jednostavno):

Gosparu!...

Gospar Lukša *(zaustavio se, pak se na pola obrnuo):*

Ko si?

Vuko *(k. g.):*

Vuko iz Konavala.

Gospar Lukša *(dohodi tromo, zlovoljno do tavolina):*

Ah! ti si.

Vuko:

Spremio sam badnje i zatvorio magazin.

Gospar Lukša:

A ključi?

Vuko *(davajuć mu ih):*

Evo hi! — a znaš, gosparu! Napojio sam ti konje, — pa hajd, pred zorom!

Gospar Lukša *(spremajući ključe u tavolinu):*

Jesi li večero?

Vuko

(sa smiješkom, a zubi se bjelasaju ispod mrkih brkova):

Eh! kô beg! — Boba i kunac beškota! —

Gospar Lukša *(nehotice)*:

Kaspita! *(zamišljen)* Da ne zaboravim, — kad ćeš se vratit? —

Vuko:

Sutra trgamo u Bjelini kraj Ljute. — Biće ga za dva dni! —

Gospar Lukša *(upućuje se prema stanu)*:

Ben!... a sad adio! — Uduni ferô u stali prije nego zaspiš?

Vuko:

Eh! dobro govoriš, gosparu! Svijeća, pa moj san!...

Gospar Lukša

(stao, pa ga pogledao. Hladni odsjev bijelog zvjezdanog neba prelijeva se na tvrdome čelu mladiću.):

A ti spiš? — dobro, je li?!

Vuko

(prošo rukom po zatioku, pak pogledao dlan i nasmijao se):

Eh! — kako kad!... Vas dan trudimo, kopamo, valjamo kamenje, Bože prosti, — kako živine! Pa na večer — eh! gospode Bože! — baci se, nà, i eto — zaspi, kô zaklan! —

Gospar Lukša *(k. g.)*:

Zato ste i taki!

Vuko *(pljunuo na zemlju)*:

A ma ima i dana, gosparu, kad ti nešto prisije. Pa ni oka, ni truna, — nego sve se vrti i duši, — Bog sačuvo! — pusta mora.

Gospar Lukša *(smiješeći se hoće opet da ide)*:

Znam, — poznam je!... *(mašući rukom)*. A sad da si mi zaspo!

Vuko

(nije se maknuo, već prošao rupcem preko lica, pak se zagledao i uzdahnuo):

Ah! — da bi Bog i blažena gospa Ma . . .

Gospar Lukša *(do vrata; začugjen, smrknut, ali radoznao):* Ma . . . što? . . .

Vuko

(pogledao na istok, a prsti se spleli i pucaju kao suho granje u vatri):

A kako ću zaspat, gosparu, kad mi ne dadu Jelu?!

Gospar Lukša

(prikrižio ruke iza legja, pa mu se približuje gledajuć ga posprdno u lice):

Ah?! . . . ma bravo! . . . Neka te vidim! . . .

Vuko

(poniknuo glavom, pak prevrće bijelim rukavima):

Eh! tako je, gosparu! — otkad su nas roditelji na pašu slali! Bila je malo dijete, kako jagnjić. A kako hi je čuvala! — Za nju sam brô sve divlje jagode i sunovrate. Za nju! — A što ćete! . . . Manjak — kô manjak!

Gospar Lukša *(k. g.):*

A sad, kad smo ljudine, — sad dohodimo u gospara, — daj budi za most, — pa mu krademo djevojke! —

Vuko *(mirno, gledajući ga širokim pogledom):*

Nije tako, gosparu. Ja je pitam u Vas, — a Vaša volja, hoćete li mi je dat, oli ne.

Gospar Lukša *(oštro, obrnuvši mu legja):*

A ja ti je ne dâm. — Sad ćeš moć zaspat.

Vuko *(nepomičan):*

A zašto mi je ne date?

Gospar Lukša *(naglo, oko u oko):*

A ko te naučio da pitaš: Zašto?

Vuko *(prošao rukom preko lica, pak se zagledao u daljinu):*

Trudno mi je, gosparu! . . .

Gospar Lukša *(pogledao ga sa strane, mirno):*

Može ti i bit! . . . *(skoro porugljivo)* Nema ništa, djetetina, a hoće da se ženi!

Vuko *(k. g):*

Imam dvije ruke.

Gospar Lukša *(uskošen):*

Mogo bi ih imat i četiri. — Ne i ne! — I njezina me majka molila: ne daj, gosparu . . . da mi pogje za nikoga! . . . jes' . . . jes' . . . rekla je baš: za nikoga! —

Vuko

(podbočio se, pak pogledao gore, gdje sve zvijezde trepere):

A ko je kriv?

Gospar Lukša:

Kriv? — Ne razumijem te.

Vuko *(pogledao u zemlju, pa mirno):*

Eh! Vi to ne znate, gosparu. Ona je ćela rijet: nije moja ći za — s p u r j a n a!

Gospar Lukša

(dolazi polako do njega gledajuć ga u lice):

I ti si? . . .

Vuko *(k. g.):*

Doveli su me u povoju iz ošpedala. *(Pauza.)*

Gospar Lukša *(okrenuo se, pa zamišljen i nekako zlovoljno):*

Žo mi te je. — Vjerujem ti, da si pošten, — bićeš bolji i od puno našijeh, — oh! ne d u b i t a j! . . . ma stisni dušu i nagji drugu.

*

Vuko:

(Obim rukama prošao preko lica, kao da se umiva. Duboko uzdahnuo, — pak se polako obrnuo, da će poć.)

A što ću! . . . Kad ne ćete . . .

Gospar Lukša *(prama sobi, uskošen):*

E tanto basta! . . . da si mi uranio . . .

Vuko *(vadi iza pojasa knjigu):*

Ova ti je od gospara paroka iz Čilipa . . .

Gospar Lukša *(uzimlje knjigu, pa gleda Vuka):*

Od dum Ivana? . . . Pa sad mi je davaš?! . . .

Vuko *(mirno):*

Reko mi je, da ti je predam, ako mi ne pogodiš . . .

Gospar Lukša *(stavljajuć je u špag):*

Ah! . . . možeš mu odma rijet: da ga pozdravljam i da mu je trud zaludu . . . Ma sapete! . . . *(Uputio se tromo prema zatku. Suton pokrio svu taracu kano pepelom. Samo je nebo svijetlo i visoko, visoko.)*

Gospogja Mare

(pokazala se na vratima od sobe držeći visoko užeženi srebrni dvosvječnjak. Mirno zove):

Lukša! . . .

Vuko

(tik do izlaza u gjardin, duboko, tužno, prignuo glavu, pa prstima kopa po hladnome kamenu):

Eh! Jadan li sam ti, Bože moj! . . .

Gospogja Mare:

(Trgnula se. Svegj držeći svijeću koraknula je prema glasu, a užas prošao preko lica.)

Što si to reko! . . . Lukša! . . . što ti je za Boga! . . .

Gospar Lukša

(obrnuo se, pak ostao na mjestu kao prikovan gledajući, kako se Mare poput utvare približuje Vuku. Nehotice, a tiho u sebi):

Mare! . . .

Vuko

(maknuo se, otro suzu laktom rukava, pak se okrenuo, kao da će slazit; tihim, tugaljivim glasom, regbi da zavlači gorsku pjesmu):

Eh! — Teško svome bez svojega! *(Slazi i ode.)*

Gospogja Mare *(k. g.):*

Reci, — reci meni, Lukša moj! — tvoje jade...
Kako tad —

Gospar Lukša

(preobražen u licu približuje joj se. Plamen njegovih očiju zabo se u prazne zjenice neizrecivim pogledom, iz koga niče strašna misao. Jače, ali kao dah):

Mare!...

Gospogja Mare

(oćutila je njegov dah, maknula se naprijed i dohvatila se pružene mu ruke. Svijeća zadrhtala u njezinoj ruci. Usklikom):

Ah! tu si!... — oh! zašto mi ne govoriš! — što te muči?... Sestra sam ti jedina!... Ah! samo nemoj i onim glasom. — I tad si reko iste, iste riječi: »teško... teško...« oh! kako je ono...

Gospar Lukša

(k. g. Vas mu se život ukočio u pogledu, koji pije one blijede usne, one prazne oči, a čežnjom čovjeka, koji hoće da upozna, kakvo je lice udesa. Dubokim glasom tik do nje, nadovezajući njezine riječi):

Teško svome bez svojega! *(Uzimlje joj polako svijećnjak iz ruke i stavlja ga na tavolin.)*

Gospogja Mare *(sva se pritisla uz njega):*

Jes'!... jes'!... Danas je prvi put, da mi govoriš onijem glasom... mladosti!... Oh! kako si je ćutio! *(milujući ga)* Jadan moj Lukša!... i ti si poslušo naše stare! — Ostavio si je!... Vidiš... još se i danas spominjem tvoga plača... Oh!... što ti je... što ti je?...

Gospar Lukša

(polako se odalečio od nje, a lice mu potamnjelo, kano Minčeta na daždu. Automatski, gledajući neprestano Marinu utvaru, izvadio iz špaga list, što mu ga Vuko donio, pa ga otvorio grčevitim drhtanjem. U sebi, u neizmjernome čudu):

Moj glas . . . u njega?! . . . *(hitro se prignuo do svijeće i preletio pismo. To je čas. Kao dim zastro se po njegovome licu. Ruka mu klonula, — ali se utvrdio i ostao, nijem, od mramora. Oči se raspečile u tmini, a usne nehotice šapću, da jedva čuješ.)* Vuko! . . . moj sin! . . .

Gospogja Mare *(nemirna, sama, kao izgubljena:)*

Gje si? . . . gje si?

Gospar Lukša

(sklopio oči, kao da ga prejako svjetlo pali. Sudnji čas je prošao, a on ostao smrvljen. Napokon njezin glas ga probudio. Rukom progje preko lica, kano da skida s njega maglu. Oživljuje i prvi pogled je na onu jadnicu. Proplakao bi, ali Lukša Menze da plače pred sestrom! Približio joj se, obuhvatio je, kao da će je zagrlit, pak poljubio joj bijele prame, te silujuć se udre u bezbrižni smijeh):

Ha! ha! ha! . . . uhitio sam te . . . uhitio!

Gospogja Mare

(radosna, nevjerna, grli ga, pipa ga, a suze briznule iz mrtvih očiju):

Ah! . . . ti si opet, ti . . . Ma što je? . . . što je?

Gospar Lukša *(k. g.):*

Ti poznaš glasove . . . jes' . . . ma još nijesi prava vještica. Oh! ne! . . . jer nijesi pogodila, kad plače, oli kad pjeva . . .

Gospogja Mare *(nevjerna):*

Ah! i kad pjeva?! . . .

Gospar Lukša

(sve to življe, radosnije, ali na izmučenome licu bije se stara bitka):

Sicuro! . . . eto vratili su mi se stari dani, — kad sam još činio pjesme. Oni me ludi Dum Marin zamolio,

da mu nešto komponjam za festu Sv. Mihajla!... Eto ti tu!... ja deklamavo, — a ti si se pripala!

Gospogja Mare *(naslonila glavu na njegovo rame):*

Oh! da znaš, kako sam se stresla, kad si onako zaječo! — Nemam nego tebe, — a tmica je.

Gospar Lukša *(vodeći je polako u sobu):*

To ti je svegj, kad me ne slušaš!... Valja da te Vica vodi, oli da me zazoveš. A sad pogji... sjedi u kamari, neka bude večera brzo spravna, — pak ću ti prolegat moju današnju pjesmu...

Gospogja Mare

(došla je do vrata, pak obim rukama pomilovala mu lice):

Idem! idem!... Bože moj! eto sad opet imaš glas — tvoje starosti! — *(poljubivši ga u čelo)* Prosti, — ... mješte majke naše! *(Polako odlazi s blaženim posmijehom.)*

Gospar Lukša

(sâm, zaustavio se do vrata, gledajući je, pak se obrnuo i tromo. ostarjelo, srvano doteturao do stolca. Tu se svalio i zagledao za čas u otvoreni list; uzeo ga te klimajući glavom, tepajući, a poražen čita):

»Smilujte se djetetu, što ga je nazad 24 godišta »donijela majka njegova iz ošpedala. Zvala se Nika, — a »bila je „kozica“ u Vaše majke. Umrla je odmah od »truda i od sramote. A na smrti mi je rekla: kad u jadu »bude, neka ga otac brani. Bog me zove! On zna, da sam »ga s gosparom Lukšom porodila.« — *(Pismo mu pada iz ruke, a on upilio pogled u daljinu.)* I rekla je istinu. *(Pauza. Dignuo se, a noge teške kano olovo.)* Kako se sve vraća i kako se sve — plaća! — *(tvrgje)* A valja platit! *(zamišljeno gledajući jedan tračak u tmici, što ga okružuje)* Na staromu hreku grančica!... I Mare ga pripoznala! — Jes' — jes' — On je — on, komu su naši stari zabranili, da na

svijet dogje — Sin! . . . *(tiho u strahu gledajući sve naokolo)* Imam sina! . . . U njemu je sva naša priplemenita krv! Puki moj n o n o! . . . Oh! da me ko čuje . . . *(još tiše)* Sve kako naši stari! . . . *(koraknuo i zagledo se u prazninu)* I Galateja je oživjela, — ali duša?! . . . *(Noć je sve pokrila. A svud zvijezde po nebu i po moru. Sva se narav rasplinula u tmini i u svetoj tišini. Stresao se, kano da mu je zima.)* Hoće li duša? . . . *(tvrdo)* Valja. — *(ide teško, izmoreno do parapeta, pak zove u noći)* Vuko!

Glas Vuka *(ozdô):*

Gosparu!

Gospar Lukša *(k. g.):*

Dogji gori.

Glas Vuka *(k. g.):*

Evo me! —

Gospar Lukša

(zamišljeno došao do kapelice, pa se nehotice zagleda u zatvorena vrata):

Vuko

(se pojavio na ulaz od gjardina. Svijeće s tavolina ga rasvijetljuju. Mirno):

Zapovijedaš, gosparu!

Gospar Lukša *(šetajući se i ne gledajući ga):*

Ćio sam ti rijet, da sam prolego knjigu tvoga paroka *(kano da ište po tavolinu).* Je li ti reko, što mi je piso?

Vuko:

Nije.

Gospar Lukša *(uzimlje u jednu ruku svijeću, a u drugu list):*

Nu hod ovamo! — *(Vuko mu se približio. Lukša mu pruža list gledajući ga požudno, izbočeno, strogo, dočim je sva svjetlost na licu Konavljanina.)*

Umiješ li l e g a t?

Vuko *(mirnim smiješkom):*
A kako bih ja — težak?

Gospar Lukša
(gledajući ga neprestano, a poloŽivši svijeću na tavolin):
Čigov si ti?

Vuko *(k. g.):*
A što ti to prema, gosparu!

Gospar Lukša
(spušta pogled na tavolin, pa sjedne u stolac; pokazujući mu drugi stôčić):
Sjedi.

Vuko
(mirno zasio po seljačku naslonivši lakte na koljena.)

Gospar Lukša *(naravno, motreći ga neprestano):*
Tvoj mi parok piše, da ti je poznavo majku . . .

Vuko *(k. g. gledajući u zemlju):*
Čuo sam.

Gospar Lukša *(k. g.):*
Da je umrla, dokle si ti bio u povoju — i da mu je priporučila — da ti nagje oca! . . .

Vuko *(stresao ramenima indifirentno):*
Pa što bi mi sad!

Gospar Lukša *(boreći se vlastitom mukom; nešto dublje):*
Je si li ga isko?

Vuko *(motreći dlan od ruke):*
A zašto bih! — Uzraso sam u Mata Miloša kako njegovo dijete. S početka dijeca mi se rugala: »spurjane!... mulane!« Kadgod me zaboljelo, — ali kad sam vidio, da ih ima u svakoj konavoskoj kući, promislio sam: eh! . . . valja tako da bude!

Gospar Lukša *(k. g.)*:

A poslije? . . . bilo ti je trudno? ah?! . . .

Vuko *(zasio udobno na stočiću)*:

Nije ni tako. — Najprije na pašu — eh! to su bile najljepše godine; — pak muči se, sijeci, kopaj . . . Ljeti u žegi, a zimi u vodi. — Eh! — i eto ti tu, gosparu!

Gospar Lukša *(gledajući ga prodirnije)*:

A nije te nigda nešto mučilo — dušilo . . . da izideš iz toga siromaštva . . . da budeš nešto . . . „gospar“ ! . . .

Vuko *(izvadio ubručić, pa se useknuo te naivnim smiješkom)*.

Eh! . . . da ti pravo kažem, — bio bih pošo u Ameriku.

Gospar Lukša *(smrknuto)*:

A zašto? —

Vuko *(prostodušno)*:

Za dobivat!

Gospar Lukša *(k. g.)*:

A što će ti dinari?

Vuko *(ustao i podbočio se, pak u smijeh)*:

Eh! gosparu! — Vratio bih se u Konavle, pa bih kupio u gospara malo baštine.

Gospar Lukša *(sa zadnjim tračkom nada)*:

A dijeca? . . .

Vuko *(zasramio se i začešljao se iza uha)*:

Dijeca! . . . Bože moj! . . . a ko na to misli . . . *(duboko)* Pa isto, — kad mi je ne date! . . .

Gospar Lukša

(prošao polako do kapelice, pak se vraća kao zamišljeno):

A što bi reko, da ti neko najedanput kaže: — Znaš, Vuko! . . . otac ti je bio gospar . . . Umro je, pa na smrti

ostavio ti je blaga — i kuću — veliku . . . recimo per esempio *(tik do njega, blijed, ali boreći se kao za svoje spasenje i gledajuć ga u krasno junačko lice)* — ovaku — kako je moja! . . .

Vuko *(smije se izmegju gustijeh brka):*

Ajmeh, gosparu! što mi se rugate! . . .

Gospar Lukša *(k. g.):*

Govorim, kako što se govori. Ne mogu poć spat. A isto mi je razgovarat se s kijem mu drago! . . . Dunque *(stavljajući mu ruku na junačka pleća)* odgovori mi: da ti se otvoru vrata ovake polače, pa da te služba pozdravi i primi, a neko ti pruži ruku i reče: Ovo je kuća tvojijeh starijeh. Ti si vlastelin! — Dä, dä, ne služi, da se sramiš! — šala je . . . — Ma bilo je u životu i takijeh pripovijesti. — Dunque! što bi ti učinio, Vuko, da ti ovu kuću dadu? . . .

Vuko *(nasmijao se živo, a svi zubi povirili):*

Eh! da ti pravo kažem . . . *(razgledajući se sve naokolo)* Gosparu, prodo bih je.

Gospar Lukša

(kano da ga je nešto u prsa udarilo, sio u stolac i grčevito se nasmijao):

Prodo! . . . ha! ha! . . .

Vuko *(k. g. pljunuvši na zemlju):*

I kako! . . . pa bih pošo u Konavle sadit lozu.

Gospar Lukša

(umuknuo i prignuo glavu. Osuda je izrečena. Uzeo list D. Ivana, pa ga polako razdire. U sebi):

Valjalo je tako da bude! *(Jednostavno Vuku i izrazom pregjašnjega gospodstva. Podignuo se)* Riječeš gosparu Dum Ivanu, da si me vidio, kad sam razdro njegovu knjigu.

Vuko *(odalečio se, pak ide prema izlazu):*
Hoću, gosparu! . . .

Gospar Lukša *(gledajući ga):*
Gje ćeš?

Vuko:
U stalu.

Gospar Lukša
(zatrepti očima i spustio pogled, pak iza kratke stanke, mirno):
Pogji! —

Vuko *(hoće da sagje):*
Dobra noć, gosparu!

Gospar Lukša
(napisao hitro nešto na papiru, pa mu ga dava):
A ovo ćeš pridat Dum Ivanu —

Vuko
(uzimlje i gleda ga nekim očima punim želja i molitve):
Gosparu! . . .

Gospar Lukša *(zagledao se u njegovo lice, skoro u sebi):*
Zaboravio si dušu . . . Pigmalijone! . . .

Vuko *(k. g.):*
Što govoriš, gosparu?

Gospar Lukša *(mirno):*
Ništa! Da ćeš se do 14 dana oženit s Jelom —

Vuko
(živo, naglo, preobraženo prignuo se, pa mu poljubio ruku):
Gosparu moj! —

Gospar Lukša
(stavio ruku u njegove, pak se prignuo i zagledao u prekrasno lice. Šapće kao u sebi):
Koja grehota! . . . *(stresao se, uspravio i odalečio prema stanu)* — pa ćeš u Ameriku. — A intanto pogji spat.

Vuko *(veselo odlazeći):*

Eh!... a ko bi sad, gosparu!... — *(Ode.)*

Gospar Lukša

(slušao je, kako nestaju njegovi koraci. Čuje se pridušena pjesma njegove sreće. Zatim uzdahne duboko, a nekakav mir sagje na njegovo lice):

Da me čuo Dum Marin!... altrochè teorije!... *(uzeo svijeću, pak zove Vicu s tarace):* Vica!

Gospar Lukša *(k. g.):*

Kad izide Vuko, — zatvori vrata!...

Glas Vice:

Hoću, gosparu!...

Gospar Lukša

(uputio se prema sobi, ali zaustavio se sa svijećom u ruci usred tarace te jednim dugim pogledom zaokružio svu crnu tišinu mrtve tamne tarace. Čini se, da je nad pločom kakvoga staroga greba. Pak se stresao, rukom načinio, kano da tjera nevidljive utvare. Skučeniji, stariji, ide u sobu):

A sad!... ho'mo spat. *(Ulazi.)*

— *(Zavjesa pada.)* —

EPILOG.

Na Mihajlu.

Jedan po jedan dohodu vlastela
U crnom l'jesu nošeni od f a k i n a
Na zadnje s'jelo, gje no znak propela
Grbove kruni posred rozmarina.

Nakon svih borba nasl'jegjenih strasti
I mržnje davne, što ti žile pali,
I šetnja i šala i plandovanja i lasti
Harno je leći, gje su nav'jek spali

Djedovi mrtvi, kad je K n e z još vlado.
Tu sami trunu dalje bar u miru,
Dok cv'jetnom travom pase krotko stado,

Što san gospara ne budi u svom gaju.
— „R e q u i e m a e t e r n a m!“ ... čuj eolsku liru
Čempresa grobnih! . . . možda šapće o raju . . .

(Konac.)